

AZ ÁTMENET STATISZTIKÁJA, A STATISZTIKAI ÁTMENET*

DR. LENDVAI JÁNOS

Az átmenet kifejezés jelentése magában hordozza a valahonnan valahová eljutás közebeeső útját. Ebből a közelítésből próbálom meg áttekinteni a magyar statisztikai rendszerben az elmúlt években megindult folyamatokat.

Honnan indultunk?

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) tevékenységét az elmúlt évtizedekben alapvetően az a feladata befolyásolta, hogy a mindenkor, törvénybe foglalt tervek teljesítését kellett mérnie. Ez ugyan soha nem volt kizárólagos, és az évek során mind több olyan szakmai tevékenységet, területet művelt, melynek semmi köze sem volt a tervekhez, mégis a politikai rendszerből következően a KSH hatóságként lépett föl, szervezete szorosán kapcsolódott a közigazgatáshoz. A hatósági szerep természetesen a napi munkában akkor eléggé nem értékelt előnyökkel járt. Megmutatkozott ez az adatszolgáltatók fejelemében, akik minden kérdőívet kitöltöttek, határidőre beküldtek, bár esetenként tisztában voltak vele, hogy megadott számaik bizonytalanok. A KSH munkatársaiban viszont csökkentette az ítélőképességet abból a szempontból, hogy milyen adatokat és milyen határidőre kérhetnek. Nem ritkán néhány nap vagy hét alatt kellett egy felmérést megszervezni, lebonyolítani, értékelni egy politikai (gazdasági) döntés előkészítése vagy igazolása érdekében. Ugyanakkor meghatározó, pozitív eleme volt a hatósági szerepnek a statisztikai tevékenység szigorú ellenőrzése, amely kiterjedt mind az adatszolgáltatókra, mind a KSH területi apparátusára.

A KSH tevékenységét bizonyos titokzatosság vette körül. Rendszeresen készültek azok a jelentések, adat-összeállítások, amelyeket csak egy szűk kör, elsősorban a politikai vezetés, a miniszterek kaptak meg „Szigorúan titkos” jelzéssel. Mai szemmel nézve furcsának tűnik, hogy abban az időben elsősorban az összesített adatokat védték és kezelték különlegesen, a vállalat egyedi adatai – feltéve, hogy nem folytatott „speciális” tevékenységet – döntően nyilvánosak voltak. A titokzatossághoz hozzájárult az is, hogy esetenként az elkészült számítások eredményeit politikai megfontolásokból nem engedték

* A Független Államok Közössége statisztikai hivatali vezetőinek tartott szemináriumon, 1995. április 3-án elhangzott előadás módosított változata.

nyilvánosságra hozni. Erre példa, hogy már a hetvenes években készített létminimum-számítások adatai vagy a vásárlóerő-paritás alapján számított bruttó hazai termék adatok ilyen módon csak kevés kiválasztotthoz juthattak el.

Az előzőkből látható, hogy a KSH tevékenysége nem volt mentes külső befolyástól, ennek kapcsán azonban hangsúlyoznom kell, hogy ez nem az eredmények „kozmetikázására” irányult, hanem a hatalmi érdekszféra számára kellemetlen, nem tetsző adatok elhallgatásában, titkosításában nyilvánult meg. Ehhez tartozik az az utóbbi időben többször fölmerült kérdés, hogy mennyiben kellene az elmúlt évtizedek gazdasági adatsorait lefelé korrigálni. Az adatokban ma kimutatható torzítások azonban nem a statisztikusoktól erednek, hanem az akkori torz, mesterséges árakat és egyéb gazdasági feltételeket tükrözik. A visszamenőleges korrekció csak ezeknek a feltételeknek összefüggő módosítására épülhetne, ez pedig tipikusan a „mi lett volna, ha” kategóriába tartozik, ami egy kutató számára igen érdekes feladat lehet, de a KSH-nak erre jelenleg nincs erőforrása.

A szakmai munkában meghatározó volt a könyvelői szemlélet, ami egyenes következménye a terv mérésének. A statisztika sok szállal kötődött a számvitelhez, kötelező egyezőségek sora biztosította a kettő közötti összhangot. Az általános gyakorlat szerint az előzetes statisztikai adatokat a mérleg elkészülte után (kezdetben negyedévenként, később évenként) korrigálni kellett. A számviteli szabályozás, a vállalati mérleg szerkezete, tartalma széles körű gazdasági elszámoltatást biztosított, és jól használható volt a statisztika számára is. Többek között a mérlegbeszámolók összesítése szolgált a nemzetgazdasági elszámolások fő adatforrásául.

A könyvelői szemlélet tükröződött abban is, hogy a statisztikai mutatók több tizedes pontosságú értékeit publikáltuk, és tizedszázalékos eltéréseit értékeltük. A változások mérésében a tervgazdaság igényei jelentek meg, mert szinte kizárólagosan az előző év azonos időszakához és a tervhez, tehát változó bázishoz mértünk.

Nem hanyagolható el az a sajátosság sem, hogy viszonylag kis számú, nagyméretű állami és szövetkezeti egységet kellett a gazdaságstatisztikának megfigyelnie. Ennek következménye a teljes körű felvételek szinte kizárólagos alkalmazása és emellett a rendszeresen kért adatok viszonylagos megbízhatósága volt. Az utóbbi abból fakadt, hogy a nagy szervezetekben önálló, megfelelően felkészült statisztikai egység működött. Magyarországon a nyolcvanas évtizedben a magánvállalkozások korlátok közötti terjedése már megindult, ez azonban nem borította föl a korábbi szervezeti struktúrát, mert gazdasági súlya még csekély volt. A fejlődés irányát viszont jelezte, de sajnos a KSH ezekre az új kihívásokra viszonylag lassan reagált.

Az átalakulási folyamatban fontos elemként kell említenem a hagyományokat, amelyek a magyar statisztika több mint száz éves múltján nyugszanak. A kedvezőtlen körülmények ellenére az elmúlt évtizedekben folytak módszertani fejlesztések, kutatások, és a magyar statisztikusok intenzíven bekapcsolódtak a nemzetközi szervezetek munkájába, programjaiba is. Ennek hatására nemcsak új ismeretek birtokába jutottunk, hanem sokszor „tabunak” minősülő módszereket is alkalmaztunk, így például a KGST-ben kötelező MPS-rendszer (Material Product System) mellett az SNA (System of National Accounts) ajánlásai alapján szintén kidolgoztuk a nemzetgazdasági elszámolásokat, készítettünk létminimum-számításokat, részt vettünk 1975-től az ENSZ ICP (International Comparison Project) munkáiban.

Milyen úton haladunk?

Az elmúlt évek társadalmi és gazdasági változásai alapvetően módosították azt a környezetet, amelyben a statisztikai rendszert működtetnünk kell.

Először a megfigyelendő sokaság nagyságát emelem ki, amely a gazdaságstatisztikában robbanásszerűen változott. Ezt érzékeltetik a tábla adatai.

A megfigyelendő egységek száma 1980-ban és 1994 júniusában

Ágazat	A társas		Az egyéni	
	vállalkozások száma			
	1980-ban	1994-ben	1980-ban	1994-ben
Összesen	6 860	187 000	122 000	505 000
Ebből:				
Ipar	360	33 000	39 000	100 000
Építőipar	335	17 000	23 000	50 000
Kiskereskedelem	59	175 000	9 700	130 000
Közúti szállítás	55	2 800	6 000	55 000

A megfigyelési egységek számának többszörösére emelkedése együtt járt a vállalkozások méretének drasztikus csökkenésével, ami döntően befolyásolja az adatszolgáltatók terhelhetőségét. Jellemző, hogy a társas vállalkozások több mint négyötöde 20 főnél kevesebbet foglalkoztat, míg 300 főnél többet csak a vállalkozások 1 százaléka alkalmaz.

Az átmenet időszakának legfőbb jellemzője a demokráciának és intézményeinek a kialakulása, amelynek természetes következménye, hogy mindenki élni kíván jogaival, ugyanakkor könnyen megfélemledik kötelezettségeiről. Sajnos, ezt fokozottan tapasztaljuk a gazdaságstatisztikai adatszolgáltatások teljesítésénél, esetenként csak 20 százalékot tesz ki a határidőre visszaérkező kérdőívek aránya. Előfordult az is, hogy minden erőfeszítésünk ellenére sem sikerült a megbízható becsléshez elegendő jelentést begyűjteni, és ezért le kellett mondanunk bizonyos adatok közzétételéről. Az állammal, a Hivatallal szembeni ellenállás érzékelhető a túlnyomórészt önkéntes lakossági felvételek növekvő megtagadási arányaiban is.

A statisztikával szemben támasztott igények szintén megváltoztak, egyre nagyobb érdeklődés kíséri a rövid távú gazdasági jelzőszámokat, amelyekre gazdasági szerződések, döntések épülnek. Ebből következik, hogy kiszélesedett a statisztika felhasználóinak köre, a kormányzat és a tudományos élet képviselői mellett a vállalkozók, valamint az állampolgárok egyre több hivatalos információt igényelnek a KSH-tól. A változó környezet megköveteli a statisztikai munkában és magában a Hivatalban annak a szemléletnek a meghonosítását, hogy tevékenységünk alapvetően szolgáltatás, tehát a korábban beidegződött gyakorlatot és rutint gyökeresen át kell alakítanunk.

Az átmenet szükségszerű velejárója a törvénykezési dömping, amely a kialakuló piacgazdaság kereteit, játékszabályait teremti meg. A törvényi keretek átalakulása közvetve és közvetlenül is érinti a statisztikát. Példaként említve a korábbi állami árszabályozás szinte teljes liberalizálása mellett megjelent a piaci magatartást szabályozó versenytörvény, amely természetesen egészen más ár- és piaci információkat igényel a statisztikától

is. Megemlíthető a külkereskedelem liberalizálása, amelynek hatására a korábbi néhány tucat állami vállalat helyett több tízezer szereplő jelent meg ezen a területen. Ilyen körülmények között a nyilvánvalóan használhatatlanná vált korábbi megfigyelési rendszer átalakításáról sürgősen gondoskodni kellett.

Az adórendszer gyökeres átalakítása, amely Magyarországon már a nyolcvanas évek végén elkezdődött, szintén újabb terhet rótt a KSH-ra, mert az adózási szabályokat döntően a statisztikai osztályozásokhoz kötötte. Ez egyrészt manuális munkatöbbletet jelent, ugyanis KSH-besorolást kérnek azok a vállalkozók, akik valamelyik adónemnél kedvezményt szeretnének kapni. (A besorolási kérelmek száma évente eléri a háromezret.) Másrészt létrehozta azt a problémát, hogy a statisztikai osztályozásokban egyre több gazdasági-társadalmi szempontot akarnak érvényesíteni a különböző érdekcsoportok, remélve, hogy ezzel valamilyen adókedvezményt érhetnek el.

Nem feledkezhetünk meg az új számviteli törvény bevezetéséről sem, amely elvágta a statisztikához fűződő korábbi szoros szálakat. Az új törvény egyik oldalról nagyfokú szabadságot ad a nyilvántartási, elszámolási és bizonylatolási módszerek alkalmazásában, ezzel megszüntetve a számviteli információk egységes tartalmát. Másik oldalról az üzleti jellegű mérlegbeszámoló bevezetésével az már nem tartalmazza a nemzetgazdasági elszámolások minimális adatigényét sem. Teljesen új alapokra kellett tehát helyezni ezt a munkát, részben az adóbevallásokból, részben saját adatgyűjtésből pótolva az „elvesztett” információkat.

Külön ki kell térnem a statisztikai tevékenységet közvetlenül meghatározó két törvényre, mert ezek tükrözik a statisztikával szembeni új követelményeket.

Az *adatvédelmi törvény* (1992. évi LXIII. törvény)¹ a személyiségi jogok maximális védelmét kívánja biztosítani az egyénre vonatkozó adatok kezelése során. Az ilyen adatok gyűjtése csak az érintett beleegyezése vagy törvényi felhatalmazás alapján történhet, egyes érzékeny adatok (például egészségi, vallási stb.) esetében a megkérdezett írásos hozzájárulása szükséges. Az adatfelvétel után, a szükséges ellenőrzést követően az egyén azonosítására szolgáló információkat azonnal le kell törölni, illetve meg kell semmisíteni. Különleges esetben, ha a vizsgálat jellege megkívánja a személy későbbi azonosítását, az azonosító kódokat és az adatokat szét kell választani és külön kell tárolni, az ismételt összekapcsolás csak indokolt esetben, a cél érdekében lehetséges, de a törvény általában tiltja a különböző forrásokból származó adatállományok összekapcsolását. A törvény betartásának ellenőrzésére a parlamentnek (az 1993. évi LIX. törvény értelmében) adatvédelmi biztost kell (kellett volna) választania, akinek joga van a különböző szervezetek ilyen típusú tevékenységét vizsgálni. A vázolt előírások is jelzik, hogy milyen bonyolult feladat a nagy hagyományokkal rendelkező társadalomstatisztikában a szabályok bevezetése és betartása.

A KSH tevékenységének alapvető szabályait a *statisztikai törvény* tartalmazza, amelyet 1993. április 27-én fogadott el a parlament.² A törvény kimondja, hogy a KSH szakmailag önálló, közvetlenül a Kormány felügyelete alatt működő, országos hatáskörű

¹ Lásd részletesen: dr. Lakatos Miklós: Információsabadság – Adatvédelem – Statisztika (I.). *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 7. sz. 547–559. old.

² Lásd: 1993. évi XLVI. törvény a statisztikáról. *Statisztikai Szemle*. 1993. évi 8–9. sz. 629–637. old.; dr. Bánszegi Katalin dr. Lakatos Miklós: Információsabadság – Adatvédelem – Statisztika (III.). *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 10. sz. 761–777. old.

közigazgatási szerv, amelynek vezetőit a miniszterelnök nevezi ki és menti fel. Ebből következik, hogy egyetlen minisztérium vagy párt sem rendelkezik olyan eszközökkel, amelyekkel befolyásolhatná a Hivatal szakmai tevékenységét. Természetesen a törvényi függetlenség olyan deklaráció, amelynek érvényt kell szerezni, ami esetenként konfliktus forrása.

A törvény kimondja, hogy statisztikai célú adatgyűjtést csak törvény (személyes adatok esetén) vagy kormányrendelet tehet kötelezővé. Ez alapvető változást jelentett a korábbi gyakorlathoz képest, amikor minden minisztériumnak joga volt adatgyűjtéseket elrendelni. A kötelező adatgyűjtéseket az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) foglalja össze, amelyet a KSH a tárcák igényei alapján állít össze, és minden év októberében a Kormány elé terjeszt jóváhagyásra. Az OSAP a következő naptári évre vonatkozó adatszolgáltatási kötelezettségeket tartalmazza, amelyeket így az adatszolgáltatók még a tárgyév előtt megismerhetnek. Ugyanakkor a statisztikusoktól megköveteli az előre gondolkodást, mert év közben csak korlátozottan van mód változtatásra, új ötletek bevezetésére.

A statisztikai tevékenység ellenőrzését szolgálja az Országos Statisztikai Tanács létrehozása, amely a KSH elnökének tanácsadó szerve. Tagjai a minisztériumok képviselőin kívül az érdekképviselők, az önkormányzatok delegáltjai, valamint a tudományos életnek az Akadémia által jelölt képviselői. Az OSAP-ot például csak ennek a testületnek a véleményével együtt lehet a Kormány elé terjeszteni.

A törvény kimondja az egyedi statisztikai adatok maximális védelmét, ugyanakkor kötelezi a statisztika készítőit arra, hogy az eredményeknek biztosítsanak teljes nyilvánosságot. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy minden olyan adat, amelyből nem állapítható meg az adatszolgáltató, nyilvános, függetlenül attól, hogy azt korábban publikálták-e. Mindez a tájékoztatási tevékenység teljes átalakítását igényli, figyelembe véve a törvénynek azt a kitételét is, hogy a KSH feladata az adatszolgáltatások összehangolása a nemzetközi szervezetek felé.

A statisztikai munka átalakításában meghatározók azok a követelmények, amelyek az Európai Unióhoz (EU) való közeledésből fakadnak. Ennek első része az osztályozások megismerése és adaptálása, amelyet 1992-ben a tevékenységi osztályozással kezdtünk meg. Ekkor vezettük be az új magyar rendszert, amely struktúrájában és első két szintjén megegyezik a NACE (General Industrial Classification of Economic Activities) Rev.1-gyel. Sajnos elkövettük azt a hibát, hogy az alsó két szinten viszonylag sok helyen megőriztük a régi osztályozást, így néhány éven belül újra foglalkoznunk kell a harmonizálással, ami kétszeres ráfordítást jelent minden szempontból.

A következő lépés az egységes termékosztályozás adaptálása, amely az EU Prodcom (Community Production) rendszerére épül. Az új belföldi termékosztályozás egyrészt a korábbi ipari, mezőgazdasági és számítástechnikai jegyzéket helyettesíti, másrészt a CPA-n (Community Classification of Products by Activity) keresztül egyértelmű kapcsolatot teremt a tevékenységi osztályozással. A rendszer kidolgozását 1993-ban indítottuk el szakértők bevonásával, az elkészült, mintegy 11 000 tételt tartalmazó tervezetet a felhasználókkal egyeztetettük, nyomtatásban és floppy lemezen 1995 I. félévében publikáljuk, a statisztikai adatszolgáltatásban 1996. január 1-jétől alkalmazzuk.

A belföldi termékosztályozás bevezetése két további kérdést vet fel. Mivel az adórendszerben eszerint történik a különböző adókulcsok alkalmazása, az ésszerűség azt

diktálja, hogy a megfelelő törvényeket 1996. január 1-jével az új osztályozáshoz igazítsák. A másik terület a külkereskedelemben használt kombinált nómenklatúra (CN), amelynek alkalmazásával egységessé válik a termékosztályozás rendszere, hiszen az utóbbi tartalmazza a vámeljáráásban használt Harmonizált Rendszert (HS), és összekapcsolható a belföldi termékosztályozással. Logikus lenne tehát a magyar kombinált nómenklatúra kidolgozásának felgyorsítása annak érdekében, hogy az a jövő év elején szintén bevezethető és a külkereskedelmi statisztikában alkalmazható legyen. Mindez azonban már nem elsősorban a KSH-n múlik.

Az osztályozások területén egy sor további téma megoldásával szintén foglalkoznunk kell, így például a foglalkozások, a tulajdonformák rendszerezésével, figyelembe véve az átmeneti időszak átmeneti kategóriáit.

Az osztályozások szisztematikus összehangolása kulcskérdés, mert ez elengedhetetlen feltétele a nemzetközileg összehasonlítható statisztikák előállításának.

Az EU-hoz közeledés másik fontos része a piacgazdaságban alkalmazott statisztikai módszerek adaptálása, amelyeknek ezúttal csupán csak három elemét említem meg.

Először is azt emelem ki, hogy a megfigyelendő sokaság korábban bemutatott nagyságrendi növekedése következtében a teljes körű megfigyelésről a gazdaságstatisztikában is áttértünk a mintavételes módszerekre. Ennek során mind a mintavételi eljárások alkalmazásának, kiválasztásának, mind az alapsokaság belső csoportosításának problémáival meg kellett küzdenünk. Utóbbi esetben több próbálkozás után (árbevétel, létszám, könyvviteli elszámolás szerinti csoportosítás) végül a létszám mellett maradtunk, ezen belül is egységesítve a mintavételt a 10 és 50 fő közötti vállalkozásokra. Az adatgyűjtések kialakításánál figyelembe vettük a kisebb adatszolgáltatók terhelhetőségét, részükre egyszerűbb kérdőíveket terveztünk.

A másik jelentős módszertani változtatás a fix bázisú indexek számításának és publikálásának bevezetése volt. Ennek fő problémája nem önmagában a kiválasztott bázisúvra történő visszaszámítás, hanem a közben bevezetett új és a régi osztályozás közötti, sokszor nem egyértelműen megoldható konverzió volt.

Végül megemlítem a szezonális ingadozások kiszűrését, amelynek technikai eszközét, az XI I Arima modell számítógépes változatát a kanadai statisztikai hivataltól megkaptuk. Használatának elsajátítása jelentette a kisebb gondot, nagyobb probléma volt a kellő hosszúságú, összehasonlítható idősor előállítása. Mindkettő eltörpül azonban amellet, hogy az előállítható idősorok 1990 előtti adatai teljesen más közgazdasági rendszerre vonatkoznak, mint az 1990 utániak, ezért az eredmények értelmezésében igen nagy óvatosság szükséges.

A statisztikai rendszer átalakításában főszerepet kapott a tájékoztatás, az információk terjesztésének új alapokra helyezése. A már említett nyilvánosság elve mellett megszűnt a kiváltságos felhasználók kategóriája, tehát minden felhasználó azonos elbírálás alá esik. Ez abban is megnyilvánul, hogy gyorstájékoztatóinkat, adattárainkat, eseti kiadványainkat minden felhasználó egyidejűleg kapja meg, legyen az kormányzati szerv, a sajtó képviselője vagy más érdeklődő. Talán a legjellemzőbb példa a havi tájékoztató, amely összefoglaló értékelését adja egy-egy hónap gazdasági-társadalmi eseményeinek. Korábban ez néhány száz példányban, szigorúan titkos minősítéssel készült, és a „kiválasztott” párt-, illetve állami vezetők kapták. Ma ezt a kiadványt, természetesen nem azonos tartalommal, több ezer példányban állítjuk elő, és a hivatalokon, parlamenti képviselőkn,

pártokon kívül egyre több érdeklődő (sajtó, vállalkozók, magánszemélyek) számára posztazzuk.

Tájékoztatóink tartalmi megújítása mellett általános törekvésünk a formai egységesítés, a kétnyelvű (magyar–angol) kiadványok bevezetése és az elektronikus információterjesztés kiépítése.

Igen fontossá vált a sajtóval való kapcsolat, rendszeressé tettük a főbb adatok sajtótájékoztató keretében történő ismertetését. Rendszeresíteni kívánjuk azt a gyakorlatot, hogy a fontosabb gazdasági mutatókat hónapról hónapra, előre megadott időpontban hozzuk nyilvánosságra. Eddig ez csak az inflációs ráta esetében valósult meg, amelyet minden hónap 15. napján publikálunk.

A statisztikai rendszer átalakításában nem hanyagolható el az a technikai fejlesztés, amelyet PHARE-segélyből valósíthattunk meg. A számítástechnikai és adatátviteli rendszer fejlesztésénél teljesen új filozófiát, nyílt rendszert vezettünk be, amely több, korábban nem használt eszközt biztosít a statisztikusok számára. A régi rendszer átállítása jelentős többletfeladatot jelent, amit tevékenységünk folyamatos végzése mellett oldunk meg.

Hová jutunk el?

A feltett kérdésre azzal válaszolhatunk, ha meghatározzuk a statisztikai rendszer átalakításának reálisan elérhető célját. Nagyon tömören ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az évtized végére a statisztikai rendszernek a nemzetközi szabványok és gyakorlat szerint kell biztosítania az alapvető gazdasági és társadalmi információkat mind a kormányzat, mind a vállalkozások és a közvélemény számára.

E cél elérésének érdekében először önmagunknak kell túljutnunk a bizonytalanságon, ami részben a lehetséges megoldások megismerését, részben a megfelelő kiválasztását és adaptálását jelenti. Sok esetben ez már megtörtént, de a statisztikai rendszer minden eleménél szükséges ezen a rendkívül időigényes folyamaton végighaladnunk. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a bázisadatok előállítás miatt, egy új statisztikai megfigyelés beindítását követően további egy év szükséges a publikálásig. Új adatoknál, ha szezonális kiigazítást is szeretnénk végezni, elengedhetetlen többéves idősor felállítása.

Munkánkat nehezítő két tényezőről külön szólok, mert azok megszüntetése nélkül esélyünk sem lehet arra, hogy célunkat elérjük.

Az első akadály a régi reflexek, beidegződések továbbélése. Megtalálhatók ezek saját munkatársainknál, akik nehezen tudják elfogadni a szolgáltató hivatal koncepcióját, mert abba nem fér bele a rögtönzés. Azaz előre végig kell gondolnunk, mit, mikor és hogyan akarunk kérdezni, és ha valamit kifelejtünk, nem kérhetjük utólag. A kérdőíveknek egyszerűeknek, világosaknak kell lenniük, hogy az adatszolgáltató könnyen kitölthesse. Általában csak olyan információkat szabad gyűjtenünk, amelyek iránt jól meghatározott igény merül föl, az öncélú, „majd csak jó lesz valamire” vagy „már harminc éve gyűjtjük” típusú adatokat nem szabad kérnünk. Azt szintén tudomásul kell vennünk, hogy a statisztika eredményei nem könyvelési tételek, hanem hibahatárral rendelkező becslések, amelyek tendenciákat jeleznek, és ezt a felhasználókban is tudatosítanunk kell. Ezek a régi beidegződések a „hagyományos felhasználóknál”, a kormányzati szerveknél is meg-

találhatók. Példaként említek olyan eseteket, amikor egy-egy minisztérium azért vonta kétségbe a KSH adatát, mert az kedvezőtlen tendenciát tükrözött, vagy bizonyos információk késleltetett közzétételéhez próbálták megnyerni – eredménytelenül – partnernek a KSH-t. Idő kellett az egyidejű tájékoztatás elfogadásához is. Általában a tárcák és a KSH közötti kapcsolatokra még mindig inkább a rivalizálás, mint az együttműködés a jellemző. Az említett jelenségek megváltoztatása sok energiát és türelmet igényel, pedig ez nélkülözhetetlen a statisztika hitelének a megteremtéséhez, illetve visszaszerzéséhez.

A második akadály az erőforrások szűkülése, amely döntően a pénzügyi eszközökre vonatkozik, de a szellemi kapacitást is érintette. Hosszan lehetne ecsetelni a költségvetési takarékoság és a növekvő feladatok közötti ellentmondást. A problémák részben abból fakadnak, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a költségvetés csökkentésére nem válaszolhat bizonyos feladatainak elhagyásával (mint általában a minisztériumok), hiszen egyre újabb igényeket kell kielégítenie. Az általános védekezési reakció ezért az volt, hogy a statisztikai munka egyik kulcselemén, az ellenőrzésen igyekeztünk takarékoskodni. Ennek következtében mind kevesebb erőforrás jut a növekvő számú késlekedő vagy engedetlen adatszolgáltató felkeresésére, az adatok begyűjtésére. Teljesen megszűnt az adatszolgáltatók helyszíni ellenőrzése, a beküldött adatok bizonylati háttérének vizsgálata olyan helyzetben, amikor új és felkészületlen adatszolgáltatók tömegével kerültünk szembe. Mindez a jövő egyik alapvető kérdését, a statisztikai adatok minőségének problémáját veti fel. Szintén részben az erőforrások korlátozottságából adódik, hogy a gazdaságstatisztika több témában nem tudja a korábban megszokott részletezésű adatokat előállítani. Ez érvényes szinte minden területre, ahol a teljes körű adatgyűjtést reprezentatív felvétellel váltottuk fel. A megbízható megyei bontású ipari termelési adatok számításához például a jelenlegi mintát többszörösére kellene növelni, amelynek begyűjtési, feldolgozási költsége hasonlóan emelkedne. Tudomásul kell tehát vennünk, hogy az ilyen jellegű, esetenként megalapozott igények kielégítése szintén anyagi kérdés.

*

Befejezésül egyetlen megállapítást teszek. A statisztikai tevékenység és annak szervezete az ország infrastruktúrájának szerves része. A fejlesztésére fordított erőforrások ezért egyrészt nem térülnek meg rövid távon, másrészt viszont a társadalom és a gazdaság minden területén éreztetik hatásukat. Ha feladatainkat meg akarjuk oldani, ennek tudatosítása és következményeinek vállalása mind a kormányzat, mind a Központi Statisztikai Hivatal részéről elengedhetetlen.

TÁRGYSZÓ: A statisztikai munka. A statisztika szervezete.

SUMMARY

The author sums up the transition of statistics the statistical problems in the field of official statistics during the past 4 - 5 years, in the period of so-called change of the regime or „transition”.

This study following up the process of the changes, is a slightly modified version of the lecture delivered at the conference of the heads of statistical offices of the Commonwealth of Independent States, held in Budapest in April 1995.

A STATISZTIKA VÁLSÁGA VAGY A VÁLSÁG STATISZTIKÁJA*

DR. TÓTH JÓZSEF

Nagy érdeklődéssel olvastam *Végyvári Jenő* „Statisztikai válság Magyarországon, 1989–1994” című cikkét, annál is inkább, mert az utóbbi években az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) keretében végzett kutatásaim során magam is sok problémával küzdöttem a statisztikai adatok használhatatlansága miatt.

Mindketten szoros kapcsolatban állunk a statisztikával. Ő – mint írja – „...az elemzett időszak első felében maga is a hivatalos statisztikai szolgálat centrumának, a Központi Statisztikai Hivatalnak (KSH) vezető munkatársa volt. Részt vett a döntések előkészítésében és meghozatalában, s így mindazért, ami abban az időben a statisztikai szolgálat ügyeiben történt vagy nem történt, valamilyen mértékig felelősség terheli.”

Magam egyrészt mintegy harmincöt éven keresztül egyetemen oktattam a statisztikát s egyidejűleg az operációkutatást és a számítástechnika alkalmazását, másrészt állandó figyelemmel kísérője és a gyakorlatban is „hasznosítója” voltam a statisztikai adatoknak, azoknak is, amelyeket a hivatalos statisztikai szolgálat tett közzé, meg azoknak is, amelyek a vállalatoknál voltak találhatók, illetve megszerezhetők. Nem terhel semmiféle felelősség az akkori hivatalos statisztikai szervezet tevékenységéért, bátran bírálhatom (bíráltam is) és dicsérhetem. Ha mérlegre kellene tennem a jogos bírálatot és dicséretet, az utóbbi volna túlsúlyban. Az akkori gazdasági és politikai szituációban a statisztikai szolgálat megállta a helyét, és igen magas szintre fejlődött mind az adatgyűjtés és az adatszolgáltatás, mind az adatok elemzése tekintetében.

Végyvári Jenő szerint jelenleg a statisztika válságban van, s létrejötté óta (1848, illetve 1867 vagy 1871 óta?) három alkalommal volt jelentősebb válságban: az első és a második világháborút követően és a jelenkorban. A statisztikai rendszer működőképessége az első két alkalommal az államhatalom és a közigazgatás konszolidációjával egyidejűleg viszonylag gyorsan helyreállt. A jelenlegi válság viszont – szerintem – előreláthatólag súlyosabb és hosszan tartóbb lesz.

Véleményem szerint azonban jelenleg (és az említett két előző időszakban is) nem annyira a statisztika válságáról, hanem inkább a válság (társadalmi és gazdasági válság) statisztikájáról lehet beszélni. Márpedig a két dolog gyökeresen különbözik egymástól,

* Megjegyzések *Végyvári Jenő*: Statisztikai válság Magyarországon, 1989–1994. című írásához (*Statisztikai Szemle*, 1994. évi 12. sz. 901–919. old.)

és ennek megfelelően más tényezőkben kell keresni mind az előidéző tényezőket, mind pedig a kilábalás lehetőségeit.

Természetesen nem vitatható kölcsönös kapcsolatuk. A válság statisztikája szükség-szerűen elvezethet a statisztika válságához vagy válságának erősítéséhez, és úgyszintén a statisztika válsága még válságosabbá teheti a társadalmi-gazdasági válságot és a válság statisztikáját. Sőt mi több! A válság statisztikája a felszínen általában mint a statisztika válsága jelenik meg. Ebből következően a statisztika válsága a mélyebben rejlő társadalmi és gazdasági folyamatok válságának törvényszerű felszíni megjelenése.

Nem vitathatók tehát a Végvári Jenő által leírtak, ha a statisztika válságát mint felszíni jelenséget vizsgáljuk. Sőt ebből a nézőpontból igen értékes, mélyreható leírását, összefoglalását és értékelését adja a vizsgált kornak, illetve a vizsgált kor statisztikájának. Ha azonban a dolgok gyökeréig kívánunk hatolni s a problémát a válság statisztikája nézőpontból vizsgáljuk, akkor igen eltérő következtetéshez jutunk.

Végvári Jenő szerint a jelenlegi válságot a következő tényezők idézték elő:

- „1989–1990-ben rövid idő alatt, szinte egyik napról a másikra a megváltozott politikai helyzet következményeként gyors ütemben megkezdődött a jogi, a társadalmi és a gazdasági rendszer mélyreható átalakulása;
- mindeme változások a statisztikai rendszeren belül elméleti és gyakorlati problémák sokaságát hozták felszínre, s feszültségekkel és konfliktusokkal teli, sajátos versenyfutás kezdődött a környezet gyors változása és a statisztika szükségszerűen korlátozott alkalmazkodóképessége között ...;
- az állami költségvetés súlyos helyzete következtében a KSH költségvetési támogatása reálértékben (egy-egy évben nominálértékben is) csökkent, s a Hivatal ennek következtében elvesztette eredeti létszámának mintegy egyharmadát;
- a személyi állomány is politikai-morális válságon ment át, s a közigazgatásban végzett munka követelményeivel összeegyeztethetetlen jelenségek is felszínre kerültek.” (I. m. 902. old.)

Véleménye szerint tehát e tényezők idézték elő a válságot, bár tanulmánya a továbbiakban több más tényezővel is foglalkozik, amelyek az előbbiekből következnek vagy azok konkrétabb kifejezései, illetve kimondva-kimondatlanul szintén szerepet játszottak a statisztika válságának kialakulásában. Ilyen tényezőként említi például, hogy

- a költségvetési támogatás lineárisan csökkent, de a KSH kezdetben nem gondolt a feladatcsökkentésre, tevékenységi körének szűkítésére, felgyorsult a hivatali bérszínvonal relatív elmaradása;
- a gazdasági egységek száma fokozatosan növekedett (három év alatt kétszeresére nőtt); a vállalkozások száma az ország nagyságához képest már túl nagy, de termelési potenciáljuk javarészt csekély; a nyilvántartott egységek egy része nem működik, sok a fantomvállalat, a morális állapot rossz, a vállalkozói szféra együttműködése változatlanul sok kívánnivalót hagy maga után;
- a magyar vállalati-vállalkozói közeg ellenállást tanúsított a statisztikai számbavétellel és megfigyeléssel szemben;
- a statisztikai szolgálat jogi háttere szétesett.

Lázás és a sorozatos sajtótámadások miatt is zaklatott állapotban kezdett hozzá a KSH az akkor még egyre mélyülő válságból kivezető szakmai cselekvési program és egy reális önértékelés elvégzéséhez. (Például a többpárti politikai rendszer azonnali módosítást igényelt a tájékoztatási rendszerben.) 1990–1991-ben a sajtó a KSH-t a letűnő rendszer intézményének tekintette, besorolta a bűnbakok közé, s ennek megfelelően „kritizálta”. A KSH a politikai küzdelmek egyik mellékszereplője volt. A sokszor leküzdhetetlennek látszó nehézségek elviselését tovább nehezítette a szakértők és a közvé-

lemény jelentős részének negatív magatartása. (Megjegyzi Végvári – s ezt magam sem vitatom –, hogy egyébként a KSH esetenként rá is szolgált és szolgál a bírálóokra.)

A szerző vázolja azt a (véleményem szerint is) hatalmas küzdelmet, amelyet a statisztikai szolgálat vívott fennmaradásáért, s amelyhez az országon belül nem kapott segítséget, csak külföldről. Nemzetközi kitekintést, összehasonlítást is ad a statisztikai szolgálatok tevékenységéről, majd foglalkozik a közeljövő kérdéseivel. Véleménye szerint az 1989-ben megkezdődött válság legsúlyosabb következményeit a KSH 1993–1994-re leküzdötte, s a módszertani alapok stabilizálását és finomítását célzó erőfeszítések, az SNA (System of National Accounts) új, nemzetközileg is egyeztetett rendszerének bevezetése került napirendre. A közeljövő legfontosabb feladatai közé a tulajdonviszonyok átalakulása következtében a mezőgazdasági statisztika új alapokra helyezése, a szállítási statisztika megújítása, a monetáris és a fiskális statisztikában történő előrelépés, a gazdaságstatisztikában alkalmazott nagy, átfogó, egymással is összefüggő termékosztályozási rendszerek átdolgozása és kiegészítése tartoznak.

Mint írja, az utóbbi időben a statisztikai rendszerrel kapcsolatos szakszerű bírálókat nem egy-egy mutató pontosságát, megbízhatóságát vonták kétségbe, hanem a statisztikai adatrendszer részeinek vagy egészének a konzisztenciáját, belső ellentmondás-mentességét tették kérdésessé. Véleménye szerint „Ma a megfigyelés elkerülhetetlen pontatlanságai, a megtagadások, a letagadások, az eltitkolások nagy száma miatt a mérlegszámításokhoz úgyszólván nincsenek kételyeket kizáróan megbízhatónak tekintett adatállományok.” Szerinte „A statisztikával kapcsolatos ilyen természetű kétségek és problémák háttere nálunk minden bizonnyal a rejtett gazdaság statisztikai eszközökkel reálisan nem mérhető, de feltételezetten nagy terjedelme.” Következésképpen „...a magyar társadalom egy fordított Potemkin-falu: a virágzó gazdaságot a lehangoló statisztikai díszletek takarják el a gazdaságpolitikusok és a közvélemény elől.” Úgy véli, hogy „A statisztikusokat és a statisztika felhasználóit egyaránt nyugtalanító bizonytalanságot a közelmúltban jórészt feloldotta a magyar Kék Szalag Bizottság kutatásainak az eredménye”. (I. m. 917–918. old.)

Végül szerinte „A KSH-nak vannak belső tartalékai e feladatok ellátásához, a válság teljes leküzdéséhez... A kívánt állapot eléréséhez azonban nélkülözhetetlen a társadalom és a kormányzat erkölcsi, valamint az állami költségvetés anyagi támogatása, az időszerű fejlesztésekhez pénzügyi erőforrások rendelkezésre bocsátása. E nélkül a stabilizálódás helyett a válság elhúzódására lehet számítanunk.” (I. m. 919. old.)

Tagadhatatlan, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer gyors átalakulása, s a statisztika korlátozott alkalmazkodóképessége (beleértve az anyagi, személyi, morális stb. problémákat), a költségvetési támogatások csökkenése s mindemellett a gazdasági egységek számának növekedése és morális állapotának romlása, a jogi háttér szétesése, a sajtó, a szakértők és a közvélemény negatív hozzáállása hallatlanul megnehezíti a statisztikai szervezet munkáját. Önmagában azonban (s a statisztika története is ezt igazolja) ezek az okok nem vezethetnének a statisztika válságához, legfeljebb tevékenységének szűkítését, minőségi romlását eredményeznék.

A statisztika válságának alapvető okait tehát véleményem szerint nem a szubjektív tényezőkben (a statisztikai szervezetben, a statisztikával kapcsolatos ellenérzésekben) vagy a pénz hiányában kell keresnünk, hanem egyrészt magában a dolgok belső természetében, törvényszerűségeiben, másrészt pedig abban, hogy a statisztika jelenleg a válság

statisztikája. Márpedig a válság felerősíti az addig láthatatlanul maradt belső, lényegi ellentmondásokat és folyamatokat, a belső erőket éppen úgy, mint a vihar a tenger erejét.

A világválság ténye tagadhatatlan. A válság kiterjed a társadalom és a gazdaság minden területére. Összeomlottak (vagy az összeomlás határához érkeztek) országok, hatalmak, társadalmi rendszerek, etnikumok, gazdaságok, vállalatok, családok, kialakult kulturális, egészségügyi és oktatási rendszerek stb. A világ a szélsőségek irányába sodródott. A háborúk, az erőszak, a gyilkosságok, a maffiák, s ezzel egyidejűleg kevesek mérhetetlen meggazdagodása, a nagy tömegek mérhetetlen nyomora jellemzik jelenlegi világunkat.

Magyarországon (és más hasonló sorsú országokban) különösen erőteljesen mutatkozik meg a válságjelenségek hatása, amit felerősít a rendszerváltás folyamata, (beleértve ennek negatív jelenségeit is), és gyakran felerősítenek a helytelen, hibás politikai lépések, a hallatlan mohóság stb.

Bárhogyan is fájjaljuk, de általános érvényű törvényszerűségként fogalmazhatjuk meg, hogy a dolgok belső természete, törvényszerűsége egyszerűen lehetetlenné teszi, hogy a statisztika pontosan (vagy közelítően pontosan) tükrözze a tényleges valóságot.¹ Még kevésbé teszi lehetővé társadalmi-gazdasági törvényszerűségek feltárását vagy a jövő prognosztizálását. Általános törvényszerűségként fogalmazhatjuk meg azt is, hogy fejlettebb társadalmi és gazdasági viszonyok, nyugodtabb körülmények között az előbbi általános törvényszerűség nagyjából rejtve marad, vagy legalábbis nem ütközik ki olyan élesen, de a válságos körülmények között a hivatalos statisztikai szervezet és a kormányok bármilyen erőfeszítése, erkölcsi és anyagi áldozata ellenére (hát még e nélkül!) felerősödik, a statisztika válságában, hitelességének elvesztésében, s esetleg összeomlásában fejeződik ki.

Vizsgáljuk meg e törvényszerűségeket részletesebben.

A társadalmi-gazdasági folyamatok (és a statisztika által megfigyelt, vagy meg nem figyelt más folyamatok is) alapvetően négyféle aspektusból vizsgálhatók.

1. A társadalmi-gazdasági folyamatok vizsgálhatók belső lényegi összefüggéseik, folyamataik és törvényszerűségeik tekintetében. A belső lényegi folyamatok mindig rejtve maradnak, a felszínen soha nem jelennek meg. A felszínen általában csak összehatásuk eredményeit vagyunk képesek érzékelni. Ezek a belső, lényegi folyamatok valójában mindig jelen vannak a társadalmi-gazdasági életben, de tisztán soha sem jutnak érzékelhetően vagy statisztikai adatokkal mérhetően a felszínre, megsértésük azonban gazdasági problémákban jelentkezik. Ebben a szférában tisztán, általánosan, ha úgy tetszik, zavartalanul jutnak kifejezésre a társadalmi-gazdasági törvényszerűségek, éppen ezért az erre irányuló vizsgálatok leginkább alkalmasak a jelenségek belső, lényegi összefüggéseinek, kapcsolatainak a feltárására, az objektív törvényszerűségek meghatározására. Ezeket nevezhetjük egzakt folyamatoknak. Az egzakt folyamatokat statisztikai adatokkal nem tudjuk mérni, vizsgálatuk kizárólag egzakt úton, tiszta matematikai elemzésekkel és modellekkel lehetséges, ezért e tekintetben a statisztikának nem sok szerep jut.

2. Vizsgálhatók a társadalmi-gazdasági folyamatok úgy, ahogyan azok a valóságban a felszínen megjelennek, mérési hibák, hamisítások, torzítások, megfigyelési hibák stb.

¹ A kérdés részletesebb kifejtése „A gazdasági törvényszerűségek matematikai vizsgálata. A mezőgazdasági ágazatok belső törvényszerűségeit kifejező matematikai összefüggések feltárása.” c. OTKA-kutatási zárójelentésben (kézirat) található.

nélkül. Ezt a társadalmi-gazdasági folyamatot valójában soha nem ismerjük adatszerűen, még akkor sem, ha eltekintünk a mérési pontatlanságoktól, a szándékos torzításoktól stb., egyszerűen azért nem, mert a társadalmi-gazdasági folyamatok megfigyelése, számbavétele során általában nem vagyunk képesek a valóságos folyamatok részletes és pontos számszerű megfigyelésére, hanem egyszerűsítésekre kényszerülünk. (Például a többféle termék termelésénél használatos gépek költségeit, valamint a vállalati általános költségeket mesterséges kulcsszámok alapján osztjuk termékekre; a megfigyelés gyakran nem termékekre, hanem termékcsoportokra terjed ki; a termelés és a gazdálkodás költségeit gyakran nem tudjuk pontosan szétválasztani a személyes fogyasztás költségeitől; a gépkocsihasználat költségét nem a tényleges költséggel számolják el a vállalatok, hanem a rendeletben előírt normatívák szerint; nem a tényleges gyógyszerfogyasztást, hanem csak a gyógyszerárakból megvásárolt gyógyszer mennyiséget ismerjük stb. Nevezzük ezeket (a felszínen megjelenő tényleges) folyamatokat *reálfolyamatoknak*. A reálfolyamatok tehát felszíni folyamatok, sok objektív és szubjektív tényező együttes és egyidejű kölcsönhatásaként alakulnak ki, éppen ezért a mélyebben fekvő belső, egyedi összefüggéseket a statisztikai átlaghoz hasonlóan elfedik, láthatatlanná teszik, de megjelenésükben valóságosak.

Az, hogy az egzakt és a reálfolyamatok milyen viszonyban vannak egymással, hogy a reálfolyamat mennyire esik távol az egzakt folyamatoktól, mindig az adott konkrét viszonyoktól, tér-idő relációktól függ. Amíg ugyanis az egzakt folyamatok és törvényszerűségek a jelenségek belső lényegét általánosan, tértől és időtől függetlenül fejezik ki, addig a reálfolyamatok az egzakt folyamatok konkrét viszonyok, tér-idő relációkban történő kifejeződései.

Az egzakt és a reálfolyamatok egymáshoz való viszonyát sem a statisztikai szervezet személyi ellátottsága és hozzáértése, sem a költségvetési támogatás nagysága, sem pedig a statisztika külső (társadalmi?) megítélése nem tudja lényegesen megváltoztatni. Ez a viszony az adott konkrét társadalmi-gazdasági szituációktól, az adott tér-idő relációktól függ. Megváltozott szituációk, társadalmi-gazdasági válság közepette természetesen nő a szakadék az egzakt és a reálfolyamatok között.

3. A reálfolyamatok megfigyelése során begyűjtött – a reálfolyamatokat csak többé-kevésbé tükröző, az adott tér-idő viszonylatoktól, objektív és szubjektív tényezőktől jelentősen függő – adatok (függetlenül attól, hogy azokat a hivatalos statisztikai szervezet, tudományos megfigyelés stb. gyűjti-e be) a reálfolyamatok számviteli, statisztikai visszatükröződései, amelyek eltérnek a tényleges (reál-) folyamatoktól. Az eltérés (abszolút és relatív) nagysága döntő mértékben függ az adott ország társadalmi-gazdasági helyzetétől, fejlettségétől, közérzetétől. Válságos helyzetek szélsőséges eltéréseket okoznak.

Jelenleg a gyakorlat (és a tudomány is általában) ezt, tehát a reálfolyamatok adatszerű visszatükröződéseit ismeri és elemzi, ami még kevésbé megbízható, további hibákkal terheli az amúgy is adott tér-idő szituációkhoz kapcsolt reálfolyamatokat, a társadalmi-gazdasági folyamatok felszíni megjelenését. Ezt a folyamat-visszatükröződést nevezhetnénk talán *érezelt vagy statisztikailag számba vett folyamatnak*.

Azt gondolhatnánk, hogy a reálfolyamatok és az érezelt (számba vett) folyamatok eltérése a hivatali statisztikai apparátus nagyságának, hozzáértésének, anyagi ellátottságának a növelésével (még válságos körülmények között is) csökkenthető. A valóság azonban egészen más. Az eltérés ugyanis nagymértékben függ a társadalmi szituációtól.

Jelenleg hiába áldozná a költségvetés a jelenleginek a többszörösét a statisztikára, akkor sem rendelkeznenek sokkal jobb statisztikai adatokkal. Akkor sem, ha a statisztika költségvetési támogatása a gazdasági szereplők számával arányosan vagy még annál is nagyobb arányban növekedne. Egyszerűen azon oknál fogva, mert a világválság s ezen belül a Magyarországon tapasztalható válság a társadalomban és a gazdaságban mély és tartós abnormális folyamatokat indított el.

A nehezedő gazdasági helyzet az állami támogatás (részben kényszerűségből, részben pedig egyéni és csoportérdekekből következően) növekvő elvonását eredményezte. Az állampolgárok viszont nem ismerték el az állam ez irányú törekvéseinek a jogosságát. Annál kevésbé sem, mert azt érzékelték, hogy az általuk fizetett adó az állam kezében van a legrosszabb helyen. A magas adókulcsok és más elvonások s ezzel egyidejűleg a jelentős állami vagyon eladása ellenére ugyanis az ország külföldi és belföldi eladósodásának mértéke nem csökkent, hanem az eddigieknél is sokkal gyorsabb ütemben növekedett! A termelés visszaesett, válságos helyzetbe került az oktatás, a kultúra, az egészségügy stb., s miközben kevesek nagymértékben (nem feltétlenül etikusan, de többnyire törvényesen!) meggazdagodtak, addig a gazdaságból kiszorult (kiszorított) tömegek sodródtak a társadalom perifériájára, hajléktalanságba. (Sajnos a Potemkin-falu lehangoló statisztikai díszletei ezt is eltakarják.)

Az említettek következtében a gazdaság igen jelentős része a láthatatlan szférába (a fekete- és a szürkegazdaságba) került. Még inkább összekeveredett a termelő- és a személyes fogyasztás. Nagyobb lett a statisztikai adatok torzítása, nőtt a megtagadási és a letagadási hiba stb., azaz a válságos gazdasági helyzet, a válság statisztikája a statisztika válságához vezetett. Ma már a statisztikai adatok sem a jelenlegi helyzet tükrözésére, sem a múltbeli helyzettel való összehasonlításra nem alkalmasak, s még kevésbé jók társadalmi-gazdasági prognózisok elkészítésére, gazdasági koncepciók megalapozására. A statisztika tehát valójában hitelét veszítette! De ennek nem a statisztikai szervezet, nem az ott dolgozó személyek és nem is a pénztelenség az oka. Az okot a statisztikán kívül, mint rámutattunk, a társadalmi-gazdasági válságban kell keresni. Ennélfogva a válság megszüntetése nem a statisztikai szervezet személyi állományának és pénzügyi helyzetének megváltoztatásával, hanem csakis a társadalmi gazdasági válság megszüntetésével lehetséges. A nagyobb probléma az, hogy a válság – éppen azért, mert világválságról van szó – hosszan tartó, és az országon belül nem szüntethető meg mindaddig, amíg a világválság meg nem szűnik.

Távolról sem állítjuk természetesen azt, hogy egy országban (Magyarországon) a kormány semmit sem tehet. A kormány egyaránt játszhat pozitív és negatív szerepet. Enyhítheti vagy mélyítheti a válságot, enyhítheti, vagy mélyítheti az állampolgárok negatív magatartását, csökkentheti vagy növelheti a reál- és az érzékelt statisztika különbségeit. Sajnos az elmúlt években a kormány negatív szerepe volt a jellemző.

4. Végül a társadalmi-gazdasági folyamatokkal kapcsolatban beszélhetünk *szubjektíven észlelt folyamatokról*. Ugyanazt a társadalmi-gazdasági jelenséget és folyamatot ugyanis az egyes emberek másként érzékelik és érzékeltetik aszerint, hogy a folyamat számukra mennyire kedvező vagy kedvezőtlen, milyen a társadalmi-gazdasági helyzetük abszolút értelemben és más társadalmi csoportokhoz viszonyítva, milyen az adott ország társadalmi-gazdasági helyzete stb. Ebben viszont nagy szerepet játszhatnak a hivatalos statisztikai apparátusban dolgozók, valamint a statisztikai adatokat elemző tudományos

és gyakorlati közgazdászok, mert a statisztika sok mindent „elbír.” Még csak az adatokat sem kell meghamisítani, a módszertant sem kell megerőszakolni, hogy a statisztikai adatokkal ne a valóságot tükröztessük. Az adatsorok tendenciózus megválasztása (időbelileg és térbelileg), a bázis megválasztása, az adatok csoportosítása stb. mind eszközök lehetnek arra, hogy az elemző a saját (esetleg torz) tükrében szemléltesse a jelenségeket és a folyamatokat.

Ebben pedig a politikának, a politikai felfogásnak és a politikai hatalomnak van nagy szerepe. Mindig is voltak (és lesznek) politikai hatalmasságok, akik megkívták (ne szépítsük, megkövetelték), hogy a statisztika a hatalmat kiszolgálja. Mindig voltak (s valószínűleg lesznek is) emberek, akik kényszerből, érdekből, politikai meggyőződésből stb. hajlandók voltak a hatalmat kiszolgálni. Nem véletlen tehát, hogy éppen az utóbbi négy évben találkozhattunk oly gyakran az irodalomban a statisztika megbízhatatlanságának és torzításának hangoztatásával, tendenciózus adatsoportosításokkal stb. Nem véletlen az sem, hogy a különböző pártok, politikusok, szervezetek és cégek nap mint nap egymást hazudtolták meg statisztikai adatokkal vagy adatok nélkül, nyíltan, az ország színe előtt.

Távol áll tőlem a statisztika vagy a statisztikai szervezet mentegetésének a szándéka, de a tények tagadhatatlanok. A kialakult helyzetért nem a statisztikát terheli a felelősség. A statisztika csak követője, lehetőségeitől függően megfigyelője, nem pedig alakítója, még kevésbé meghatározója a jelenségeknek és a folyamatoknak.

TÁRGYSZÓ: A statisztikai munka. A statisztika szervezete.

SUMMARY

The author makes some critical remarks on Jenő Végvári's article „Crisis of Statistics” published in *Statistical Review* 1994. No. 12. pp. 901 – 919.

In his opinion mostly the socio-economic crisis during the indicated period led to the appearance of the signs of crisis in official statistics. He seeks for the cure of this crisis through the refinement of the social and economic life.

A LAKÁSGAZDÁLKODÁS ELSZÁMOLÁSA A MAGYAR NEMZETI SZÁMLÁKBAN*

BÓDAY ERZSÉBET – HÜTTL ANTÓNIA

A magyar nemzeti számlarendszer (MNSZ) módszertanában 1992. óta érvényesített legfontosabb változtatásokkal foglalkozó tanulmányokat a Statisztikai Szemle korábbi számai mutatták be.¹ Jogosan vetődhet fel a kérdés, vajon mi az oka annak, hogy ezeket követően egy részterület, a lakásgazdálkodás elszámolásának, illetve az e területet érintő változtatásoknak a bemutatása következik. Több oldalról is közelíthetünk e téma fontosságának érzékeltetéséhez.

A „lakásgazdálkodás elszámolása” kifejezés valójában gyűjtőfogalom; magában foglalja a lakásbérlettel (az ún. lakásszolgáltatással), a lakásépítéssel és annak finanszírozásával, a lakások privatizációjával, valamint a lakásállomány értékelésével kapcsolatban a nemzeti számlákban alkalmazott statisztikai módszereket. Abból következően, hogy a lakásgazdálkodással kapcsolatos elszámolási kérdések megjelennek a nemzeti számlarendszer szinte valamennyi részszámláján, egyben jól illusztrálják a nemzeti számlákban követett elszámolási elveket és a becslések gyakorlati nehézségeit. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a lakásgazdálkodás elszámolása az az állatorvosi ló, amelyen tanulmányozható a nemzeti számlák számos problémája.

A lakásgazdálkodás mérése, elszámolása hosszú ideje megoldatlan probléma, s az e cikkben bemutatott módszertani változtatások is elsősorban csak az elszámolás során követett elvek területén tudnak érdemleges előrehaladásról számot adni. Az elkövetkező évekre vár még a feladat, hogy javítsuk a számszerű becslések pontosságát és megbízhatóságát.

Az 1992-ben bevezetett, a számlarendszer egészét érintő, nagyléptékű módszertani váltást azonban mindenképpen fel kellett használni arra, hogy legalább koncepcionális szinten áttérjünk a majd hosszabb távon alkalmazható módszertanra, még akkor is, ha

* A szerzők köszönetüket fejezik ki *Bedekovics Istvánnak, Dénes Ferencnek, Pozsonyi Pálnak, Szabó Mártának és Szekeres Józsefnek* az általuk nyújtott nélkülözhetetlen információkért és mindenkor segítőkész hozzáállásukért.

¹ Lásd például: *Dr. Szilágyi György: Makrogazdasági számlák. Statisztikai Szemle. 1992. évi 8–9. sz. 675–693. old.; Farkas E. János: A lakásvagyon értékelése, 1950–1990. Statisztikai Szemle. 1993. évi 1. sz. 5–15. old.; Dr. Szilágyi György: A nemzeti számlák közgazdasági világa. Statisztikai Szemle. 1992. évi 4–5. sz. 365–393. old.; Hüttl Antónia: A magyar nemzeti számlák új adatforrásai és módszerei. Statisztikai Szemle. 1994. évi 6. sz. 469–480. old.; Bedekovics István: A háztartási szektor elszámolásának új módszertana. Statisztikai Szemle. 1994. évi 7. sz. 530–546. old.; Fazekasné Kovács Katalin: A vállalati szektor jövedelemeloszlása. Statisztikai Szemle. 1994. évi 8–9. sz. 613–624. old.; Dr. Pozsonyi Pál: A termelési számla. Statisztikai Szemle. 1994. évi 10. sz. 744–760. old.; Fazekasné Kovács Katalin–Dr. Hüttl Antónia: A pénzügyi szektor elszámolása. Statisztikai Szemle. 1994. évi 11. sz. 805–821. old.*

ennek hosszú távon is megbízhatónak ítélt számszerűsítéséhez az adatforrások jelenleg még nem állnak rendelkezésre.

A LAKÁSSZOLGÁLTATÁS

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy hogyan kezeli ezt a tételt az 1993-as SNA, először is meg kell határozni azt a kört, amelyet ez a tétel lefed.

Az SNA ajánlása

A lakásslolgáltatáshoz azok a szolgáltatások tartoznak, amelyek a lakások használatával, igénybevételével függenek össze. E szolgáltatásokat három nagy csoportba, a piaci, a nem piacosított és a nem piacosítható szolgáltatások csoportjába sorolhatjuk. Ez utóbbi két szolgáltatást az SNA együttesen nem piaci szolgáltatásnak nevezi, a magyar nemzeti számlákban a lakásslolgáltatás elszámolásakor azonban fontosnak ítéljük, hogy megkülönböztessük a nem piacosított és a nem piacosítható szolgáltatásokat.

Itt szükség van néhány „új” fogalom bevezetésére:

- a tulajdonos által lakott lakáshoz kapcsolódó szolgáltatás: sajátlakás-szolgáltatás;
- a magánlakás-szolgáltatás keretében, valamint az ingatlanközvetítő vállalkozásokon keresztül bérbeadott lakásokhoz kapcsolódó szolgáltatás: bérelt lakások-szolgáltatása;
- az önkormányzattól bérelt lakásokhoz kapcsolódó szolgáltatás: bérlakás-szolgáltatás.

Piaci szolgáltatásnak tekinthetők a magánszemélyek által vagy ingatlanközvetítő vállalkozásokon keresztül bérbe adott lakások által nyújtott szolgáltatások. A piaci tevékenységek jellemzője, hogy a költségeket a piacon realizált árbevétel fedezi.

A nem piacosított szolgáltatásokhoz a tulajdonos által lakott lakásokhoz kapcsolódó lakásslolgáltatás, a saját lakásslolgáltatás tartozik. A nem piacosított szolgáltatások nem piaci csere során kerülnek átadásra, ezért valójában nincs piaci áruk. Mivel azonban hasonló tevékenységek kellő mértékben a piacon is megtalálhatók, így mód van arra, hogy ezek piaci árát imputáljuk (lásd: 1993-as SNA 6.89 paragrafus). Nem piacosítható (kormányzati) szolgáltatásnak tekintjük az önkormányzati lakások bérbeadását, a bérlakás-szolgáltatást. Ez esetben az általános definíció szerint a szolgáltatás értékét a költségek összegének kell kifejeznie.

Piacgazdaságot feltételezve – s nem szabad elfeledkezni arról, hogy az SNA alapvetően e körre fogalmazta meg ajánlásait – a bérelt lakások szolgáltatásának számbavétele nem okoz nehézséget, hiszen ezen szolgáltatások árát a lakáspiacon kialakult kereslet–kínálat viszonyai határozzák meg, tehát a bérleti díjak alapján kell a számbavételnek történnie. A bérleti díjak összege jelenti tehát a bérbeadásnál kimutatott kibocsátást, s ez az érték jelenik meg a lakásslolgáltatást igénybe vevőknek, a lakások bérlőinek fogyasztási kiadásaként.

A sajátlakás-szolgáltatás viszont nem kerül be a piaci forgalomba. Az SNA ajánlása-ként megfogalmazott általános elszámolási szabály szerint a saját fogyasztási célra nyújtott nem piaci szolgáltatások számbavételének a piaci forgalomban részt vevő ugyanolyan vagy hasonló szolgáltatások árai alapján kell történnie. Piaci árak bevonása helyett a költség szintű elszámolás (termelőfelhasználás + munkabér + értékcsökkenés) alkalmazá-

sát az SNA csak abban az esetben ajánlja, ha hasonló termék vagy szolgáltatás egyáltalán nem, vagy nem elegendő mennyiségben fordul elő a piaci cserében (lásd: SNA 6.219 paragrafus).

Ennek megfelelően a lakástulajdonosnak mint nem bejegyzett kisvállalkozásnak a kibocsátását az imputált lakbér jelenti, s természetesen ez az érték jelenik meg a tulajdonos háztartásának fogyasztási kiadásaként is. A lakásszolgáltatás esetében a szolgáltatás imputált ára a hasonló kategóriájú bérelt lakások bérleti díja. (A megfeleltetés természetesen annál pontosabb, s ennek megfelelően a becslés annál megbízhatóbb, minél több paraméter alapján történik az egyes lakástípusok meghatározása.) Az egységes kezelés feltételei a legtöbb piacgazdaság esetében adottak, hiszen az ilyen gazdaságokban természetes, hogy a bérelt lakások piaca is jól vagy legalábbis kellően szervezetten működik, ami azt jelenti, hogy az érvényes bérleti díjak alkalmasak a nem piacosított, tehát a sajátlakás-szolgáltatás mérésére is. Ebből tehát következik, hogy a sajátlakás-szolgáltatás kibocsátása, hasonlóan a többi bérelt lakáshoz, egyenlő az imputált bérleti díjak összegével. E tétel elszámolását az teszi lehetővé, hogy sajátlakás-szolgáltatás esetén a tulajdonos (háztartásfő) olyan vállalkozásként jelenik meg a háztartási szektoron belül, amely önmagának nyújt szolgáltatást, tehát a termelési, jövedelemelosztási és -felhasználási számlákon a szolgáltatás elszámolása végigvezethető.

Az (önkormányzati) bérlakások bérbeadását az 1993-as SNA külön ugyan nem említi, de az abban követett általános elszámolási elvek szellemében azt a magánlakás-szolgáltatástól különböző tevékenységnek kell tekinteni (lásd: SNA 2.49 és 6.49. paragrafus), elsősorban azért, mert a bérbevevő nem dönthet szabadon a szolgáltatás igénybevételéről, annak elosztása lényegében kiutalásos módon történik. Mivel ezek a bérleti díjak (lakbérek) a költségeknek csak kisebb részét fedezik, e szolgáltatás kibocsátását az SNA ajánlásának értelmében költség szinten kell mérni.

Összefoglalásként megállapítható, hogy az SNA ajánlása szerint a bérelt, valamint a „saját” lakásokhoz kapcsolódó lakásszolgáltatást egységesen, piaci áron, azaz a tényleges és az imputált lakbérek szintjén kell értékelni. Az önkormányzati lakások bérbeadása viszont költség szinten értékelendő kormányzati szolgáltatásnak minősül.

Mielőtt rátérnénk az új módszertan részletes bemutatására, indokolt e dolgozatban is röviden áttekinteni, hogyan történt az elszámolás az 1992. évi változást megelőzően, azaz hogyan kezelte ezeket a tételeket a magyar nemzeti számla 1992 előtt.

Úgy gondoljuk, nem szükséges részletekbe menően indokolni, hogy a múltban milyen okok miatt tért el a magyar módszer a nemzetközi ajánlástól. Elegendő egyetlen összefoglaló megállapítás: valóságos lakáspiac nem létezett Magyarországon, s teljeskörűen még ma sem létezik. Ezt a tényt legmarkánsabban azzal lehet igazolni, hogy a bérelt lakás kategóriára – annak a bérleti díjak vonatkozásában igen heterogén jellege miatt – még jelenleg is igen nehéz reális átlagárakat megállapítani. Vitathatatlan ugyan, hogy a bérelt lakások díja felel meg inkább a lakásszolgáltatás valóságos piaci árának, s ezen árak bevonása az elszámolásba – ezzel az új módszert tárgyaló rész foglalkozik részletesebben – jelentheti az előrelépést a nemzetközi ajánlásokhoz. Más oldalról viszont a lakáspiacon érvényesülő bérleti díjak imputálása a teljes magánlakás-állományra olyan jelentős mértékben megnövelné a háztartások kimutatott jövedelmét és fogyasztását, hogy az inkább torzítaná, mint javítaná a magyar nemzeti számla adatainak felhasználhatóságát.

A lakásszolgáltatás teljesítményértékének elszámolása 1992 előtt

A lakásszolgáltatás termelésének (és fogyasztásának) elszámolása 1992 előtt egységesen, költségszinten történt, ami az előzőkben leírtak szerint érthető, hiszen valóságos lakáspiacról nem beszélhettünk. A bérlakások esetében a költségszintű elszámolás az alábbi tételeket vette figyelembe: a bérlők által fizetett lakbér; a lakások (tárgyidőszaki) értékcsökkenése.

A felhasználás oldalán a háztartások fogyasztási kiadásai között a lakbéreket számoltuk el, s az önkormányzati lakások értékcsökkenése az államháztartástól a lakosságnak adott természetbeni társadalmi juttatásként jelent meg.. A saját-lakás-szolgáltatás esetében a költségszintű elszámolásban az alábbi költségelemek szerepeltek:

- a lakások karbantartásához és felújításához igénybe vett ipari és építőipari munkák értéke;
- a lakosság által házilagosan végzett karbantartási és felújítási munkákhoz vásárolt anyagok értéke (az SNA, ellentétben a korábban alkalmazott magyar módszertannal, a felújítási munkákat beruházásként számolja el, ugyanakkor a tulajdonos által végzett fenntartási és karbantartási munkákat sem az SNA, sem az MNSZ nem tekinti a termelés részének, így az ehhez felhasznált anyagok értéke a háztartások fogyasztásában jelenik meg (lásd: SNA 9.59 paragrafus);
- a magánlakások értékcsökkenése.

A bérelt lakások után külön lakásszolgáltatási díjat nem számoltunk el (kivéve az IBUSZ-on keresztül bérbe adott lakásokat).

A változtatás szükségessége

Az elszámolással kapcsolatos nehézségek a lakbér fogalmával kapcsolatos problémák bemutatásával követhetők. Jóllehet az új SNA nem határozza meg direkt módon, tételiesen, mit takar a lakbér fogalma, abból azonban, ahogyan elszámolásainál alkalmazza ezt a tételt, egyértelmű, hogy a lakbér fogalmába – csakúgy, mint minden más piaci termelésnél – természetesen beleérti a tőke, ez esetben a lakás, mint eszközállomány után járó hozamot is (lásd: SNA 6.89 és 4.143 paragrafus). A magyar elszámolásban sem a saját-, sem a bérlakás-szolgáltatás nem tartalmazott hozamot, hiszen az elszámolás a költségek számbavételén alapult. Az önkormányzati lakbér esetében a tartalmi eltérés még markánsabb, hiszen ez a tétel a múltban nemhogy hozamot nem tartalmazott, de még a tényleges fenntartási költségek fedezésére sem volt elegendő. Nemigen szorul igazolásra ez az állítás, elegendő, ha csak arra gondolunk, hogy a lakberek már több év óta nem követik az inflációt; 1990 és 1993 között a lakberek árindexe 143 százalék, míg a fogyasztóiár-index 203 százalék volt. Nemzetközi összehasonlításban tehát a lakásszolgáltatás termelési értékének alulértékeltsége főként a tőke után járó hozam beszámításának a hiányából következett, amelynek mértékét még tovább erősítette a bérlakás-szolgáltatásnak a sajátlakás-szolgáltatáshoz viszonyított „olcsósága”.

Költségszintű elszámolás esetén az értékcsökkenés is költségelem. Az alulértékeltség egyik összetevője, hogy a kiinduló adatban az önkormányzati lakásállomány könyv szerinti (azaz eredeti beszerzési) és nem újrabeszerzési értéken szerepelt. Az alulértékeltség mértékét a jelenlegi lakáspiaci viszonyok mellett nem lehet pontosan megítélni. Az alulértékeltség ténye azonban vitathatatlan, tehát a módszeren változtatni kellett.

Mielőtt rátérnénk a lakásszolgáltatás újfajta értékelésének bemutatására, foglalkozni kell azzal a kérdéssel is, miért indokolt a lakásállomány átértékelése, s ennek alapján az amortizációs hányad módosítása is, hiszen az elszámolás módjától függetlenül, elengedhetetlennek tartjuk a lakásállomány újraértékelését.

A lakásszolgáltatáshoz tartozó értékcsökkenés elszámolása

A lakásszolgáltatáshoz tartozó értékcsökkenés értékének megállapításával kapcsolatos megoldásra váró feladatok két csoportba különíthetők: az amortizáció alapjának, azaz a mindenkori lakásállomány értékének megállapítása/becslése; az amortizációs kulcs(ok) részletezettségének és mértékének meghatározása.

A lakásállomány újraértékelése természetesen megnöveli a lakásszolgáltatás értékét, hiszen a lakásállomány utolsó tételes újraértékelése 1971-ben történt meg. Ez azt jelentette, hogy az állami tulajdonban lévő lakásokat műszakilag felmérték és értéküket is meghatározták. Ezen értékelés tapasztalatai alapján készült a magántulajdonú lakások felértékelése a KSH-ban. Az ezt követő húsz évben az adott évi lakásállomány értékelése ezen állományadatokon alapult, természetesen minden évben figyelembe véve az újonnan épült, valamint a lebontott lakások értékét. Abból következően azonban, hogy a korábbi magyar nemzetgazdasági mérlegrendszer fontos alapelve volt a könyv szerinti (eredeti beszerzési) érték elfogadása, a folyó és az összehasonlító áras értékek (indokolatlanul) elszakadtak egymástól. Ez a megoldás természetesen az SNA újrabeszerzési áron alapuló értékelési elvének sem felelt meg. A magánlakásérték-adatok ily módon folyó áron valóban vegyes – a lakásépítés évében érvényes árszinteket keverő – áron szerepeltek.

Az összehasonlító árra való áttéréskor a lakásépítés árindexével az egész állományt az új árbázis árszintjére emeltük, ami azt jelentette, hogy a magánlakás-állomány esetében a folyó és az összehasonlító áras érték megegyezett. Az állami lakások esetében ez az azonosság nem állhatott fenn, mivel a folyó áras értékek számításának alapelve a mindenkori könyv szerinti érték elfogadása volt. Ezért az Ingatlankezelő Vállalat (IKV) könyveiben szereplő (vegyes árszintű) érték jelent meg folyó árként, míg az összehasonlító áras értékek előállítását ugyanúgy történt, mint a magánlakások esetében. Ennek következtében az állami lakások esetében az összehasonlító áras érték egyre inkább felülmúlta az értékek „karbantartása” nélküli könyv szerinti értékeit.

Ilyen típusú újraértékeléseket az elmúlt két évtizedben minden bázisváltáskor végrehajtottunk, tehát 1976-ban, 1981-ben, 1986-ban és 1991-ben.

1991-et követően a bemutatott ellentmondás feloldása érdekében az önkormányzati bérlakások számbavételekor az MNSZ már nem köti magát a számviteli nyilvántartáshoz, azaz a könyv szerinti értéken történő számbavételhez, hanem ennél a körnél is – követve az SNA ajánlásait – újrabeszerzési árakon értékeli a mindenkori lakásállományt.

Az 1991. évi lakásállomány átértékelését tehát az alábbiak szerint végezhetnénk.

Az átértékeléshez kiindulásként adott a lakásállomány 1991. év végi bruttó értéke 1988-as áron (saját/bérelt lakás 1768,3, bérlakás 435,6) 2203,9 milliárd forint.

A lakásépítési árindex 1988 és 1991 között 160 százalék volt, a lakásállomány értéke 1991-es árszinten tehát 3526,2 milliárd forint lenne.

Közismert azonban, hogy valamely aggregátum egyetlen árindexszel történő továbbvezetése az ár- és volumenarányokban bekövetkezett változások miatt torzít. Mivel a la-

kásállományban e két évtized során lényeges szerkezeti változás következett be, feltétlenül szükségesnek ítéltük a lakásállomány újraértékelését. Ezt kétféle módon lehet elvégezni: vagy egy viszonylag pontos, de meglehetősen költség- és időigényes munkával, a tételes újraértékeléssel, (műszaki paraméterek alapján s lehetőség szerint egyéb paramétereket is figyelembe véve), vagy egyszerűsített módszer segítségével: az átértékeléssel. Az elsőként említett eljárás a magyar statisztika jelenlegi lehetőségei mellett nem kivitelezhető. Maradt tehát az átértékelés. A lakásállomány értékét

– önkormányzati bérlakások esetében az adott évben eladott lakások fajlagos forgalmi értéke alapján (ezek nem a tényleges eladási árak, amelyek a lakásokra lakott minőségükben vonatkoznak, hanem az üres lakásokra készített értékbecslés),

– saját tulajdonú lakások esetében pedig az átlagos építési árakat alapul véve

határoztuk meg. Az újfajta értékelési módszer szerint az 1991. évi lakásállomány értéke 5 689 360 millió forint, melyből a magánlakások értéke 4 826 161 millió (négyzetméterenként 22,4 ezer forint építési árral számolva), a bérlakások értéke 863 199 millió (négyzetméterenként 21,8 ezer forint forgalmi értékkel számolva).

A következő kérdés, hogy az így meghatározott állományadathoz milyen amortizációs kulcsot alkalmazzunk. 1991-ig az önkormányzati lakások esetében az IKV elszámolásában szereplő (az érvényes amortizációs normák jegyzéke alapján számított) értékcsökkenést vettük figyelembe, ami az adott lakásállománynak körülbelül 1 százaléka volt, s ugyanezt a kulcsot alkalmaztuk a „becsült” sajátlakás-állomány esetén is.

Az értékcsökkenés elszámolását végezhetjük egységesen az egész lakásállományra, de – s mindenképpen ezt tekintjük járható útnak – különböző lakástípusok szerint differenciálhatunk is a leírási kulcsok megállapításánál. Természetesen minél több, a leírási kulcs vonatkozásában releváns lakástípust tudunk meghatározni, amelyekhez a szükséges lakásállományi adatok rendelkezésre állnak, annál hitelesebben becsülhetjük az értékcsökkenést. Szerencsére a magyar lakásstatisztika elég sok lehetőséget kínál. Jelenleg egyetlen, de talán e tekintetben a legmeghatározóbb ismérvet választottuk: a lakások falazat szerinti megoszlását, ezt az 1990. évi népszámlálás tartalmazza.

1. tábla

A lakások falazat szerinti megoszlása, 1990. december 31.

Falazat	Megoszlás (százalék)	Leírási időtartam (év)	Leírási kulcs (százalék)
Tégla, kő	56,7	120	0,83
Közepes és nagy blokk	6,9	80	1,25
Panel	14,3	50	2,0
Vályog	21,8	30	3,33
Fa	0,3	20	5,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>67</i>	<i>1,5</i>

Átlagosan tehát 1,5 százalékos leírási kulcs alkalmazása indokolt, ami azt jelenti, hogy az eddigi 100 éves elhasználódási idő helyett 67 évvel számolunk, vagyis felújítás nélkül átlagosan ennyi ideig használható egy lakás.

Az 1991-es adatok segítségével érdemes nyomon követni, hogy az előbbieken bemutatott változtatások (átértékelés, differenciált amortizációs kulcsok átlagának használata) milyen mértékben módosítják a lakásszolgáltatás értékét. (A 2. táblában a lakásszolgáltatás értékének változása csak az értékcsökkenés elszámolásában végrehajtott változtatást tükrözi.)

2. tábla

*Az 1991. évi lakásszolgáltatás a régi és az új módszer szerint
(milliárd forint)*

Megnevezés	A régi	Az új
	módszer szerint	
A lakásállomány értéke	2 204	5 690
Az évi értékcsökkenés	22	85
Az évi lakásszolgáltatási	69	132

Tehát csupán az értékcsökkenés elszámolásának indokolt módosítása következtében közel megkétszereződött a lakásszolgáltatás értéke. Ezt a lépést azonban nem nevezhetjük módszertani váltásnak, inkább az adatok lehetőségeinkhez képest körültekintő aktualizálásának.

Mint említettük, a nemzeti számlákban az önkormányzati lakásokat nem piaci (és nem piacosítható) szolgáltatásként költség szinten értékeljük. A sajátlakás-szolgáltatást viszont piaci értéken vesszük számba. Az eljárás során két feltételezésre építünk. Egyrészt arra, hogy tartósan fennmarad – igaz csak viszonylag szűk körben, hiszen a tömeges lakásprivatizációt követően, 1993-ban az önkormányzati bérlakások állománya már alig haladta meg az összlakásállomány 10 százalékát – a kifejezetten szociális jellegű önkormányzati lakásszolgáltatás. Másik feltételezésünk szerint viszont ahhoz, hogy az imputált bérleti díjat közelíteni tudjuk a tényleges bérleti díjhoz, szükséges, hogy előbb-utóbb csökkenjen a kiugró aránytalanság a magánlakások piaci bérleti díja és a lakossági jövedelmek átlagos színvonala között.

Az új elszámolási módszer

1992-től az MNSZ-ben a lakásszolgáltatáson belül az önkormányzati bérlakások elszámolása – ugyanúgy, mint korábban – költség szintű elszámolás alapján történik, míg a sajátlakás-szolgáltatásé piaci áron, imputált bérleti díjon. Az imputált lakbérek megállapításához kiindulásként a budapesti lakáspiacon jelenleg érvényes bérleti díjakat korrigáltuk településtípusonként (Budapest, város, község) 1, 0,5 és 0,25 súlyokkal. A korrekciónál két szélső értéket vettünk figyelembe, a szabadpiaci lakbéreket és az állami lakások lakbérét. Természetesen a fiktív lakbér kialakításakor a magánpiaci bérleti díjak nagyobb súllyal szerepeltek, mint az önkormányzati lakásokért fizetett lakbér, ennek oka, hogy a bérleti díjak, ellentétben a lakbérekkel, tartalmazzák az amortizációt, és bizonyos tőkehozadékat is, ami további közeledés az SNA-ajánlásokhoz.

Az előzőekben bemutatott módszert a teljes saját-, illetve béreltlakás-állományra, azaz a lakások által nyújtott szolgáltatások egészének elszámolására alkalmaztuk. Ez tehát azt

jelenti, hogy a magánforgalomban ténylegesen bérelt lakások kibocsátását és fogyasztását is ennek részeként számoljuk el. Mivel e lakások jelentős részét külföldiek bérlik, az elszámolás során feltételezzük, hogy a lakást bérlő külföldiek tartósan (legalább egy évig) Magyarországon tartózkodnak, tehát magyar rezidensnek minősülnek.

A LAKÁSÉPÍTÉS ÉS -VÉTEL ELSZÁMOLÁSA

A lakásgazdálkodás elszámolásán belül a lakásépítés értékének elszámolása alapvetően nem változott az MNSZ 1992. évi felülvizsgálatát követően sem. Az alkalmazott módszer szerint a beruházás értékelését a kivitelező „státusa” határozza meg: amennyiben a vállalkozói szektor a kivitelező, akkor az árbevétel alapján, amennyiben a háztartási szektor, akkor költségszinten² történik a beruházás értékelése. A piaci és a költségszintű elszámolás között a különbség valójában abban fogalmazható meg, hogy a termelés számbavételekor elszámolunk-e tőkehozadékokat vagy sem. Ha azonban jól megfontoljuk, a saját számlás magánberuházáshoz lekötött eszközökre valójában nincs szükség (az esetenként bérelt gépek bérleti díját a termelőfelhasználás részét jelentő költségek között kell elszámolni), ezért a tőkehozadék nem lényeges árképző tényező. Ebből következően a vállalkozóval épített lakás ára – elvben – számottevő mértékben nem haladhatná meg az építési költséget. A saját számlás lakásépítés – a gyakorlati tapasztalatok szerint – elsősorban azért olcsóbb a vállalkozók által a piacon realizált árnál, mert ez utóbbi tartalmazza a vállalkozónak az építés szervezésével kapcsolatos munkája ellenértékét. Ezt a saját számlás lakásépítés esetén azonban, mint a háztartások önmaguknak nyújtott szolgáltatását, a nemzeti számlákban nem tudjuk figyelembe venni. Az elmúlt években a lakásoknak egyre nagyobb hányada saját kivitelezésben épül, így a lakásberuházások kimutatott értékében is egyre jobban érződik, hogy figyelmen kívül hagyjuk a tulajdonos által végzett szervezői munka értékét.

Jóllehet 1992 után a lakásépítés elszámolásának módját érintő koncepcionális változás nem történt, az egyes kategóriák tartalmát illetően azonban igen. Az egyik ilyen változás a beruházás tartalmára vonatkozik, ugyanis az 1992. évi számviteli törvény módosulását követően a beruházási alapstatisztikában a beruházás része lett a felújítás is, tehát ezt az új módszertan szerint már nem termelőfelhasználásként kell elszámolni. Ez a háztartási szektor esetében azt jelenti, hogy a felújítási munkák költségei (itt tehát nem a szokásos karbantartási munkálatokról van szó, mint amilyen például a festés vagy a kisebb javítások) a beruházások között szerepelnek. Ezzel az értékkel – mint a beruházás forrásával – tehát növelni kellett a háztartási szektor hozzáadott értékét. Természetesen ugyanez vonatkozik a vállalati szektorra is, itt azonban a lakásfelújítási tevékenység kevésbé jelentős, mivel a magánlakások felújítása jórészt házilagos formában valósul meg.

E kérdéskörben felmerül egy gyakorlati jellegű probléma: hol lehet meghúzni a határvonalat a beruházási és felújítási, valamint a karbantartási munkák között. Egy egyszerű példát véve: egyértelműen végső fogyasztási kiadásként kell elkönyvelni annak a festéknek az értékét, amelyet a háztartás lakásának kifestésére vásárol. Ugyanilyen egyértelmű a helyzet, amikor újonnan épített ház festéséhez vásárolt anyagról van szó, ekkor a

² Mivel ebben a tételben a saját (tehát a tulajdonos által végzett) munkavégzés ellenértéke szerepel, amelynek természetesen nincsen explicit ára, az SNA ajánlásainak megfelelően a vállalkozói szférából vesszük kölcsön a megfelelő munkaerőköltségeket, ezek szerepelnek mint imputált munkabér (lásd: SNA 10.78 paragrafus).

megfelelő érték beruházási kiadásként jelenik meg. Kérdés azonban, hogyan kell azt a festéket elszámolni, amelyet a közös lépcsőház újrafestéséhez használnak. Az elszámolás módja a hozzáadott érték nagyságát közvetlenül befolyásolja. Az elhatárolásra jelenleg nincs megállapított értékhatár, a végzett munka jellege alapján kell tehát határozni, mi az, amit beruházásként és mi az, amit fenntartási munkaként (termelőfelhasználásként) kell elszámolni. E kérdésnél – természetesen az adatforrások függvényében – mindenképpen azt tartanánk célszerűnek, ha az önkormányzati bérlakások és a magánlakások esetén a felújítás és a karbantartás között a határt ugyanott húznánk meg. Ehhez kiindulópontként az önkormányzati lakásoknál kialakított kritériumok szolgálhatnak, vagyis az, hogy mi az önkormányzat és mi a bérlő kötelezettsége. (Kérdés, vajon az önkormányzatok között egységes-e az elbírálás, vagyis hogy minden önkormányzat ugyanazokat a fenntartási, javítási kötelezettségeket terheli-e a bérlőkre.)

A másik tartalmi eltérés a háztartási szektor által lefedett kört érinti. Ez a változás azt jelenti (ahogyan ezt a korábbi tanulmányok már részletesebben tárgyalták), hogy mivel a háztartások termelőtevékenysége 1992-től már nem külön szektornál (kis társas és egyéni vállalkozások, háztartások vállalkozói tevékenysége) kerül elszámolásra, a fogyasztó és a termelő háztartásokat egyaránt ugyanabban a szektorban mutatjuk ki. A lakásépítés vonatkozásában a háztartási szektor kibocsátásaként (mint termelés) és állóeszköz-felhalmozásaként (mint felhasználás) szerepel minden olyan építés/felújítás értéke, amelynek teljes mértékben a háztartás – mint tulajdonos – a kivitelezője, továbbá azok az építések is, amelyek kivitelezését teljes egészében vagy legalábbis részben személyi jövedelemadót fizető kisiparosok (egyéni vállalkozók) végzik, hiszen azoknak a termelőtevékenysége az új MNSZ szerint szintén a háztartási szektorhoz tartozik.

Amennyiben a háztartás maga építette vagy építtette a lakását, akkor az a vállalati vagy a háztartási szektor építőipari kibocsátásaként és a háztartási szektor beruházásaként került elszámolásra. Ha a háztartás az OTP-től vásárolta a kész lakást, akkor az elszámolástechnikailag bonyolultabb volt. Mivel a beruházást a lakosság felhalmozásaként kezelte a mérlegrendszer, az átadásig felmerülő beruházási költségeket a lakoságnak kellett finanszíroznia. A finanszírozás módja: fiktív (előrehozott) hitel a pénzintézettől a lakoságnak. Ez esetben tehát – bár a lakás csak felépítése után, az adásvételi szerződés megkötésével jut a lakosság tulajdonába – az új lakásépítés a háztartási szektor beruházásaként került kimutatásra. Az 1991-ig követett számbavételi eljárás mögött az a megfontolás húzódott meg, hogy a lakásberuházás besorolását nem a finanszírozó, hanem a tényleges felhasználó (esetünkben a lakosság) határozza meg. Ennek következménye tehát az volt, hogy a pénzintézet tökeszámláján a tranzakció nem jelent meg. Az elszámolás módszertana 1991-et követően sem változott, s figyelembe véve, hogy ezen építési munkák súlya az utóbbi években szinte elhanyagolható mértékű, nem is tervezünk változtatást.

Érdeemes ezzel kapcsolatban egy értelmezésbeli problémát megemlíteni. A feketegazdasággal foglalkozó kutatói elemzések között találkozhatunk olyan értelmezéssel, amely szerint a lakások adásvétele jelenti a feketegazdaság egyik formáját, mégpedig oly módon, hogy az érintett háztartások más értéken regisztráltatják az adásvételt (az adó-, illetve az illeték mérséklése céljából), mint amilyen áron a tényleges ügyletek megkötöttek. A következmény tehát az, hogy ebből az ügyletből az egyik fél jövedelemhez jut. Ez a fajta bevétel azonban a nemzeti számlákban nem jelenik meg, két okból következően

sem. Az egyik ok, hogy mivel a háztartási szektor egészére nézve – az MNSZ ezt a szintet figyeli meg – változás nem következett be, csupán a szektoron belül történt jövedelemátcsoportosítás. (Itt kell megjegyezni, hogy a háztartások egymás közötti lakásértékesítése a nemzeti számlák szektorainak a számláiban nem jelenik meg, hiszen ilyenkor csak szektoron belül történik tranzakció.) A másik ok pedig, hogy állóeszköz-értékesítésből – közgazdasági értelemben – jövedelem nem keletkezik, hiszen ebben az esetben csak az eszközök összetétele változik, azaz állóeszközből pénzügyi eszköz lesz. Ez a tranzakció a folyó jövedelmi számlákon nem jelenik meg, csupán a tőkeszámlán mint negatív beruházás, és ezt ellentételezi a pénzügyi számlán a pénzeszközök növekedése.

Az új elszámolási rendszerben változást hozott a beruházások finanszírozásának elszámolása, ezen belül is a beruházáshoz felvett hitelek, illetve az ezekhez kapcsolódó kamatok elszámolása. A lakásfelhalmozás forrása alapvetően háromféle lehet: a háztartások rendelkezésre álló jövedelme, azaz ebből a fogyasztás után fennmaradó megtakarítása, hitelfelvétel, valamint az ezzel párosult kamat- és felhalmozási juttatások (kedvezményes kamatfeltételek, szociálpolitikai kedvezmény, egyéb egyösszegű állami/önkormányzati vagy munkaadói lakástámogatás).

Köztudott, hogy a háztartások által a lakásépítéshez, új lakás vásárlásához, lakásfelújításhoz felvett munkaadói és banki hitelek kamatai erősen támogatottak, jóllehet ez utóbbinál a támogatás mértéke jelentősen mérséklődött 1992-t követően. Az elmúlt években adott hiteleknél előfordult, hogy az ilyen hitelek után fizetett kamatlábak a piaci kamatlábaknak egytizedét sem tették ki. Bár a kamattámogatás mértéke az utóbbi években számottevően mérséklődött, még most is jelentős mértékben támogatottak a korábbi banki lakáshitelek. A kérdés tehát adott: hogyan kell ezeket a kedvezményeket elszámolni, amelyek a lakásberuházás forrásának egy részét jelentik, hiszen a beruházást a korábbiakban is és most is tényleges (piaci) értéken számoljuk el.

Egyetlen mondatban úgy lehetne megfogalmazni a különbséget a jelenlegi és az előző rendszer által alkalmazott elszámolási eljárás között, hogy míg 1991 előtt a lakásépítéssel, -vásárlással kapcsolatos támogatást az MNSZ kizárólag tőketranszferként mutatta ki, jelenleg ebből a kamattámogatást (állami és munkaadói) kiemelve jövedelemtranszferként kezeli. Másként fogalmazva, 1991 előtt e lakossági kamatfizetések csak a ténylegesen fizetett kamatokat foglalták magukba, a kamatkedvezmény az egyösszegű lakástámogatásokkal együtt tőketranszferként jelent meg a rendszerben. Jelenleg ezek a felhalmozási juttatásokból átkerülnek egyrészt a munkavállalói jövedelembe (munkaadói kamattámogatás), másrészt a másodlagos jövedelemelosztási számlán a pénzbeni társadalmi juttatáshoz (állami kamattámogatás). Így a háztartások által fizetett kamat a piaci kamatot fejezi ki. Ez az elszámolási módszer pontosabban mutatja a lakásépítés finanszírozásának tényleges közgazdasági természetét.

A BÉRLAKÁSOK PRIVATIZÁCIÓJA

A bérlakások értékesítése a nyolcvanas évek végétől kezdődően meghatározó tényezője a háztartások tőkeszámláján elszámolt lakásberuházásnak. 1991-ig a háztartások tőkeszámláján ezek a lakásvásárlások azon az értéken szerepeltek, amennyit a lakosság ténylegesen kifizetett az önkormányzati lakások vételárából. Az elszámolás módjában lényeges változást hozott az MNSZ revíziója.

Lényegesen javította az elszámolást, hogy 1991-től a tőkeszámlán már a megállapított vételáron értékelik a lakásberuházást. Két alapvető lebonyolítási módja lehet a bérlakás megvásárlásának:

- a vételárat egy összegben fizeti ki a háztartás, ilyenkor 40 százalékos kedvezmény illeti, ezt a kedvezményt mint felhalmozási juttatást (tőkefinanszírozást) kapja a lakosság a kormányzati szektortól;
- a vételárnak csak a kötelezően előírt 10 százalékát fizeti ki a háztartás, s a fennmaradó 90 százalékot kedvezményes hitelként kapja.

A jelenlegi elszámolásban ez utóbbi tételt mint a beruházás forrását szintén felhalmozási juttatásként s nem hitelként kezeli az MNSZ, s jöllehet ezt az összeget a háztartások több éven keresztül törlesztik, ami elvben azt jelentené, hogy több év nemzeti számláján kellene elszámolni a hiteltörlesztést. Abból következően azonban, hogy a 10 százalékos és a 60 százalékos között számtalan variáns fordulhat elő, hiszen a hátralék bármikor kiegyenlíthető egy összegben, és erre a részre is érvényes a 40 százalékos kedvezmény, nem állapítható meg, hogy a vételár és a ténylegesen kifizetett rész közötti különbség mekkora hányada tartozás, és mekkora hányada a 40 százalékos kedvezmény miatt elengedett rész. Ez a magyarázata annak, hogy az eladási ár és a tényleges lakossági kifizetések különbségét nem hitelként, hanem tőkefinanszírozásként kezeli az MNSZ.

Ha sikerül olyan információforrást kiépítenünk, amelynek alapján megállapítható, hogy mekkora a hitelből történő lakásprivatizáció, amely esetben a vásárló háztartások több évig törlesztik a lakás vételárát, a jelenlegi módszert természetesen korrigálni fogjuk, s ha lehetőségünk lesz rá, visszamenőleg is. Kérdéses azonban, hogy az önkormányzatok alapnyilvántartásából egyáltalán megtudható-e

- a különböző években privatizált lakások forgalmi értéke;
- a tényleges eladási árból egy összegben kifizetett összeg és az ehhez adott kedvezmény;
- a hitelből privatizált lakások eladási ára és az ehhez adott kedvezmény.

Az e módszer okozta torzítás elsősorban a lakosság pénzügyi számláin jelentkezik, itt nem jelenik meg az a hitelfelvétel, amelyet több évig törlesztenek. Mindez egyben torzítja a háztartások nettó hitelállományát és annak kimutatott értékét a nemzeti számlákban.

EGYÉB LAKÁSGAZDÁLKODÁS-ELSZÁMOLÁSI KÉRDÉSEK

A magyar nemzeti számlák összeállításánál a lakásszolgáltatások és az új lakásépítések, valamint a bérlakás-privatizáció elszámolása mellett kisebb, de nem elhanyagolható feladatot jelent a magántulajdonú üdülőingatlanok, az idegenforgalmi célra hasznosított lakások és a szolgálati lakások által nyújtott szolgáltatások elszámolása.

Magántulajdonú üdülőingatlanok, az azok által nyújtott szolgáltatások elszámolása. A magántulajdonban lévő üdülők építését a lakásberuházások részeként a háztartások tőkeszámláján számoljuk el. Ezt az eljárást a jelenlegi megfigyelési gyakorlat is indokolja, ugyanis arra vonatkozóan, hogy mi számít üdülőnek, illetve lakásnak, jelenleg semmiféle minőségi kritérium nincsen. A besorolás annak alapján történik, hogy az építetők milyen jellegű építményre kapták meg az építési engedélyt. Problémát – s jelenleg meg nem oldható problémát – jelent az üdülők által nyújtott szolgáltatás számbavétele. Ennek oka,

hogy a népszámlálás az üdülőállományra vonatkozóan nem közöl adatot, tehát hiába is állapítanánk meg valamifajta bérleti díjat, nincsen állomány, amelyre ezt vetíteni lehetne.

Lakások idegenforgalmi célra történő hasznosítása. A magyar nemzeti számlákban a múltban is elszámoltunk bizonyos értéket a magánlakások idegenforgalmi hasznosítása címén. A módszertani felülvizsgálat ezt a tételt nem érintette. Ily módon azonban azon magánlakások esetén, amelyeket a tulajdonos idegenforgalmi célra kiad, tulajdonképpen egyszerre két szolgáltatást is elszámolunk, a tulajdonos sajátlakás-szolgáltatását és az idegenforgalmi értékesítést, azaz a bérelt lakások által nyújtott szolgáltatást. Megítélésünk szerint az átfedés miatti felülbecslés nagysága elhanyagolható, az MNSZ által követett eljárás inkább elméleti szempontból vitatható. A torzítás lényegesen jelentősebb lenne, ha elszámolnánk a magánüdülők által nyújtott szolgáltatást is. Elképzeléseink szerint az 1994-es évre vonatkozó nemzeti számlák összeállítása során a problémát – jóllehet valamilyen egyszerűsített megoldással – igyekszünk megoldani.

Szolgálati lakások. A szolgálatilakás-használat elszámolása annyiban ítéhető problematikusnak, hogy a szolgáltatás értéke nem mint lakásslolgáltatás jelenik meg, hanem a kormányzati vagy vállalati szektorhoz tartozó tulajdonos termelési számláján kerül elszámolásra. Mivel e tétel súlya nem jelentős, a közeljövőben sem tartjuk indokoltnak, hogy erre külön becslést végezzünk.

*

Ahogy a tanulmány bevezetőjében említettük, a lakásgazdálkodás elszámolása jól illusztrálja a nemzeti számlák összeállítása során felmerülő szerteágazó módszertani problémákat. Önmagában ez a tény is indokolja, miért érdemes foglalkozni ezzel a területtel. A lakásgazdálkodás elszámolása azonban nem csupán elméleti szempontból izgalmas kérdés, hiszen számszerűen is lényegesen befolyásolja olyan jelentős gazdasági mutatók értékét, mint amilyen például a bruttó hazai termék, a háztartások rendelkezésre álló jövedelme, fogyasztása, megtakarítása, beruházása vagy nettó hitelállománya. A hazai helyzetet szemlélteti az alábbi adatsor az 1992-es évre, milliárd forintban:

GDP (nemzetgazdaság összesen, alapáron)	2 498 284
A sajátlakás-szolgáltatás kibocsátása	205,4
Ebből:	
termelőfelhasználás	44,1
értékcsökkenés	106,8
nettó működési eredmény	54,5
A bérlakás-szolgáltatás kibocsátása	16,4
A magánlakás-építés értéke* (felújítással együtt)	104,1
Ebből:	
egyösszegű szociálpolitikai kedvezmény	3,8
kamattámogatás (állami)	3,1
Privatizált bérlakások	
forgalmi értéke**	71,4
eladási ára*	17,9
kedvezmény	14,1
ténylegesen kifizetett összeg	3,8

* A magánérs vagy a vállalkozók (például az OTP) által épített lakások együttes értéke.

** Lakásstatisztikai évkönyv, 1993. (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 152-153. old.) adata.

A lakásgazdálkodás elszámolását kiemelten kezelik az Európai Unió tagországai is, mint olyan tételt, amely statisztikailag nehezen mérhető, ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolja az országok bruttó hazai termékének szintjét és ebből következően az ehhez kapcsolódó közösségi befizetések és egyéb szabályozó eszközök mértékét.

Befejezésképpen – jóllehet tisztában vagyunk azzal, hogy e tanulmány keretein belül nem tudtuk teljes mértékben áttekinteni és mindenkor a kívánt részletezésben bemutatni az e témakörhöz tartozó valamennyi, az elszámolás szempontjából is fontos területet – egy, a nemzetgazdasági elszámolások vonatkozásában gyakorlati jellegű kérdést vetünk fel. Abból következően, hogy jelenlegi lehetőségeink mellett nincsen mód arra, hogy egymással konzisztens mintavételes megfigyelés alapján minden évben megállapítsuk a magánlakás-szolgáltatás elszámolásánál alkalmazott imputált bérleti díjat, szükség van arra, hogy az 1993-as évre megfigyelt „árakat” aktualizáljuk. Kérdés azonban, hogy: milyen árindexszel történjék az extrapoláció. A válaszadás első megközelítésre egyszerűnek tűnik: az imputált lakbéréket a fogyasztóiár-indexszel kell extrapolálni, míg a mindenkori amortizáció megállapításához a lakásállomány értékének aktualizálását az építésiár-indexszel kell végezni. Abban az esetben azonban, ha ezt az eljárást követnénk, a két árindex közötti igen jelentős különbségből következően (a fogyasztóiár-index 1993-ban az 1992. év százalékában 123 százalék, az építésiár-index pedig 112 százalék volt), az amortizáció mind kisebb hányadát tenné ki a lakásszolgáltatásnak, ami azt jelentené, hogy csupán az árszintkülönbségből adódóan évről évre nagyobb lenne a háztartások nettó működési eredménye. Ezt a torzítást teljes mértékben akkor lehetne kiküszöbölni, ha a bérleti díjak változásának mérésére önálló árindexeket tudnánk előállítani. Ez a lehetőség jelenleg még nem tekinthető járható útnak, s így szükség van arra, hogy a közbeső időszakra valamilyen időleges eljáráshoz folyamodjunk. Ilyen megoldást jelent, ha a magánlakás-szolgáltatás esetében a továbbvezetést a fogyasztóiár- és az építésiár-index átlagával végezzük.

TÁRGYSZÓ: Lakásstatisztika. Népgazdasági mérleg.

SUMMARY

The study gives an overall picture on the methods used in the accounting of „housing” in the Hungarian national accounts. The term „housing” in this context has a widened content, since it covers not only housing services (in their ordinary meaning), but construction of dwellings, the way they are financed, the privatisation of dwellings owned by local governments and the accounting of different sub-categories, like services provided by privately owned holiday resorts, the accounting of letting out dwellings for touristic purposes and that of the housing services provided for rent by employers.

All of these items have been problematic in national accounting for a long time. Some of the problems were solved by the revision of the HNA, but for the rest satisfactory solution has not been found yet.

The most definite change has been carried out in the accounting method of owner occupied dwellings. They are no more recorded on cost base, but applying the recommendation of the SNA and to the reality as well, imputed prices (these are theoretically closer to the „genuine” market prices) have been applied. This adjustment does have a great effect on the level of household consumption and through this on the level of GDP, too, but as the authors explain this new treatment, this change was absolutely necessary not only for the sake of national accounts, but in the sense of international comparability, as well.

NONPROFIT SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON

BOCZ JÁNOS

Az utóbbi években a közvélemény és a kutatók is egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak a nonprofit szervezetek tevékenysége felé. Ez összefügg a nonprofit szervezetek növekvő számával és azzal a felismeréssel is, hogy e szervezetek egyre jelentősebb szerepet kapnak a társadalmi szükségletek kielégítésében. Bár a témával kapcsolatos hazai kutatások¹ már az 1980-as évek végén elkezdődtek, még most is keveset tudunk e szervezetek belső működéséről, a náluk összpontosuló erőforrások összetételéről.

Miben áll a nonprofit szektor jelentősége, melyek azok a tényezők, amelyek rendszeres vizsgálatát indokolják? A nonprofit szervezetek fontos tulajdonsága, hogy létrejöttükben és munkájukban a társadalmi önszerveződés igénye, az állampolgár és az egyén önkifejezése, a társadalmi szolidaritás eszméje nyilvánul meg. Céljaik és működési területeik különböznek egymástól, és éppen sokszínűségükből adódóan az élet szinte minden területén fellelhetők. Munkájuk nemcsak az egyes állampolgárok, hanem az egész társadalom szempontjából is fontos, hiszen az állami és piaci szolgáltató intézmények mellett elősegítik a társadalmi nyilvánosság kiterjedését. Képesek a nagy állami szolgáltatórendszereken túlmutató igények kielégítésére, és rugalmasságuk folytán új módszerek kipróbálását is lehetővé teszik.

A nonprofit szféra jelentőségét jelzi, hogy az Országgyűlés 1993 végén elfogadta a Polgári Törvénykönyv módosítását, amely kiszélesítette a nonprofit szervezetek körét.² Megszületett az ugyancsak nonprofitnak tekinthető gazdasági kamarákról, valamint az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárakról szóló törvény, megkezdődtek az önálló nonprofit törvény kidolgozásának előkészületei. Mindez jelzi, hogy a politikai, a döntéshozói szféra is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a nonprofit szervezetek társadalmi szerepének.

A Központi Statisztikai Hivatal az elmúlt években több felvétel során vizsgálta a nonprofit szervezetek magyarországi működését. Az 1992. évi lakossági vizsgálatok³

¹ Úttörő szerepet játszott e tekintetben a KSH nonprofit kutatócsoportja, amely a nonprofit szektor kutatásainak műhelyeként már az 1980-as évek végétől ráirányította a figyelmet a nonprofit szervezetek társadalomban betöltött szerepére és jelentőségére.

² Az 1993. évi XCII. törvény alapján új nonprofit formának tekinthetők a köztestületek, a közalapítványok, a közhasznú társaságok.

³ Az 1992 novemberében végrehajtott társadalmimobilitás-felvétel, valamint az 1993 eleji életmód- és életkörülmények felvétel során több kérdés vonatkozott az állampolgárok társadalmi szervezeti részvételére.

mellett a társadalmi szervezetekre vonatkozó 1992. és 1993. évi kérdőíves adatfelvételek a nonprofit szervezetek társadalom- és gazdaságstatisztikai jellemzőit igyekeztek feltárni. E tanulmányban ezek főbb eredményeit kívánjuk bemutatni, a nemzetközi összehasonlításokkal és a nonprofit szervezetek hazai történetének rövid ismertetésével kiegészítve. Munkánkban elsősorban a nonprofit szervezetek két legnagyobb csoportjával, az egyesületekkel és az alapítványokkal foglalkozunk részletesen, ha más nonprofit szervezeti formák is beletartoztak a vizsgálati körbe, azt külön jelezzük.

A NONPROFIT SZERVEZETI FORMA HAZAI TÖRTÉNETE

A nonprofit szervezetek jellegük szerint az állami és a profitorientált szervezetek között helyezhetők el, bár sok esetben közfeladatokat látnak el, és működésükben a vállalkozási, profitszerzési tevékenység is megjelenhet. A nemzetközi gyakorlat szerint a nonprofit szervezeteknek négy fő kritériumnak kell megfelelniük. Ezek a következők: intézményesültség, önkéntesség, függetlenség a kormányzattól, és a megszerzett profit szétosztásának tilalma. E feltételeknek jelenleg az egyesületek, az egyesületekhez hasonlóan szabályozott egyéb társadalmi szervezetek (szövetségek, körök, klubok, társaságok stb.), az alapítványok, valamint az újonnan létrehozott nonprofit formák egy része, a köztestületek és a közhasznú társaságok felelnek meg. E körbe sorolhatjuk továbbá az önkéntes kölcsönös biztosító pénztárakat is, bár ezek működése és gazdálkodása bizonyos mértékben eltér a többi nonprofit szervezetétől. A nemzetközi szakirodalomban vitatott ugyanakkor a pártok, politikai szervezetek, valamint az egyházak és a szakszervezetek nonprofit státusa. Magyarországon a nonprofit szervezetek politikai tevékenységét egyelőre semmilyen jogszabály nem korlátozza, és például a közalapítványok esetében – bizonyos esetekben – a kormánytól való függetlenség is erősen megkérdőjelezhető.

Az egyesületek és alapítványok történeti fejlődése arra utal, hogy jelentőségüket és szerepüket a mindenkori politikai hatalom is felismerte, és – különösen az egyesületek esetében – már kialakulásuktól kezdve igyekezett működésüket az államhatalom által kedvezőnek ítélt irányba terelni.

A mai értelemben vett *egyesületek* a polgárosodás termékei, s mint ilyenek Magyarországon csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején indulhattak fejlődésnek. Az első olvasókörök, polgári körök, iparegyletek, tudományos egyesületek megalakulását a Habsburg-abszolútizmus gyanakvása kísérte, és csak az önkényuralom enyhülése, az 1867-es kiegyezés után indulhatott meg lendületesen a társadalom önszerveződése. Az egyesületek számának növekedése ettől kezdve egészen a második világháborúig folyamatos volt, bár az egyesülés teljes szabadsága csak 1919-ben, a Károlyi kormány idején – alig több mint két hónapig – volt biztosított. Az állampolgári kezdeményezéseknek azonban többnyire sikerült megkerülniük a korlátozó rendelkezéseket, és az igazsághoz tartozik az is, hogy a kormányok nemcsak tiltották, hanem támogatták is a hozzájuk ideológiailag közel álló egyesületek létrejöttét. Ez a tendencia az államszocialista periódusban is tovább élt, csak éppen a tiltás – legalábbis kezdetben – sokkal határozottabbá vált, a támogatás pedig lanyhult. Ez okozta az egyesületi élet pangását is, az egyesületek száma 1982-ben már a felét sem érte el az 1932-ben regisztrált számuknak.

Gyökeres fordulatot hozott az 1989-90-es politikai átalakulás és az 1989. évi egyesülési törvény, amely megteremtette az egyesülési szabadság demokratikus normákon ala-

puló jogi garanciáit. A nyolcvanas években megindult lassú élénkülés 1989-et követően viharos növekedésre váltott, amelynek még ma sincs vége, bár a növekedési ütem fokozatosan csökken. Az egyesületek száma 1990-ben 68, 1991-ben 27, 1992-ben 16, 1993-ban már „csak” 15 százalékkal nőtt.

Az egyesületek számának alakulása, 1862–1993

Év	Egyesület	Év	Egyesület
1862	319	1989	8 396
1878	1 917	1990	14 080
1932	14 365	1991	17 869
1970	8 886	1992	20 804
1982	6 570	1993	23 851

Forrás: itt és a továbbiakban, ahol külön nem jelöljük, az adatok forrása az 1862 és 1989 közötti adatok esetében a Magyar Tudományos Akadémia és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványai, az 1989 és 1993 közötti adatok a Legfelsőbb Bíróság és a Központi Statisztikai Hivatal számítógépes nyilvántartásából származnak.

A társadalomban és a gazdaságban bekövetkezett változások visszatükröződnek az egyesületek tevékenységi kör szerinti szerkezetének átalakulásában is. A XIX. század közepe táján a jótékonyági egyesületek voltak túlsúlyban, de a század végére a szakmai jellegű szervezetek vették át a vezető szerepet. A két világháború között a szabadidős jellegű egyesületek, míg 1945 után a politikai szempontból semleges sportegyesületek a leggyakoribbak.

I. tábla

Az egyesületek száma tevékenységcsoportok szerint, 1862-1993

Tevékenységcsoport	1862.	1878.	1932.	1970.	1982.	1989.	1992.	1993.
	évben							
Kultúra, vallás	88	346	1809	14	90	327	1 246	1 423
Sport	1	24	951	4 575	3 013	3 048	5 744	6 381
Szabadidő, hobbi	87	276	4 684	1 433	1 729	1 998	4 459	4 957
Oktatás, tudomány	11	87	102	99	119	134	600	679
Egészségügy, szociális	97	365	2 851	9	12	563	846	1 041
Tűzoltó	-	118	1 335	2 705	1 481	1 167	1 276	1 345
Szakmai	21	612	2 351	638	3 751	4 414
Egyéb	14	89	282	51	126	521	2 882	3 611
<i>Összesen</i>	<i>319</i>	<i>1 917</i>	<i>14 365</i>	<i>8 886</i>	<i>6 570</i>	<i>8 396</i>	<i>20 804</i>	<i>23 851</i>

Az 1989-es politikai átalakulást követően az egyesületi szféra közel húsz százalékát képviselő szakmai, munkaadói és munkavállalói szervezetek súlya nőtt a legjobban. Ez tulajdonképpen nem is meglepő, hiszen a társadalmi, gazdasági viszonyok átalakulása új, hatékonyabb érdekképviseleti rendszer kialakítására ösztönzi az érintetteket. Az új-jáalakult ipartestületek, gazdakörök mellett a szakmai szövetségek, kamarák, sőt a szakszervezeti jellegű intézmények egy része is önálló egyesületként jegyezteti be magát. És bár számbelileg a legtöbb egyesület továbbra is a sport- és a szabadidős szervezetek

közül kerül ki, az összes egyesületen belüli arányuk folyamatosan csökken. Ha kisebb súllyal is, de szintén megjelentek a településfejlesztést, a gazdasági problémák megoldását, a vállalkozások támogatását, a munkanélküliség kezelését, a környezetvédelmet, az állampolgári jogok érvényesítését, a közbiztonság javítását szolgáló egyesületek. Lassan, de nő a kulturális, a vallási, az oktatási és a tudományos egyesületek súlya is. A jelentős számbeli növekedés ellenére sem emelkedett viszont a szociális és egészségügyi célú egyesületek aránya. Összességében azt mondhatjuk, hogy a magyar társadalom egyesületi szervezettsége visszatérni látszik ahhoz a trendhez, amelyet megtört az államszocializmus időszaka.

2. tábla

Az egyesületek száma és aránya a szervezet típusa szerint, 1993

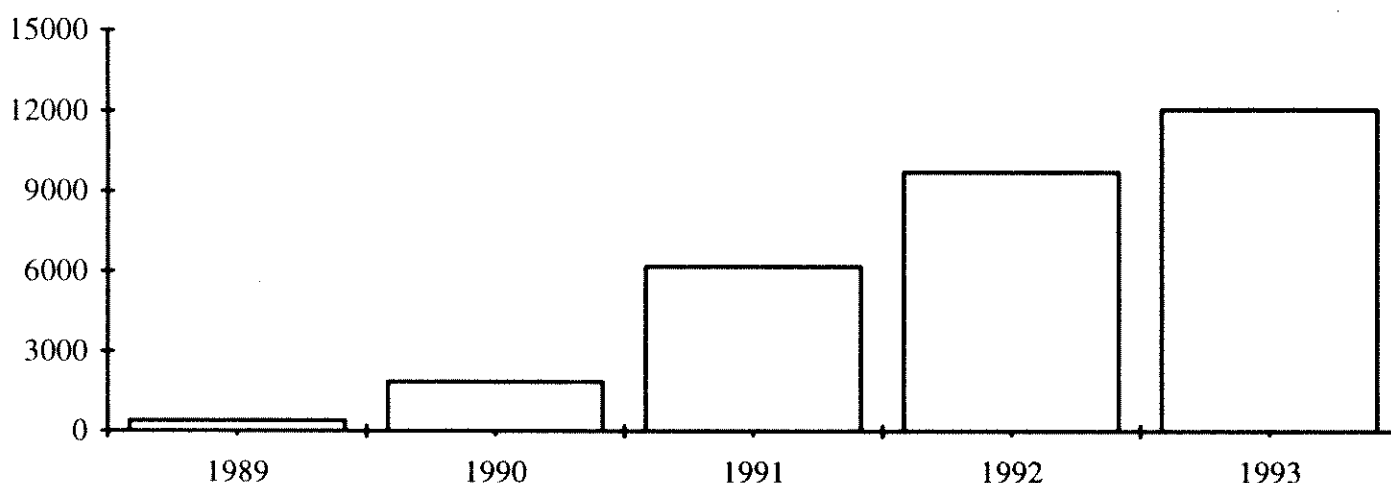
A szervezet típusa	Száma szerint	Megoszlás (százalék)
Kulturális	1 343	5,6
Vallási	80	0,3
Sport	6 381	26,8
Szabadidős, réteg - ifjúsági, nyugdíjas klub stb.	4 957	20,8
Oktatás	374	1,6
Kutatás	305	1,3
Egészségügy	239	1,0
Szociális szolgáltatások	802	3,4
Polgárvédelem	1 345	5,6
Környezetvédelem	459	1,9
Település- és közösségfejlesztés, lakásügy	601	2,5
Gazdaságfejlesztés, a munkanélküliség kezelése	176	0,7
Állampolgári jogok, érdekvédelem	445	1,9
Közbiztonság védelme	504	2,1
Egyesületi szövetségek	339	1,4
Nemzetközi kapcsolatok	407	1,7
Munkavállalói szervezetek, szakszervezetek	2 015	5,5
Munkáltatói szervezetek	1 226	5,1
Szakmai és üzleti szervezetek	1 173	4,9
Politikai szervezetek	439	1,8
Egyéb	241	1,0
<i>Összesen</i>	<i>23 851</i>	<i>100,0</i>

Mint a 2. tábla mutatja, 1993-ban az összes egyesületnek közel fele a sport- és a szabadidős szervezetek közül került ki. Jelentős súllyal vannak jelen a szakmai, az üzleti szerveződések, amelyek az egyesületek csaknem egyötödét képviselik. Viszonylag alacsonynak mondható az alapítványoknál nagy számban megtalálható kulturális és oktatási egyesületek aránya, és hasonló az egészségügyi és szociális feladatokat ellátó szerveződések helyzete is. Utóbbi feltehetően azzal függ össze, hogy szociális segítségnyújtásra – a jobb adózási feltételek miatt – az alapítványi forma a megfelelőbb, és elsősorban a tagjaik érdekképviseletét ellátó szervezetek választják az egyesületalapítást.

Az *alapítványok* esetében az egyesületi fejlődéstől jelentősen eltérő tendenciák érvényesültek. A mai alapítványok elődei már a korai magyar államban is megtalálhatók, az

uralkodó által az egyháznak adományozott birtokok és jószágok formájában. A középkori egyházi alapítványok hosszú ideig kizárólagos szerepet töltek be, és csak a reformáció korától beszélhetünk a világi alapítványok lassú elterjedéséről. A polgári fejlődéssel egyidejűleg indult meg a köz-, illetve a magánalapítványok szétválása, de a korabeli források hiánya miatt tevékenységükről igen nehéz általános következtetéseket levonni. A XIX. századi alapítványok legnagyobb részében az adományozó – a maiakhoz hasonlóan – jótékonyági, oktatási, kulturális és tudományos célokat fogalmazott meg, és ingatlan vagy pénztámogatás formájában igyekezett ennek feltételeit megteremteni. 1949 után, az államosítási tendenciáknak megfelelően, alapítványt csak az alapítvány célja szerint érdekelt miniszter jóváhagyásával lehetett létrehozni. 1959-et követően az alapítvány jogintézményét is megszüntették, és alapítványtételre csak a Polgári Törvénykönyv 1987-es módosítása óta van újra lehetőség. Az alapítványi világ fejlődése tehát nulláról indult, de növekedése minden várakozást felülmúlt.

1. ábra. Az alapítványok számának alakulása, 1989–1993

Az alapítványok tevékenységi kör szerinti megoszlása jelentősen eltér az egyesületekétől. Az alapítványok több mint felét három olyan szférában (az oktatás, a kultúra és a szociális ellátás területén) találjuk, amelyekben az egyesületeknek mindössze 10 százaléka működik. Számottevő szerepet játszanak még az egészségügyben, valamint a sport támogatásában és a település- és közösségfejlesztésben. Feltűnően kis számban vannak ugyanakkor jelen azokon a területeken (például a szabadidős és hobbitevékenységek, a szakmai érdekképviselet), ahol hagyományosan sok egyesület működik.

A két szervezettípus működéséből fakadó különbségeken túl meg kell említenünk, hogy költségvetési támogatásuk⁴ és az eltérő pénzügyi szabályozás feltehetően szintén közrejátszott az alapítványok ugrásszerű növekedésében, a tevékenységszerkezet eltéréseiben. Ennek a következménye például, hogy sok egyesület saját alapítványt hoz létre bevételei biztosítására.

Az 1992-es nonprofit felvétel adatai alapján lehetőségünk nyílt annak vizsgálatára, hogy megnézzük az egyes nonprofit szervezetek milyen gyakorisággal folytatnak egyidejűleg több tevékenységet, és melyek a leginkább „együtt járó” tevékenységcsoportok⁵.

⁴ Erre bővebben utalunk a nonprofit szervezetek támogatását tárgyaló résznél.

⁵ Együtt járó tevékenységeken azt értjük, ha egy szervezet – önmaga besorolásakor – főtevékenysége mellett más tevékenységcsoportot(at) is megjelöl, vagyis egyidejűleg többfajta tevékenységet lát el.

3. tábla

Az alapítványok száma és aránya a szervezet típusa szerint, 1993

A szervezet típusa	Száma szerint	Megoszlás (százalék)
Kulturális	2 039	16,9
Vallási	340	2,8
Sport	743	6,2
Szabadidős, réteg - ifjúsági, nyugdíjas klub stb.	359	3,0
Oktatás	2 427	20,1
Kutatás	501	4,2
Egészségügy	888	7,4
Szociális szolgáltatások	1 820	15,1
Polgárvédelem	24	0,2
Környezetvédelem	244	2,0
Település- és közösségfejlesztés, lakásügy	594	4,9
Gazdaságfejlesztés, a munkanélküliség kezelése	342	2,8
Állampolgári jogok, érdekvédelem	67	0,6
Közbiztonság védelme	244	2,0
Egyesületi szövetségek	35	0,3
Nemzetközi kapcsolatok	274	2,3
Munkavállalói szervezetek, szakszervezetek	16	0,1
Munkáltatói szervezetek	17	0,1
Szakmai és üzleti szervezetek	32	0,3
Politikai szervezetek	70	0,6
Egyéb	988	8,2
<i>Összesen</i>	<i>12 064</i>	<i>100,0</i>

A szervezetek legnagyobb része - az alapítványok 55,2 százaléka és az egyesületek 70,2 százaléka – a kérdőívben felsorolt 23 tevékenységi főcsoport közül csak egyetlen csoportba sorolta be önmagát, ami arra utal, hogy a nonprofit szervezetek többsége alapvetően csak egy cél, tevékenység mellett elkötelezett. Főleg az egyesületekre jellemző ez az „egyoldalúság”, aminek okát részben finanszírozásukban kereshetjük. Az alapítványok többsége a jelenlegi forráshiány miatt minél több fajta támogatás, pályázat megszerzésében érdekelt, ami arra kényszeríti őket, hogy működésüket a lehető legszélesebb tevékenységi körre terjesszék ki. Ezt felerősíti a jelenlegi pénzügyi szabályozórendszer, amely csak bizonyos szervezeti célok – közhasznúság – esetében ad lehetőséget adókedvezmények igénybevételére. Mindez arra ösztönzi a szervezeteket, hogy már megalakulásuk idején többfajta tevékenységet jelöljenek meg működésük céljaként, még akkor is, ha az ezzel kapcsolatos feltételek csak részben teljesültek. Ezt alátámasztják az alapítványok és az egyesületek hatókörére vonatkozó adatok is. Az alapítványok a helyi pénzügyi források szűkössége miatt gyakoribbak a regionális és az országos hatókörrel rendelkező szervezetek között, mint a településekhez jobban kötődő egyesületek.

Adataink szerint az alapítványok és egyesületek esetében csak néhány tevékenységi csoportról mondható el, hogy kölcsönösen „vonzák” egymást⁶, és az „együtt járás”

⁶ A tevékenységek kölcsönös vonzása azt mutatja, hogyha megvizsgáljuk, hogy például a kulturális alapítványok milyen gyakorisággal foglalkoznak oktatási tevékenységgel, és az oktatási alapítványok hány százaléka foglalkozik kulturális tevékenységgel.

erőssége is többnyire eltérően alakul. Az alapítványoknál a Sport–Oktatás, a Kultúra–Oktatás, és a Sport–Kultúra párokban beszélhetünk erősebb vonzásról, míg az egyesületeknél a Hobbi–Kultúra, a Kultúra–oktatás és a Sport–Hobbi tevékenységcsoportok választották egymást említésre méltó arányban.

4. tábla

*Az egymást kölcsönösen választó tevékenységek „együtt járása”
(százalék)*

Tevékenységpár	Az első tevékenység vonzása a másodikra	A második tevékenység vonzása az elsőre
Alapítványoknál		
Sport–Oktatás	38,5	3,2
Kultúra–Oktatás	38,0	4,0
Sport–Kultúra	27,2	1,0
Kutatás–Oktatás	9,0	8,8
Oktatás–Szociális ellátás	8,3	4,3
Egyesületeknél		
Hobbi–Kultúra	30,2	2,9
Kultúra–Oktatás	21,7	1,4
Sport–Hobbi	13,4	10,8
Sport–Vadász, horgász	5,4	1,0

Forrás: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992. Társadalomstatistikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 53 old.

Mint a 4. tábla mutatja, az alapítványoknál csak a kutatás-oktatás, az egyesületeknél pedig a sport-hobbi tevékenységek esetében beszélhetünk olyan kölcsönös választásról, ahol a kapcsolat erőssége is kiegyensúlyozottnak mondható. A többi tevékenységpár esetében a választás, viszontválasztás erőssége már nagy eltéréseket mutat, amit feltehetően az egyes tevékenységek vélt vagy valós társadalmi presztízse és a különféle támogatásokban is megnyilvánuló tevékenység-hierarchia indokol. Ez okozhatja például azt, hogy a sportalapítványok előszeretettel említik meg oktatási tevékenységüket (38,5 százalékuk végez oktatási tevékenységet is), ugyanakkor az oktatási alapítványoknak mindössze 3,2 százaléka tesz említést sporttevékenységéről.

A NONPROFIT SZERVEZETI FORMA JELLEMZŐI

A nonprofit szervezetek az 1989-es egyesülési törvény elfogadását követően nagy számban jelentek meg. Az önszerveződés iránti igény növekedése a társadalmi, politikai változásokkal egyidejűleg ment végbe, gomba módra szaporodtak az egyesületek és alapítványok⁷.

1989-ben 8221 szervezet volt nyilvántartva a bíróságokon, és számuk 1992-ig kiegyensúlyozottnak mondható. 1990-ben 7530, 1991-ben 7971, 1992-ben 7169 nonprofit szervezetet vettek nyilvántartásba. 5515 egyesületet jegyezték be 1990-ben, itt

⁷ A bejegyzés éve nem mindig esik egybe a szervezet megalakulásával, az 1989 előtt létrejött alapítványoknak például 1990-ben újra be kellett jegyeztetniük magukat a bíróságokon.

nyilvánvaló az összefüggés az egyesülési szabadság törvényi szabályozása és a szervezetek nagyarányú bejegyzése között. Az alapítványok esetében az 1991-es év tekinthető kiemelkedőnek, ekkor 4255 alapítványt jegyeztek be. Feltehetően közrejátszottak ebben a kedvező adózási feltételek, ami a különféle joghézagok miatt számos visszasságot is eredményezett. A bejegyzett szervezetek aránya 1993-ban jelentősen visszaesett, ennek oka részben a pénzügyi feltételek szigorodásával magyarázható, de - úgy tűnik - a civil önszerveződések korábbi „alapítási láza” is alábbhagyott.

Meglepően különbözik egymástól az alapítványok és az egyesületek területi elhelyezkedése. Előzetes várakozásunkkal ellentétben csak igen gyengén érvényesül az az összefüggés, hogy az intenzív egyesületi élet együtt jár más típusú nonprofit szervezetek iránti nagyobb fogékonysággal, érdeklődéssel is.

5. tábla

A nonprofit szervezetek megoszlása és ezer lakosra jutó száma megyék szerint, 1993

Megye	Az alapítványok	Az egyesületek	Az alapítványok	Az egyesületek
	megoszlása (százalék)		ezer lakosra jutó száma	
Budapest	38,5	23,0	2,3	2,7
Baranya	4,4	4,4	1,3	2,5
Bács-Kiskun	3,9	5,0	0,8	2,2
Békés	2,2	4,3	0,7	2,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	4,3	5,5	0,7	1,7
Csongrád	3,6	3,2	1,0	1,7
Fejér	2,4	3,7	0,7	2,1
Győr-Moson-Sopron	3,6	4,4	1,0	2,4
Hajdú-Bihar	3,9	3,8	0,8	1,6
Heves	2,3	3,5	0,8	2,5
Jász-Nagykun-Szolnok	3,3	4,2	0,9	2,4
Komárom-Esztergom	3,2	2,9	1,2	2,2
Nógrád	1,8	2,8	1,0	3,0
Pest	6,3	6,0	0,8	1,5
Somogy	3,4	5,3	1,2	3,7
Szabolcs-Szatmár	2,7	4,8	0,6	2,0
Tolna	1,2	2,3	0,6	2,2
Vas	1,8	3,1	0,8	2,7
Veszprém	4,4	4,3	1,4	2,7
Zala	2,7	3,7	1,1	3,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>1,2</i>	<i>2,3</i>

Az alapítványok valamivel határozottabban koncentrálnak Budapestre, mint az egyesületek, aminek okát a főváros centrális szerepével és az itt összpontosuló anyagi erőforrásokkal magyarázhatjuk. A területi különbségek elemzése érdekében megvizsgáltuk az ezer lakosra jutó alapítványok és egyesületek számát, de mint az 5. tábla is mutatja, a magas egyesületi arányok éppúgy együtt járhatnak magas (például Veszprém megye), mint alacsony (például Vas megye) alapítványi arányokkal. Összességében a területi eltérésekre nem tudtunk megbízható magyarázatot adni, ennek feltárására további összehasonlítások szükségesek.

A társadalmimobilitás-felvétel 1992-es adatai szerint az egyesületi és a szakszervezeti tagok területi megoszlása ugyancsak meglepő. Az előzetes várakozásokkal szemben ugyanis nem a fővárosban van a legtöbb egyesületi tag, sőt Budapest a megyék sorában csak a 12. helyet foglalja el. A legnagyobb egyesületi, szakszervezeti taglétszámmal bíró megyék a Dunántúlon vannak (Zala, Komárom-Esztergom, Vas), de az ország keleti régiója is megelőzi a többnyire átlag alatti taglétszámmal rendelkező középső országrészt. Rendkívül differenciált viszont a kép, ha a különböző szervezettípusokat vizsgáljuk. A három főcsoportba (szakmai, humán, illetve szabadidős⁸) tartozó szervezetek területi elhelyezkedése nem mutat semmilyen jellegzetességet.

Ha településtípusok szerint vizsgáljuk a nonprofit szervezetek tagjainak megoszlását azt mondhatjuk, hogy az egyesületi élet legfőbb színtere a vidéki város. A megyeszékhelyeken és a vidéki városokban találjuk az egyesületi tagok többségét, Budapest e tekintetben nem mutat kiemelkedő vonásokat. A főváros csak abban különbözik a többi településtől, hogy – feltehetően központi szerepköre miatt – leginkább ide tömörülnek a humán jellegű egyesületek. A községekben lakók aktivitása viszonylag alacsony, ennek oka az elmaradottabb infrastruktúrában és a helyi társadalomnak a várostól eltérő összetételében kereshető.

6. tábla

A szakmai, a szabadidős és a humán szervezeti tagok aránya településtípusok szerint, 1992

Településtípus	A szakmai	A szabadidős	A humán	Összes tag aránya (százalék)
	szervezetek tagjai* a lakosság százalékában			
Budapest.	13,8	2,6	4,2	18,9
Megyeszékhelyek	23,2	3,1	3,1	27,5
Városok	17,8	3,0	3,0	22,3
Községek	10,1	2,5	2,5	14,2
Országosan	15,1	2,7	2,7	19,5

* Egy-egy lakos több szervezetnek is tagja lehet.

Forrás: Alapítványok és egyesületek. A nonprofit szektor statisztikája. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 83 old.

A nonprofit szervezeteknek közel egyharmada egy településen belül fejti ki tevékenységét kisebb lakó- és munkahelyi körzetekhez kapcsolódva. Viszonylag jelentős súlyt képviselnek az egy vagy több településre kiterjedő nonprofit szerveződések is, és 10 százalékot meghaladó az országos hatókörrel rendelkező szervezetek aránya. Más-más működési terület jellemző az egyes nonprofit szervezetekre, ami tevékenységük sajátosságaiból következik.

Az érdekképviseltek többsége egy településen belül munkahelyi körzetben végzi munkáját, de 10 százalékot meghaladó a megyei hatókörrel rendelkező érdekképviselési szerveződések aránya is. Elsősorban szakszervezeti alapszervezetek, valamint munkálta-

⁸ A jobb feldolgozhatóság érdekében az azonos célú szervezettípusokat összevontuk tíz csoportba, illetve három főcsoportba soroltuk őket. Szakmai szervezetnek tekintettük a szakszervezeteket és az érdekképviselőket, a szabadidős szervezetek közé soroltuk a sport-, a horgász-, a vadász- és az egyéb szabadidős szervezeteket, míg a humán szervezetek kategóriájába került a többi szervezettípus.

tói érdekképviseletek (például szakmai kamarák, gazdaszövetségek stb.) tartoznak e körbe, ezek tagjai önszerveződésének alapját - a korábbi hagyományoknak megfelelően - továbbra is a közös munkahely, az azonos működési terület jelenti.

Az egyesületi élet fő színtere egy település egésze vagy annak meghatározott része. Úgy tűnik, hogy az egyesületek jobban kapcsolódnak meghatározott településekhez, mint a többi szervezettípus. Ezt feltehetően az indokolja, hogy céljaik is inkább egy település, lakókörzet életével, érdekeivel kapcsolatosak, a helyi társadalom mozgásba hozására ez az önszerveződési forma a legmegfelelőbb.

Bár az alapítványoknál a legnagyobb arányban szintén a települési vagy annál kisebb hatókörrel rendelkező szervezeteket találjuk, a regionális és annál nagyobb hatókörrel rendelkező szervezetek aránya itt a legmagasabb. Jelentős súlyt képviselnek az országos hatókörrel rendelkező szervezetek: 14 százalékuk működése az ország egészére kiterjed. Ennek magyarázata nemcsak a települési források szűkösségében,⁹ hanem részben az alapítványok más nonprofit szervezetektől eltérő célrendszerében kereshető. Jellemző még rájuk, hogy az egyesületeknél kevésbé helyhez kötöttek, és nem követik az érdekképviseletek területi szerveződési elvét sem.

A nonprofit szervezetek gazdálkodására vonatkozó információink rendkívül töredékesek és részben ellentmondásosak. A szektor közvetlen költségvetési támogatása 1993-ban – 3 év alatt több mint ötszörösére emelkedve – elérte a 11 milliárd forintot. Ennek részben oka, de egyben következménye is, hogy a korábban állami monopóliumnak számító oktatás és szociális ellátás egyre nagyobb hányadát látják el nonprofit intézmények, s ennek megfelelően a finanszírozási forrásokat is a nonprofit szektor javára csoportosítják át.

Az alapítványok közvetlen költségvetési támogatása az utóbbi években rendkívül dinamikus (1990 és 1993 között több mint tizenhatszerezésre) nőtt, ami nyilván nem kis mértékben járult hozzá az alapítványi világ rohamos fejlődéséhez. Az egyesületeknek és az egyéb társadalmi szervezeteknek a központi költségvetésből közvetlenül nyújtott támogatás összege viszont lassabban nőtt, mint az infláció, reálértékben tehát csökkent. Sajnos keveset tudunk a helyi önkormányzatok nonprofit szektort támogató kiadásairól, ami szintén jelentős bevételi forrásnak számít. A nonprofit szervezetek lakossági támogatottságáról rendelkezésre álló adatok szerint az alapítványokat támogató állampolgárok száma és az adományok összege egyaránt igen gyorsan nő. Az adóalapból levont és alapítványoknak nyújtott adományok összege 1990 óta megnégyszereződött, 1992-ben elérte az 1,8 milliárd forintot. Az 1992-es adóbevallások adatai szerint a vállalati, vállalkozói szféra is jelentős mértékben, mintegy 5,2 milliárd forinttal támogatta az alapítványokat.

A nonprofit szervezetek gazdálkodására vonatkozó adatok¹⁰ megerősítik a civil önszerveződések jelentőségét hangsúlyozó véleményeket. Gazdasági súlyukat jelzi, hogy 1992-ben a nonprofit szervezetek összbevétele meghaladta a 110 milliárd forintot. Az alapítványok e bevételeknek 31,7 százalékát, az egyesületek 52,2 százalékát, míg a munkáltatói és munkavállalói érdekképviseletek 16,1 százalékát kapták. A nonprofit

⁹ Helyi források hiányában az alapítványok igyekeznek minél tágabb körből támogatásokat gyűjteni, ezért céljaikat és hatókörüket is úgy alakítják, hogy a lehető legszélesebb társadalmi bázisra támaszkodhassanak.

¹⁰ Az adatok az 500 ezer forintnál nagyobb bevétellel rendelkező szervezetekre vonatkoznak, az ennél kisebb bevételű nonprofit szervezetek figyelembevétele a bevételi adatokat körülbelül 3,5, a kiadási adatokat 4 százalékkal növelné.

szervezetek összes kiadása 86,6 milliárd forintot tett ki, vagyis e szervezetek bevételeiknek 78,5 százalékát közvetlenül kiadásaik fedezésére fordították. Mindez arra utal, hogy a magyar nonprofit szektorra kevésbé jellemző a felhalmozás és a tőkeképzés. Ez jelentősen eltér a fejlett országokban tapasztaltaktól, ahol a felhalmozott tőke hozadéka képezi a szervezetek gazdálkodásának alapját. Leginkább az alapítványok és a kulturális, oktatási, tudományos egyesületek esetében mondhatjuk, hogy bevételeiket kevésbé használták fel kiadásaik fedezetére. Előbbieknél a kiadások a bevételek 64,1 százalékát, utóbbiaknál pedig 65,5 százalékát tették ki.

7. tábla

*A nonprofit szervezetek bevételeinek és kiadásainak becsült összege, 1992**

A szervezet típusa	Bevétel	Kiadás	A bevétel százalékos megoszlása			
	millió forint		támogatás	tagdíj bevétel	egyéb bevétel	vállalkozási bevétel
Alapítvány	34 980,6	22 434,4	46,1	–	36,6	17,3
Egyesület	57 578,6	48 008,2	26,6	20,0	11,5	41,9
Munkáltatói, munkavállalói érdekképviselő	17 698,9	16 119,6	7,2	25,1	29,7	38,0
<i>Összesen</i>	<i>110 258,1</i>	<i>86 562,2</i>	<i>29,7</i>	<i>14,5</i>	<i>22,4</i>	<i>33,4</i>

*Az 500 ezer forint feletti bevétellel rendelkező szervezetek adatai.

Számottevő különbségek figyelhetők meg a különböző típusú nonprofit szervezetek bevételeinek szerkezetében.

8. tábla

A nonprofit szervezetek által nyújtott támogatások szervezettípus szerinti megoszlása, 1992 (százalék)

A szervezet típusa	Lakoságnak	Szervezeteknek	Összesen
	nyújtott támogatások (százalék)		
Alapítvány	42,8	67,0	53,0
Egyesület	50,6	27,6	40,9
Munkáltatói, munkavállalói érdekképviselő	6,6	5,4	6,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az alapítványok leginkább támogatásokra támaszkodnak, de jelentősnek mondható az alaptevékenységükből származó bevételek aránya is. Ezzel szemben az egyesületek legjelentősebb bevételi forrása a vállalkozási tevékenységből származó bevétel, és az alapítványoknál domináló bevételi források gazdálkodásukban kisebb súlyúak. Előzetes várakozásunktól eltérően az egyesületeknél a tagdíjbevételek nem játszanak jelentős szerepet, és kifejezetten alacsony az alaptevékenységből származó bevételük aránya is. Mivel sem a tagdíjbevételek, sem a szolgáltatási díj bevételek nem elegendők az egyesületek biztonságos működéséhez, a költségvetési és a vállalati, vállalkozói

támogatások szerepe felértékelődik, egyre nagyobb szerepet kap. Fokozott mértékben kénytelenek továbbá piaci technikákat is alkalmazni, hogy szűkös forrásaikat kiegészítve tevékenységüket stabil alapra helyezték.

Az alapítványok és az egyesületek közötti eltérések megmutatkoznak a nonprofit szervezetek által támogatottak körénél is. Mint a 8. tábla mutatja a támogatások többségét az alapítványok nyújtják, és leginkább más nonprofit szervezeteket – nemegyszer egyesületeket – igyekeznek adományaikkal segíteni, a lakosságnak nyújtott támogatások kisebb súlyúak.

Épp ellentétes tendencia figyelhető meg az egyesületeknél, amelyeknél a lakossági adományok játszanak kiemelkedő szerepet (50,6 %), szemben a szervezeteknek nyújtott támogatásokkal (27,6 %).

A nonprofit szervezetekben foglalkoztatottak száma az 1990-es évekhez képest szintén megnőtt, de a fejlett országok hasonló mutatóihoz viszonyítva továbbra is alacsony¹¹. Az 500 ezer forintnál nagyobb bevétellel rendelkező szervezetek valamivel több mint 60 ezer munkavállalót foglalkoztattak 1992-ben, és ezeknek 70 százaléka az egyesületek alkalmazottja volt.

A hazai munkaerőpiacon a nonprofit szervezetekben foglalkoztatottak még kevésbé fontos szerepet játszanak, annak ellenére, hogy a szektor az elmúlt években pénzügyi forrásait tekintve jelentősen megerősödött. Bár a foglalkoztatottak többsége teljes munkaidőben dolgozik, viszonylag magas a nem főállású és a nyugdíjas munkavállalók aránya. Ennek magyarázatát a szektor szerkezeti változásaiban, valamint a szervezetek szűkös anyagi helyzetében kereshetjük. A kisebb nonprofit szervezetek sokszor önkéntesekre támaszkodnak munkájuk ellátása során, és csak az intézményesebb, jobb pénzügyi lehetőségekkel rendelkező szervezetek képesek főállású munkavállalók alkalmazására.

9. tábla

A nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak megoszlása, 1992.

A szervezet típusa	A teljes	A rész-	A nyugdíjas	A nem főállású	Összesen
	munkaidős				
	foglalkoztatottak aránya (százalék)				
Alapítvány	54,1	7,1	11,5	27,3	100,0
Egyesület	59,5	3,1	14,5	22,9	100,0
Munkavállalói, munkáltatói érdekképviselő	71,6	2,4	13,9	12,1	100,0
Összesen	61,1	3,5	14,0	21,4	100,0

Mint a 9. tábla mutatja, az alapítványok és az egyesületek nagy számban alkalmaznak nem főállású, sokszor eseti megbízás alapján dolgozó munkavállalókat, a teljes munkaidőben történő foglalkoztatás leginkább az érdekképviselőkre jellemző. Az egyesületek mutatói az átlagos értékek közelében helyezkednek el, náluk is gyakori a nem főállású munkavállalók alkalmazása.

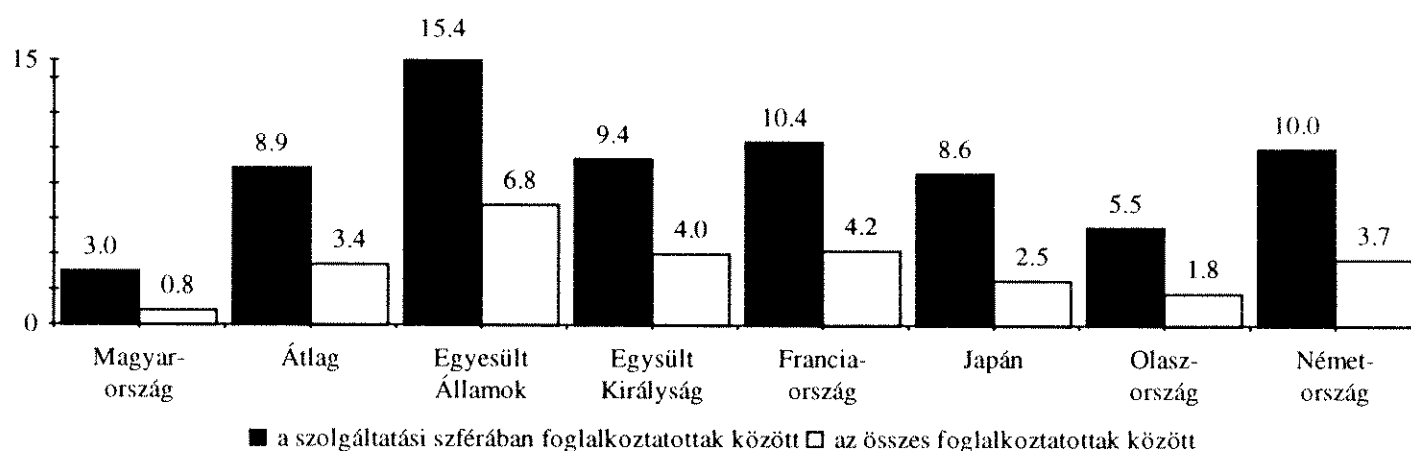
¹¹ Lásd a nemzetközi összehasonlításnál feltüntetett adatokat.

A NONPROFIT SZERVEZETEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN

A magyarországi nonprofit szervezetek néhány fontosabb mutatóját érdemes nemzetközi viszonylatban is megvizsgálnunk¹². A következőkben hat fejlett ország rendelkezésre álló adataival hasonlítjuk össze a magyar nonprofit szféra 1990-es adatait. Az elmúlt négy év során természetesen jelentős változások következtek be a hazai nonprofit szervezetek jellemzőiben. A nemzetközi kitekintés azonban lehetőséget ad arra, hogy az azonosságok és különbségek bemutatásával következtethessünk a fejlődés további irányaira, a magyar nonprofit szektor sajátosságaira.

1990-ben a szolgáltatási szférán belül a nonprofit szektorban foglalkoztatottak aránya Magyarországon 3 százalék körül mozgott, ami lényegesen alacsonyabb, mint a fejlett országok hasonló mutatói. Mint a 2. ábra mutatja, a vizsgált hat fejlett ország 9 százalékos átlagához képest a foglalkoztatottak magyarországi aránya viszonylag alacsony. Ez a nonprofit szektor hazai átalakulásával és a fejlett országok nonprofit szervezeteinek a szolgáltatási szférában betöltött nagyobb szerepével magyarázható. Míg a nyugati országok többségében a társadalmi szükségleteket egyre inkább a nonprofit szervezetek elégítik ki, hazánkban ez kevésbé jellemző.

2. ábra. A nonprofit szervezetek által foglalkoztatottak aránya a szolgáltatási szférában és az összes foglalkoztatottak között, 1990 (százalék)

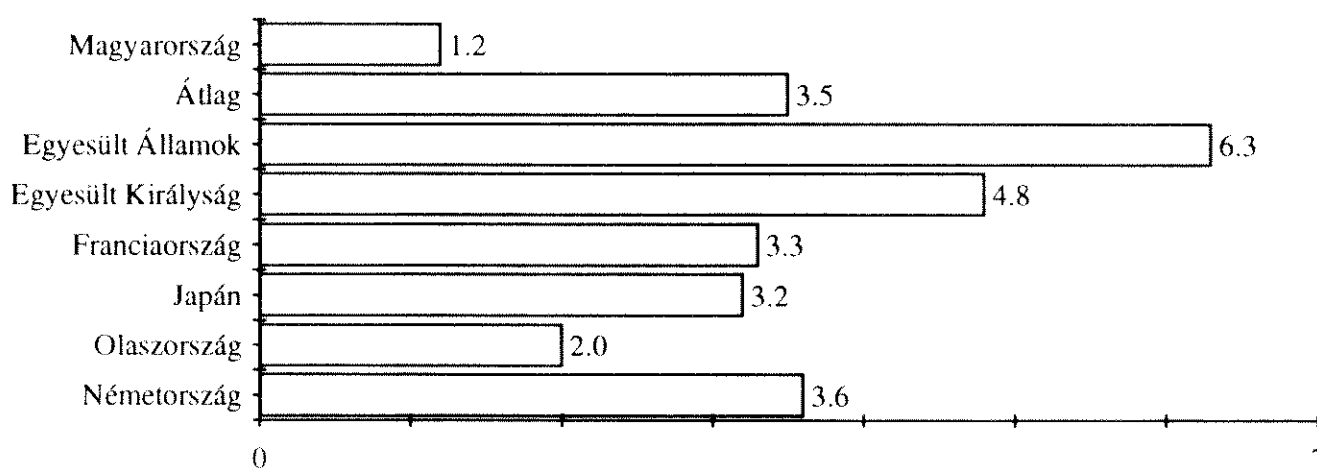
Hasonló arányok jellemzők az összes foglalkoztatottak számához viszonyítva is. A nonprofit szervezeteket illetően régi hagyományokkal rendelkező országokban foglalkoztatottaknak 3,4, Magyarországon kevesebb mint egy százaléka, körülbelül 30 000 fő dolgozott a nonprofit szektorban. A nagyarányú eltérést részben megmagyarázza a szervezetek erőforrásainak szűkössége és a nonprofit szektor magyarországi szerkezete. Hazánkban az önszerveződések nagyobb hányadát képviselő kis nonprofit szervezeteknek nincs elegendő forrásuk több főállású alkalmazott megfizetésére, és anyagi eszközök hiányában nem tudnak megfelelő számú szakembert (például jogászt, közgazdászt, ügyintézőt) sem foglalkoztatni. Más a helyzet a nagyobb nonprofit szervezetek esetében. Míg a kisebb szervezeteknél sokszor ingyen vagy csekély térítés fejében látják el munkájukat az ott dolgozók, a nagyobb nonprofit szervezeteknek kevésbé okoz nehézséget

¹² Elemzéseinkben a Johns Hopkins University nemzetközi kutatásának a nonprofit szervezetekre vonatkozó adatait használtuk fel.

szakalkalmazottak foglalkoztatása. Egy bizonyos mérethatáron felül már egyébként sincs lehetőség önkéntes formában történő munkavégzésre, a szervezet formális jellegének erősödésével az intézményesülés folyamata is szükségszerűvé válik.

A nonprofit szervezeteknek a nemzetgazdaságban betöltött eltérő szerepére világít rá a vizsgált országok nonprofit szektora kiadásainak összehasonlítása. Mint a 3. ábra is mutatja, 1990-ben Magyarországon a nonprofit szféra még nem játszott akkora szerepet, mint a fejlett országokban, de azóta jelentős fejlődésről beszélhetünk, és 1992-ben a nonprofit szervezetek kiadásai már túlhaladták a GDP több mint 3 százalékát.

3. ábra. A nonprofit szervezetek kiadásának aránya a GDP százalékában, 1990

Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget, ha megnézzük, hogy mire fordítják kiadásukat a nonprofit szervezetek az egyes országokban. Japánban és az Egyesült Királyságban az oktatás, míg az Egyesült Államokban és Németországban az egészségügy a legjobban támogatott terület. Az egyes országok nonprofit szervezetei – Japán és az angolszász országok kivételével – közel azonos arányban áldoznak a szociális szolgáltatásokra, míg az érdekképviseleti célú kiadások leginkább az olasz nonprofit szférára jellemzők. Magyarországon kevésbé volt kiegyensúlyozott a kiadások eloszlása, mint a hat fejlett országban.

A 10. táblában látható, hogy hazánkban a nonprofit szektor kiadásainak több mint fele (56 %) a kulturális, szabadidős és sporttevékenységekre koncentrálódik. Ez többek között azzal is magyarázható, hogy 1990-ben a magyar nonprofit szféra még sok tekintetben magán viselte a korábbi évtizedek jellegzetességeit. A korábbi nonprofit struktúrára a politikailag semleges szervezetek (például sport- és szabadidős szervezetek) elsődlegessége volt hosszú ideig jellemző, és a vizsgált szervezettípusok egy része csak a politikai változásokat követően jöhetett létre. Tipikus példái ennek a 1990-ben újjászerveződő érdekképviseletek, de a szociális és egészségügyi intézményrendszer állami monopóliuma is korlátozta a nonprofit szervezetek kitörési lehetőségét.

Itt szeretnénk visszatérni az országok közötti különbségek bővebb magyarázatára, a nonprofit szektor fejlődésének várható irányára.

A nonprofit szervezetek társadalomban betöltött szerepe összefügg az egyes országok társadalmi, gazdasági berendezkedésével, kulturális hagyományaival, ezért figyelembe kell vennünk a nonprofit szervezetek országonként különböző fejlődési menetét és a szervezetek eltérő jogi, közgazdasági szabályozását is. A nonprofit szervezetek

jelentőségét tehát csak többszörösen összetett dimenziók mentén lehet értelmezni, ahol egyidejűleg érvényesülnek az egyes országok múltbeli és jelenkori sajátosságai, a társadalmi fejlődés különbségei.

10. tábla

A nonprofit szervezetek kiadásának megoszlása tevékenységcsoportok szerint, 1990
(százalék)

Tevékenységszoport	Magyar-ország	Átlag	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Franciaország	Japán	Olaszország	Németország
Kultúra, szabadidő, sport	56,2	16,5	3,2	20,6	17,8	1,2	8,6	7,4
Oktatás, kutatás	4,0	24,0	23,1	42,7	24,8	39,5	21,9	12,0
Egészségügyi szolgáltatás	0,9	21,6	53,4	3,5	14,5	27,7	16,6	34,8
Szociális szolgáltatás	24,9	19,6	10,1	11,6	28,9	13,7	24,6	23,4
Egyéb	14,0	18,3	10,2	21,6	14,0	17,9	28,3	22,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Több országban általános gyakorlattá vált, hogy az állam a társadalmi szükségletek kielégítését párhuzamosan látja el a nonprofit szervezetekkel, és a feladatok átruházásával párhuzamosan azok finanszírozásában is jelentős szerepet vállal. Jó példa e tekintetben két ország a nonprofit szerveződés tekintetében lényegesen eltérő utakat képviselő Egyesült Államok és Németország. E két országban az egészségügyi és szociális ellátásban a nonprofit szolgáltatóknak kiemelkedő a szerepe. Magyarországon azonban az állami, önkormányzati, illetve a nonprofit szektor közötti munkamegosztás ellentmondásos, most vannak kialakulóban az együttműködés új útjai. Sok esetben ellentétes érdekek mentén szerveződnek a különböző nonprofit szervezetek, és „stabil” szabályozásuk a mai napig sem történt meg.

11. tábla

A nonprofit szervezetek bevételének megoszlása a bevétel jellege szerint, 1990
(százalék)

Tevékenységszoport	Magyar-ország	Átlag	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Franciaország	Japán	Olaszország	Németország
Állami támogatás	23,0	43,0	30,0	40,0	59,0	38,0	43,0	68,0
Adományok	20,0	10,0	19,0	12,0	7,0	2,0	4,0	4,0
Szociális és egyéb bevételek	57,0	47,0	51,0	48,0	34,0	60,0	53,0	28,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nonprofit szervezetek bevételi szerkezete szintén lehetőséget nyújt az egyes országok sajátos vonásainak kiemelésére. A 7 ország bevételi forrásainak átlaga alapján azt mondhatjuk, hogy a szervezetek szolgáltatási és egyéb bevételei (47 %), valamint az állami támogatások (43 %) játszanak meghatározó szerepet a bevételi források között. Az adományok - az Egyesült Államok kivételével - a fejlett országokban kevésbé jelentősek, átlagosan mindössze 10 százalékot tesznek ki. Az egyes országokat külön-külön vizs-

gálva - mint a 11. tábla mutatja - elsősorban Németországban és Franciaországban támaszkodhatnak a nonprofit szervezetek az állam támogatására, a hazai mutatók e tekintetben a legkedvezőtlenebbek. A szolgáltatási és egyéb bevételek a jelentős kormányzati támogatást élvező országokban átlag alattiak, míg Magyarországon ez kifejezetten magasnak mondhatók. Az adományok mint bevételi források leginkább Magyarországon és az Egyesült Államokban fontosak, míg például Japánban alig egy százalék körüliek. Az a tény, hogy állami támogatás hiányában a hazai nonprofit szervezetek főleg szolgáltatási és egyéb bevételeikre, valamint a különféle adományokra kénytelenek támaszkodni, az ország erőforráshiányának ismeretében a szektor hosszú távú stabilitását is veszélyeztetheti.

12. tábla

A nonprofit szervezetek kapott adományainak megoszlása adományozók szerint, 1990
(százalék)

Adományozó	Magyarország	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Franciaország	Németország
Magánszemély	26,9	77,8	54,2	53,5	53,9
Társadalmi szervezet	4,1	11,4	20,0	5,6	15,4
Vállalat, vállalkozó	48,7	10,8	23,3	40,9	17,9
Egyéb	20,3	0,0	2,5	0,0	12,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A kiemelkedően jó adományozási mutatók miatt érdemes külön is megvizsgálni a magyarországi adományozók összetételét.

Hazánkban többnyire a vállalatokat, vállalkozókat találhatjuk meg közöttük, de viszonylag magas a magánszemélyek hozzájárulása is. (Lásd a 12. táblát.) Az adományozók között jelentősek a külföldi adományozók, a magánadományok húsz százaléka származott az országhatáron túlról. Fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra, hogy Magyarországon a nonprofit szervezetek működési feltételei 1990 óta jelentősen megváltoztak. A pénzügyi feltételrendszer szigorúbbá vált, és bár az állami támogatás megnőtt, a szektor növekedése további források bevonását indokolná.

13. tábla

A nonprofit szervezetek kapott állami támogatásainak aránya a tevékenység jellege szerint, 1990
(százalék)

Tevékenységsoport	Magyarország	Átlag	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Franciaország	Japán	Olaszország	Németország
Kultúra, szabadidő, sport	31,0	22,0	17,0	11,0	41,0	13,0	22,0	17,0
Oktatás, kutatás	7,0	42,0	21,0	64,0	73,0	11,0	49,0	70,0
Egészségügyi szolgáltatás	19,0	59,0	36,0	23,0	84,0	96,0	72,0	84,0
Szociális szolgáltatás	12,0	51,0	51,0	26,0	60,0	65,0	60,0	83,0
<i>Összes állami támogatás</i>	<i>23,0</i>	<i>43,0</i>	<i>30,0</i>	<i>40,0</i>	<i>59,0</i>	<i>38,0</i>	<i>43,0</i>	<i>68,0</i>

Ha megvizsgáljuk a négy legjobban támogatott tevékenység esetében az állami támogatások országokénti megoszlását, látható, hogy a kormányok leginkább a nonprofit szervezetek egészségügyi és a szociális szolgáltatásait támogatják (Lásd a 13. táblát). Kivételnek számít az Egyesült Királyság és Magyarország, ahol kisebb súlyú e két szféra állami támogatása. Magyarországon leginkább a kulturális, szabadidős és sport tevékenységekkel foglalkozó nonprofit szervezetek részesültek állami támogatásban, ennek okaira korábban már utaltunk. Feltűnő ugyanakkor, hogy a másik három tevékenységszféra támogatottsága jóval alacsonyabb, mint a fejlett országokban, mintha Magyarországon éppen ellentétes tendenciák volnának jellemzők. Annak ellenére, hogy a kormányzati programok kiemelt területként kezelték az oktatást, az egészségügyi és szociális ellátást, a nonprofit szervezetek ilyen irányú tevékenységét nem, vagy csak minimális mértékben támogatták kormányzati forrásokból.

A magyarországi nonprofit szektorra 1990-ben inkább a nemzetközi trendtől való eltérés, mintsem a hasonlóság volt jellemző. Az elmúlt években azonban a nonprofit szervezetek szerkezete, bevételi és kiadási struktúrájuk is átalakult. Az állam és a nonprofit szervezetek közötti szoros együttműködés azonban még nem alakult ki, és a vizsgált időszakban hazánkban az állam kevésbé támogatta a nonprofit szervezeteket, mint a fejlett országokban.

A NONPROFIT SZERVEZETEK TAGJAI ¹³

A Központi Statisztikai Hivatal 1992-es társadalmimobilitás-felvételének adatai alapján az egyesületekben, szakszervezetekben és egyéb érdekképviseletekben részt vevők számáról, összetételéről is következtetéseket tudunk levonni. A 14 évesnél idősebb lakosságnak közel 20 százaléka tagja valamilyen egyesületnek, szakszervezetnek, létszámuk meghaladja a másfél millió főt. A tagok nagy része csak egy szervezetben tevékenykedik, alig tíz százalékuk vesz részt több egyesület munkájában.

Az egyesületekben többnyire a férfiak aktívak, de a nők aránya is folyamatosan emelkedik, 1932-ben 19,1, 1989-ben 27,9, 1992-ben 50,5 (a szakszervezeti tagok nélkül 35,6) százalékot tett ki. A nők egyre intenzívebb szerepet vállalnak az önkéntes szervezetekben. Túlnyomórészt őket találjuk a humanitárius – egészségügyi és szociális – (83,7 %) és az ún. generációs egyesületekben (55,6 %). A hagyományos szakszervezetekben is több a nő, de a rendszerváltozást követően megalakult foglalkozási és munkaadói érdekképviseletekben már a politikailag aktívabb szerepet vállaló férfiak vannak többségben.

A férfiak a hagyományosan hozzájuk közel álló szervezetekben található meg leginkább, ilyenek a vadász-, horgász-, szabadidős (89,8 %) és a sportegyesületek (74,0 %). E szervezetekben a tagok több mint kétharmadát teszik ki, de jelentős az arányuk a környezetvédelmi egyesületekben is (72,3 %).

Mi okozhatja a nemek eltérő részvételét a nonprofit szervezetek munkájában? Mivel részletes adatok nem állnak rendelkezésünkre, csak feltételezésünket tudjuk ezzel kapcsolatban megfogalmazni. Az eltérő érdeklődés, hagyományok mellett feltehetően közrejátszik a magyar családokban kialakult munkamegosztás, a nemekhez kapcsolódó tár-

¹³ Ebben a fejezetben az egyesületekre, szakszervezetekre és egyéb érdekképviseletekre vonatkozó adatok szerepelnek.

sadalmi szerepelvárások. Öröndetes tény, hogy emelkedik a nők aránya a nonprofit szervezetek tagjai között. Remélhetően e tendencia a jövőben sem változik, és a nők társadalmi szerepe nemcsak a családra, munkahelyre korlátozódik, hanem a nők a civil társadalomban is egyre nagyobb arányban vesznek részt.

A nonprofit szervezetek munkájában történő részvétel összefüggést mutat a tagok életkorával is. Egyes életkori csoportok nagyobb arányban találhatók meg a nonprofit szervezetekben, sőt bizonyos korosztályok mind a funkcióviselés, mind a több nonprofit szervezetben történő részvétel tekintetében gyakrabban jelennek meg a tagok között.

Legnagyobb arányban a 40–59 éves és a 20–39 éves korcsoportokhoz tartozókat találhatjuk meg a társadalmi szervezetekben, ezek az összes egyesületi tag 77,2 százalékát képviselik. A náluk fiatalabbak és idősebbek, úgy tűnik, kevésbé aktívak, s részvételük is a rétegspecifikus szervezetekben a legjellemzőbb.

14. tábla

*A népesség és az egyesületi tagok megoszlása életkor szerint, 1992
(százalék)*

Korcsoport (éves)	Népesség	Egyesületi tagok	Ebből funkcióviselő
14–19	11,2	5,1	1,5
20–39	31,3	35,4	5,6
40–59	31,7	41,8	9,7
60 és idősebb	25,8	17,7	9,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	–

Más képet kapunk, ha azt vizsgáljuk, hogy az egyes korosztályokban mekkora azon tagok aránya, akik egynél több nonprofit szervezetnek tagjai. Az összes egyesületi tag 10 százaléka tagja több nonprofit szervezetnek, és az egyes korcsoportokhoz tartozók közel azonos arányban vesznek részt egynél több szervezet munkájában. Bár az életkor növekedésével némileg csökken a több társadalmi szervezetben is szerepet vállalók aránya, a kicsik oly alacsonyok, hogy hosszabb távú következtetésre nem alkalmasak.

Megbízhatóbb adatokkal rendelkezünk a nonprofit szervezetek tisztségviselőinek életkori sajátosságairól. Az összes egyesületi tagnak közel 8 százaléka visel funkciót. Leginkább a 40–59 éves vagy annál idősebb generációkhoz tartozók viselnek tisztséget szervezetükben. Ennek magyarázatát főleg az életciklus és a társadalmi aktivitás közötti összefüggésekben kereshetjük. Feltehetően arról van szó, hogy a szervezeti tisztségek betöltői elsősorban a szervezetet jól ismerő, régi tagsági viszonyal rendelkező személyek közül kerülnek ki, akik elegendő szabadidővel rendelkeznek feladatuk ellátásához. E szempontból főleg a 40 évesnél idősebbek jöhetnek szóba, akik jobb érdekérvényesítési lehetőségekkel rendelkeznek, mint a fiatalabbak, és a 60 éven felüliek esetében a szükséges szabadidő is biztosított.

Végül vizsgáljuk meg az egyes korosztályok részvételét a nonprofit szervezet tevékenységtípusa alapján. Mint a 14. és a 15. táblából is látható a 14–19 évesek aránya 5,1 százalék az összes szervezeti tag között, de kiemelkedő arányuk¹⁴ a sportszervezetek

¹⁴ Ez feltehetően összefüggésben áll azzal, hogy az oktatási intézményekben működő diáksportszervezetek is bekerültek a vizsgálati körbe.

esetében, és az átlagnál gyakrabban fordulnak elő a generációs és a fiatalokat aktivizáló környezetvédelmi szervezetek tagjai között is. Kevésbé találhatók meg az egészségügyi és szociális nonprofit szervezetekben, továbbá egyáltalán nem jellemző rájuk az etnikai, kisebbségi és közbiztonsági szervezetekben való részvétel.

A 20–39 éves korosztályokhoz tartozók leginkább az újjászerveződő érdekképviseletek munkájában vállaltak aktív szerepet, de kevésbé érdeklődők a generációs, a környezetvédő és a tudományos, kulturális jellegű szerveződések iránt. A 40–59 éves korcsoportokkal együtt e generációk adják a vadász-, horgász- és szabadidős szervezetek tagóságának legnagyobb részét.

Bár a 40–59 évesek találhatók legnagyobb arányban (35,4%) a nonprofit szervezetekben, legfeljebb a szakszervezeti tagok esetében mondhatjuk, hogy meghatározó súllyal vannak jelen e szervezet tagjai között. Meg kell említenünk azonban, hogy a szakszervezeti tagok teszik ki az egyesületi tagok döntő hányadát, ami 40–59 éves korcsoportok arányát felfelé torzítja, s ezért a többi korosztály adatai némileg alábecsültek. A 40–59 évesek generációjának érdekessége továbbá, hogy kevésbé vannak jelen a tudományos, kulturális és vallási szervezetekben, és alulreprezentáltak a legfiatalabbakat és legidősebbeket tömörítő sport és generációs jellegű szervezetekben is.

A 60 éves és idősebb korosztály súlya a generációs jellegű nonprofit szervezetekben (például nyugdíjas klubok) a legnagyobb, de az összes taglétszámon belüli magas arányuk (17,7%) következtében aktív résztvevői a tudományos, kulturális, vallási, valamint -feltehetően életkoruk miatt - az egészségügyi, szociális önszerveződéseknek is. Alacsony részvételi arány jellemző rájuk a vadász-, horgász- és szabadidős szervezetekben, ami jelentheti azt, hogy más jellegű nonprofit szervezetekben (például generációs, kulturális szerveződések), találják meg a kikapcsolódást, de jelentheti azt is, hogy az idősek szabadidős önszerveződései még hiányoznak az újra strukturálódó harmadik szektorból.

15. tábla

Az egyes tevékenységcsoportokhoz tartozó egyesületek tagjainak megoszlása életkor szerint, 1992

Tevékenységszám	14–19	20–39	40–59	60 és idősebb	Összesen
	éves (százalék)				
Környezetvédő	18,2	24,4	42,8	14,6	100,0
Sport	45,5	31,3	18,8	4,4	100,0
Tudományos, kulturális, vallási	3,6	29,4	36,5	30,5	100,0
Vadász, horgász, szabadidős	9,6	38,6	39,5	12,3	100,0
Egészségügyi, szociális	1,3	33,0	40,3	25,4	100,0
Generációs	20,3	7,5	16,7	55,5	100,0
Etnikai, kisebbségi, közbiztonsági	-	36,2	43,4	20,4	100,0
Érdekképviseleti	0,1	44,3	43,2	12,4	100,0
Szakszervezet	1,0	36,7	45,9	16,4	100,0
Egyéb szervezet	6,6	36,7	31,9	24,8	100,0

A tagok iskolai végzettsége az egyik legfontosabb mutató az egyesületekben történő részvétel szempontjából. Nemcsak arról van szó, hogy a magasabb iskolai végzettségűek általában aktívabban vesznek részt a társadalom önszerveződésében, hanem arról is,

hogy közülük többen viselnek tisztséget egyesületükben, és gyakrabban vesznek részt egyidejűleg több szervezet munkájában. Ha az iskolai végzettség szempontjából összehasonlítjuk az egyesületi tagok és az összes népesség megoszlását, azt látjuk, hogy csak a szakmunkás végzettségűek találhatók meg azonos arányban a teljes népességben és az egyesületekben. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek kevésbé, míg a érettségivel vagy annál magasabb végzettséggel rendelkezők nagyobb arányban fordulnak elő a tagok között. A legkiemelkedőbb az egyetemi diplomások aránya: több mint kétszerese az összes népességben belüli arányuknak (Lásd a 16. táblát).

Összefüggés figyelhető meg az iskola végzettség és a nonprofit szervezet típusa között. A 8 általános vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők leginkább a sportegyesületekben és a generációs egyesületekben vesznek részt, míg a szakmunkások az érdekképviselőekben és a szabadidős szervezetekben a legaktívabbak. A főiskolai és az egyetemi diplomások nagy része a tudományos, kulturális, vallási és a környezetvédelmi egyesületekben található, de kevésbé érdeklődnek a generációs, valamint az etnikai, kisebbségi, közbiztonsági szervezetek munkája iránt. Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a foglalkozási és munkaadói érdekképviselőek tagjainak több mint húsz százaléka szerzett egyetemi diplomát, ugyanakkor a szakszervezeti tagoknak kevesebb mint öt százaléka rendelkezik hasonló végzettséggel.

16. tábla

Az egyes tevékenységcsoportokhoz tartozó egyesületek tagjainak megoszlása iskolai végzettség szerint, 1992 (százalék)

A szervezet típusa	8 általános alatt	8 általános	Szakmunkás	Érettségi	Főiskola	Egyetem	Összesen
Környezetvédő	1,7	27,0	8,4	18,3	11,6	33,0	100,0
Sport	3,4	43,1	14,8	25,5	7,8	5,4	100,0
Tudományos, kulturális, vallási	11,7	12,2	3,0	22,5	13,8	36,8	100,0
Vadász, horgász, szabadidős	5,2	26,1	23,3	27,7	8,4	9,3	100,0
Egészségügyi, szociális	12,0	28,0	11,7	28,4	11,5	8,4	100,0
Generációs	25,9	42,1	2,9	16,6	6,7	5,8	100,0
Etnikai, kisebbségi, közbiztonsági	18,6	22,9	20,0	27,6	8,0	2,9	100,0
Érdekképviselő	0,8	15,3	24,3	26,9	10,8	21,9	100,0
Szakszervezet	6,5	30,0	18,8	31,9	8,5	4,3	100,0
Egyéb szervezet	6,1	26,6	20,4	21,4	13,7	11,8	100,0
<i>Összes egyesületi tag</i>	<i>7,3</i>	<i>29,9</i>	<i>17,9</i>	<i>29,7</i>	<i>8,4</i>	<i>6,8</i>	<i>100,0</i>
<i>Összes népesség</i>	<i>18,4</i>	<i>35,0</i>	<i>13,3</i>	<i>21,9</i>	<i>4,8</i>	<i>3,3</i>	<i>100,0</i>

Az egyesületi tagok többsége (39,4%) szellemi foglalkozású, de aktív részvétel jellemző a szakmunkásokra is (26,8%). Az alacsonyabb képzettségű betanított és segédmunkások aránya nem sokkal haladja meg a húsz százalékot (22,2%), míg az eltartottak¹⁵ kevésbé aktívak (11,6%) az önszerveződés tekintetében (e csoportok népességben belüli aránya: 23,4; 21,2; 28,7; és 26,7 százalék). A szellemi foglalkozásúak leginkább a tudományos, kulturális, vallási szervezetekben tevékenykednek, de a kör-

¹⁵ Eltartottnak tekintjük a tanulókat, a háztartásbelieket, a szociális segélyezetteket, a testi és szellemi fogyatékosokat, a katonákat és egyéb eltartottakat.

nyezetvédelmi egyesületekben és az érdekképviselőekben is otthon érzik magukat. A szakmunkások a szabadidős szervezetekben és a szakszervezetekben, míg a betanított és segédmunkások a generációs és az etnikai, kisebbségi, közbiztonsági szervezetekben találhatók meg leginkább.

Végül az elemzés során megvizsgáltuk a különféle vallásfelekezetekhez tartozás és az egyesületi életben való részvétel kapcsolatát is. Megállapítottuk, hogy a különböző társadalmi szervezetekben az egyes felekezetekhez tartozók ugyanolyan arányban képviselik magukat, mint a társadalom egészében, vagyis a nonprofit szervezetekben történő részvételt semmilyen irányban sem befolyásolja, hogy valaki melyik vallásfelekezet tagja.

17. tábla

Az egyesületi tagok megoszlása felekezetek szerint, 1992
(százalék)

Megnevezés	Szakmai	Szabadidős	Humán	Összes egyesületi tag	Összes népesség
	szervezetek tagja				
Római katolikus	66,1	66,3	66,2	66,2	66,2
Református	20,9	21,0	21,0	20,9	20,9
Evangelikus	4,1	4,1	4,2	4,1	4,2
Egyéb felekezetű	2,4	2,6	2,5	2,4	2,4
Felekezeten kívüli	6,5	6,0	6,1	6,4	6,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Ebből:					
Aktív vallásgyakorlók	30,3	45,0	27,2	31,3	33,3
Passzív vallásgyakorlók	39,8	30,5	30,2	37,4	39,1
Nem hívők	29,9	24,5	42,6	31,3	27,6

Megjegyzés: aktív vallásgyakorlóknak tekintjük a vallásukat az egyházon keresztül rendszeresen gyakorlókat, passzív vallásgyakorlóknak pedig a vallásukat a maguk módján gyakorlókat, illetve magukat hívőnek vallókat; nem hívőknek tekintjük a vallást nem gyakorlókat és ateistákat.

Forrás: lásd a 6. táblát.

Nem ilyen egyértelmű az aktív vallásgyakorlás és a nonprofit szervezeti tagság kapcsolata. Úgy tűnik, hogy az ún. aktív hívők inkább a szabadidős jellegű egyesületekben, míg a nem hívő egyesületi tagok a humán jellegű szervezetekben koncentrálnak. Az adatokból azonban nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a vallásgyakorlás jellege más mutatókkal (életkor, település) is összefüggéseket mutat, amelyek értelmezésünket erősíthetik, vagy éppen gyengíthetik. Mindössze annyi állapítható meg, hogy a felekezeti hovatartozás nem, míg a vallásgyakorlás jellege - úgy tűnik - gyengén befolyásolja a nonprofit szervezetekben történő részvételt.

*

Összegzésképpen megállapítható, hogy a magyarországi nonprofit szektor dinamikusan fejlődik, s egyre nagyobb szerepet vállal a társadalmi-gazdasági szükségletek kie-

légítésében. Az elmúlt években nemcsak a nonprofit szervezetek száma nőtt ugrásszerűen, hanem megindult a tevékenységi szerkezet átalakulása is. Az alapítványok és az egyesületek nemcsak szervezeti típusuk szerint különíthetők el, hanem gazdálkodásuk, működésük alapján is egyéni sajtoságokkal rendelkeznek. A társadalom egyre szélesebb csoportjai vesznek részt a nonprofit szervezetek munkájában, ugyanakkor tagjaik összetételét egyes társadalmi változók jelentősen befolyásolják.

Az eredmények mellett azonban számos problémával küzd a nonprofit szektor. Csak példaképpen említjük a nagyobb és kisebb szervezetek esélyegyenlőtlenségét, a pályázati rendszer hiányosságait és végül, de nem utolsósorban a közgazdasági feltételrendszer kiegyensúlyozatlanságát. Ezek orvoslása elhúzódik, és csak remélhetjük, hogy az előkészületben lévő nonprofit szektorra vonatkozó törvény tárgyalása során nemcsak a „van”, hanem a „kell” is hangsúlyt kap.

A nonprofit szektor méretei és növekvő gazdasági súlya egyaránt indokolják a nonprofit szervezetek tevékenységének és gazdálkodásának alaposabb figyelemmel kísérését új – az egyes tevékenységcsoportokra irányuló részletesebb – vizsgálatok végrehajtását.

IRODALOM

- Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Szerk.: *Vargha Gyula* Hivatalos Statisztikai Közlemények. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1880. 571 old.
- Dobrovits Sándor dr.*: Magyarország egyesületeinek statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1935. évi 1. sz. 23–37. old.
- Egyesületek Magyarországon, 1970. - Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1972. 47 old.
- Egyesületek Magyarországon, 1982. - Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 38 old.
- Egyesületek Magyarországon, 1989. - Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 12 old.
- A nonprofit szektor Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 201 old.
- Salamon L. M. Anheier H. K.*: In search of the nonprofit sector: The question of definitions. Working papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. No. 2. The Johns Hopkins Institute for Policy Studies. Baltimore. 1992.
- Bocz János*: Egyesületi statisztika Magyarországon. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 10. sz. 840–852. old.
- Társadalmi szervezetek 1991-ben Magyarországon. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 8 old.
- Bocz János · Kuti Éva · Sebestény István · Seresné Gyűrűs Gabriella · Vajda Ágnes*: Alapítványok és egyesületek. A nonprofit szektor statisztikája. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 83 old.
- Bocz János · Gyulavári Antal · Kuti Éva · Locherné Kelédi Ildikó · Sebestény István · Vajda Ágnes*: Nonprofit szervezetek Magyarországon, 1992. Társadalomstatisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 53. old.
- Salamon, L. M. és Anheier, H. K.*: The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. The emerging sector: The nonprofit sector in comparative perspective – an overview. The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies. Baltimore. 1994. 140 old.

TÁRGYSZÓ: Társadalmi szerv.

SUMMARY

The section of the Central Statistical Office in charge of social organizations investigated the activity of nonprofit institutions in Hungary through several surveys in the past years.

Having given a brief review of the history of these institutions in the country the author shows the main results of surveys, and completes them with the available international data.

The study deals in detail mainly with the two largest groups of nonprofit institutions, associations and foundations, while it points out other forms of nonprofit institutions.

A KERESKEDELMI VÁLLALKOZÁSOK HELYZETE ÉS FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEI

DR. BELYÓ PÁL

Az 1994-ben a kereskedelem területén létrejött kínálati piac tovább fejlődött, javult a kereskedelmi kínálat színvonala, és lényegében minden korábbi hiányjelenség, feszültség megszűnt. Jelentősen átalakult a fogyasztási cikkek beszerzési és értékesítési piaca. A belföldi felhasználás – az 1993. évi 10 százalékos növekedést követően – összességében stagnált, de fontosabb elemei gyorsuló ütemben fejlődtek, így a lakosság fogyasztása 1,5 százalékkal, a beruházások mintegy 15 százalékkal haladták meg az előző évit. 1994-ben a fogyasztás és a felhalmozás aránya (hosszú évek óta először) a felhalmozás javára mozdult el. A lakosság megtakarításai nominálisan számottevően meghaladták az 1993. évi viszonylag alacsony szintet. A nettó pénzmegtakarítási ráta 9–10 százalékra emelkedett, és a lakossági reáljövedelem-növekmény egy része többletmegtakarításként jelentkezett.

Az elmúlt években kialakult tendencia szerint a makroszintű egyensúlytalanságok egyre erősödnek. A magyar gazdaság jelenlegi szerkezetében a belföldi kereslet alakulása jelentősen befolyásolja a külső és a belső egyensúlyi viszonyokat. A kiskereskedelem és a vendéglátás 1994-ben, folyó áron – a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) jelentése szerint – 2126 milliárd forint volumenű forgalmat bonyolított le, ami az előző évihez képest mintegy 6,3 százalékos volumencsökkenésnek felel meg. A valós kiskereskedelmi forgalom összvolumene azonban – a statisztikai megfigyelésen kívül eső eladásokkal – ez idő szerint minden bizonnyal nagyobb. Az év végén a belkereskedelmi szervezetek 62 százaléka a nagykereskedelemben, 26 százaléka a kiskereskedelemben, 6 százaléka a szolgáltatásokban és mintegy 6 százaléka a vendéglátásban működött. Az év végén az országban 215 ezer kiskereskedelmi bolt és vendéglátóhely volt, ezek 66 százaléka magánvállalkozás.

Figyelembe véve az elmúlt évek nemzetgazdasági és kereskedelmi folyamatait, valamint a vásárlóerő, a fogyasztás várható nehézségeit, 1995 végéig 2–3 százalékos kereskedelmivolumen-csökkenés is elképzelhető. Az 1994-ben meghozott és az 1995 során várható fogyasztáscsökkenést okozó kormányzati döntések 30 százalék körüli árszínvonal-emelkedést és a volumen csökkenését fogják eredményezni. Az élelmiszerkereskedelem teljesítménye feltehetően már nem csökken jelentősen, az iparcikkek és különösen a beruházási javak forgalma pedig legjobb esetben is csak minimálisan emelkedhet.

I. tábla

A kiskereskedelem és a vendéglátás forgalmának alakulása

Bolt, vendéglátóhelyek	1993. évi forgalom (milliárd forint)	1993.	1994.*	1995.**
		évi volumen az előző évi százalékában		
Általános áruház	51,5	89,1	90	92
Élelmiszerüzlet	551,3	91,5	92	94
Ruházati üzlet	150,4	102,3	97	97
Vegyiaruüzlet	41,5	96,9	98	96
Iparcikküzlet	422,4	126,0	99	100
Kultúrcikküzlet	137,3	99,5	99	96
Egyéb szaküzlet	82,9	103,1	99	98
Tüzelő- és építőanyagtelep, üzemanyagtöltő állomás	291,6	109,4	100	100
Gyógyszertárak	15,6	83,4	97	96
<i>Boltok együtt</i>	<i>1744,6</i>	<i>103,2</i>	<i>93</i>	<i>97</i>
Melegkonyhák	61,5	100,8	96	96
Cukrászda, italbolt, nyílt árusítású hely	138,3	102,5	99	98
Munkahelyi vendéglátóhelyek	22,9	88,2	100	100
Vendéglátóhelyek együtt	222,7	100,1	97	59
<i>Összesen</i>	<i>1967,3</i>	<i>102,8</i>	<i>94</i>	<i>98</i>

* Az 1994. január-október hónap adatai és a november-decemberi szakértői vélemények alapján becslült adat.

** A szakértői becslés.

Elengedhetetlenül szükséges, hogy a gazdaságirányítás erőteljes és határozott stabilizációs lépéseket tegyen a belső kereslet szűkítésére, főleg az állami költekezés visszafogásával, de a lakosság reáljövedelmének mérséklésével is. Feltételezhető, hogy átfogó lépések ösztönzik majd a háztartások megtakarításainak a folyó fogyasztás terhére történő növelését. Egyes felmérések szerint a belföldi keresletben az ipari cégek 1995-ben stagnálásra számítanak. Körükben a központilag kívánatos belföldi kereslet-visszafogás egyelőre nem jelentkezik teljes mértékben. A kereskedelmi cégek viszont a belföldi kereslet számottevő visszaesésre számítanak. (Lásd az 1. táblát.)

Nehezen prognosztizálható a további, az 1996–1997. évi kereskedelmi fejlődés. Alapvetően a vásárlóerő változásától, a fogyasztóiár-index várható alakulásától függ a lakossági fogyasztás változása. A szakértők optimista prognózisa szerint az 1995. évi 2–3 százalékos fogyasztáscsökkenés 1996-ban megáll, és 1997-ben már mintegy 1 százalékos növekedés várható.

Ha a pesszimistább változatot nézzük, akkor az 1995-ben megkezdődött erőteljes lakossági fogyasztásivolumen-csökkenést 1996-ban 6–7 százalékos, és 1997-ben további 1 százalékos fogyasztáscsökkenés követ. Mindkét változat a kiskereskedelmi forgalom volumenének kisebb-nagyobb megtorpanását, illetve visszaesését jelzi. A kormányzati várakozások szerint a csökkenés inkább az importcikkre vonatkozhat majd. Kérdéses azonban, hogy a hazai ipar képes lesz-e az igényeket kielégíteni.

Figyelembe véve a kormányzati szándékokat, a vállalkozói szféra és a lakosság elvárásait, feltételezhető, hogy sikerül társadalmi konszenzust teremteni egy restriktív

gazdaságpolitikához. Ennek során a modernizációs törekvések kevésbé, a belföldi kereslet csökkenése viszont igen erőteljesen kiválthatja az érintett társadalmi rétegek ellenállását.

Ilyen feltételezések mellett 1995-re a belföldi végső felhasználói kereslet összehasonlító áron 2–3 százalékkal mérséklődhet. Ezen belül a lakosság fogyasztása további 2–3 százalékkal csökken, ami a megtakarítások ösztönzöttségétől függően különböző reáljövedelem-alakulás mellett mehet végbe. A közösségi fogyasztás – a nagy formátumú takarékosági lépések nyomán – mintegy 10 százalékkal mérséklődik. Az infláció elkerülhetetlenül gyorsul. Éves átlagos üteme 29–30 százalék lesz.

A magyar gazdaságban a kereskedelmet a többi ágazattól esetenként eltérő tendenciák jellemzik. Az elmúlt években kiemelt jelentőséget kapott az, hogy a kereskedelmi szakágazatok tőkeigényessége lényegesen kisebb a többi ágazaténál, elsősorban a termelőágazatokénál. Ezzel természetesen alacsonyabb a kereskedelemben történő beruházások kockázata, hiszen gyorsabb a befektetett tőke megtérülése. Ezen túlmenően a kereskedelmi tevékenységek nagy részének sajátossága az is, hogy működésük elsősorban forgótőke-befektetést igényel és nem a lényegesen kedvezőtlenebb gazdálkodási kondíciókat jelentő állótőke-befektetéseket.

A gazdálkodás másik lényegessé vált sajátossága a kereskedelemben az, hogy a pénzügyi teljesítések, a nemzetgazdaság más szektoraitól eltérően, sokkal gyorsabbak. Így gyakorlattá vált a kereskedelemben, hogy a vevők gyakorlatilag a teljesítés pillanatában fizetnek, és ily módon sokkal tervezhetőbbé válik a gazdálkodás, erre utal a kereskedelemben relatíve alacsony csődök száma is.

Az elmúlt évek kereskedelmének további meghatározója a feketekereskedelem. Ez a legális kereskedelem számára jelentős keresletkiesést és ezzel gyakran tervezhetetlen gazdálkodási problémákat okoz.

1995-ben a külföldi tőke a kereskedelemben túlsúlyba kerül. Jelenleg mintegy 15 ezer vállalkozásban van külföldi résztulajdon. A becslések szerint nem változik a helyzet, hiszen a külföldi tőke az anyaországban érvényes lényegesen kedvezőbb kamatokkal sokkal jobb versenypozícióban van, mint a magyar kereskedelmi szervezetek. A belkereskedelmi szervezetek 1995-ben összességükben a magyar nemzetgazdaság helyzetét igen eltérően ítélik meg. A kereskedelmi vállalkozások 30 százaléka a helyzetet változatlanoknak gondolja, egynegyedük kis javulásra számít.

A FOGYASZTÁSI CIKKEK KERESLETE

1995-ben a kiskereskedelmi forgalom folyó áras értéke 2100–2200 milliárd forintot is elérhet. A statisztikai megfigyelés rendszere 1994-ben olyan mértékben megváltozott, hogy lehetlenné vált a korábbi évekhez történő viszonyítás. Feltehetően csak 1995-ben lesz lehetőség az 1994. évi új megfigyelési bázison összehasonlíthatóvá tenni a kereskedelem adatait. A szakértők most úgy vélik, hogy az 1991–1993. évi adatokban akár jelentős túlbecslés is lehetett. A folyó áras érték 1996-ban várhatóan 2500–2600 milliárd forint, míg 1997-ben további 15–20 százalékos árszínvonal-emelkedés következtében 2900–3000 milliárd forint lesz.

A kiskereskedelmi értékesítéshez jellegében közel álló diszkontforgalom értéke, becslések szerint, 1995-ben tovább nő, és akár 30–40 milliárd forint is lehet. A cso-

magküldő és katalógus kereskedelem pedig összességében a becslések szerint 15–20 milliárdos forgalmat is lebonyolíthat. Kisebb ütemű növekedést feltételezve 1996-ban, illetve 1997-ben a diszkontforgalom értéke 50, illetve 60 milliárd forint, a csomagküldő és katalógus kereskedelem mintegy 25, illetve 30 milliárd forint is lehet.

A nagykereskedelem 1995. évi eladásának értéke stagnál, vagy enyhén csökkenve, a becslések szerint 250 milliárd forint lehet. A további két esztendőben pedig 220, illetve 200 milliárd forringtong csökkenhet. A nagykereskedelem profilváltásában a kiskereskedelem kiszolgálása helyett meghatározóvá válik az intézményi, közületi értékesítés, és a közvetítő kereskedelem (a regionális beszerzési és áruterítő, raktározási tevékenység) szerepe is növekszik. A diszkonttevékenység állandó bővítése mellett a nagykereskedelem saját bolti értékesítését is növeli. Ez 1995 végén már elérheti a 100 milliárd forintot, míg 1996-ban és 1997-ben akár 120–140 milliárd forint is várható.

A kereskedelem jelenlegi folyamatainak figyelembevételével a realista várakozások szerint 1995-ben 28–30, 1996-ban 16–20, 1997-ben pedig 13–15 százalékkal emelkedhet az átlagos fogyasztóiár-színvonal. 1995-re a belkereskedelmi szervezetek 43 százalékának véleménye szerint a fogyasztóiár-színvonal változása 30 százalék feletti lesz.

1995-ben a belkereskedelem számára a nemzetgazdaság reálfolyamatai továbbra sem teremtenek kedvező kibontakozási lehetőséget. A gazdasági aktivitás stagnálása a kiskereskedelemben, annak szinte mindegyik tevékenységében, szakmai csoportjában teljesítménycsökkenést okozhat. A termelés és az elosztás kapcsolatában – mint az előző évben is – a tulajdonviszonyok és a szervezetrendszer folyamatos változása, a fizetési nehézségek, a magas árszínvonal-emelkedés és az importverseny fognak bizonytalanságot okozni. A kereskedelmi vállalkozások alkalmazkodni kényszerülnek a piac beszűküléséhez, a kereslet összetételének változásához, a beszerzési források átrendeződéséhez. 1995-től már várhatóan teljesen megszűnik a kereskedelmi vállalkozások függése a korábbi, hagyományos szállítóiktól, élénkül és teljeseedik a termelés és a fogyasztás általános összekapcsolódása.

A magyarországi fogyasztási folyamatokat meglepő módon az jellemzi, hogy a gazdasági recesszió és a reáljövedelem ezzel párhuzamos stagnálása, illetve csökkenése mellett nem következett be az élelmiszer-forgalom arányának növekedése és az iparcikkforgalom arányának csökkenése. Sőt – ezzel némileg ellentétes tendenciaként – az élelmiszer-értékesítés az elmúlt négy évben esetenként jelentősen csökkent, míg egyes iparcikkek eladása (kivéve a ruházati termékek forgalmazását) esetenként stagnált, illetve 1993-ban nőtt is. A fogyasztók kereslete alapvetően a fizetőképesség alakulásától, a lakossági jövedelmek elköltésétől függ. Az elmúlt években kialakult fogyasztási szokás, illetve a megtakarítási magatartás azonban jelentősen nem fog változni.

Mint már utaltam rá, 1995-ben a belkereskedelem számára a nemzetgazdaság reálfolyamatai továbbra sem teremtenek kedvező kibontakozási feltételeket. A gazdasági aktivitás stagnálása a kiskereskedelemben, annak szinte mindegyik tevékenységében, szakmai csoportjában teljesítménycsökkenést okozhat.

1994 második felére bebizonyosodott, hogy a feketekereskedelem felszámolása az eddig bevezetett intézkedésekkel nem oldható meg.

A kereskedők véleményét összegezve ez évben több száz milliárd forintot is elérhet a nem legális keretek között értékesített termékek forgalmi értéke. Valószínűsíthető, hogy 1995-ben vásárlóerejének állandó csökkenése miatt a lakosság egyre nagyobb számban

kényszerül a feketézőktől vásárolni. A tendencia az elkövetkező években semmiképpen sem fog megtörni, ha a legális kereskedelem résztvevői az általános árszínvonal (ipari, termelői, import), a közüzemi díjak, az adóterhek növekedése következtében egyre magasabb áron kénytelenek termékeiket árusítani. A feketekereskedelemben már a legtöbb árucikk megkapható, nagy részük könnyen átkerül a vámhatáron. A feketekereskedelemben a ruházati termékek jelentősen, de a többi iparcikk is akár egyharmadával olcsóbban beszerezhető.

A belkereskedelem területén az egyre szűkülő piac ellenére igen nagy a kereskedelmi vállalkozások száma. Magyarországon a jóval fejlettebb közös piaci országokat is mintegy 60–80 százalékkal haladja meg az üzletek fajlagos száma, hiszen jelenleg tízezer lakosra 150 üzlet jut. Az évenkénti fluktuáció is 10–20 százalék közötti. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium felmérése szerint míg 1993-ban még 4 millió forint feletti volt az egy üzlet alapítására jutó közvetlen befektetési költség, addig 1994-ben már csak 2,3 millió forint.

A KERESKEDELMI VÁLLALKOZÁSOK VÁRAKOZÁSAI

A GKI Gazdaságkutató Rt. által a belkereskedelmi vállalkozások körében 1994 végén végrehajtott felmérés során összesen 154 vállalkozás adott tájékoztatást gazdálkodásáról és annak várható alakulásáról. A válaszadók kétötöde 500 fő alatti és egyötöde 50 fő feletti vállalkozás, míg kétötödüknel 51 és 500 fő közötti létszám dolgozik. A vizsgált vállalkozások több mint egynegyede állami többségi tulajdonban van. Az értékelhető válaszok 34 százaléka a kiskereskedelmi vállalkozásoktól, 58 százaléka nagykereskedelmi szervezettől és 8 százaléka vendéglátó-ipari vállalkozástól érkezett. A válaszadók kétötöde budapesti szervezet. 41 százalékuk részvénytársasági formában működik, míg 38 százalékuk korlátolt felelősségű társaság. Tulajdonviszonyaikat vizsgálva 55 százalék magántulajdonban van, sőt a kiskereskedelmi vállalkozásoknál az összes alaptőke 64 százaléka magántulajdon. A külföldi tulajdon aránya a mintában átlagosan 17 százalék. Árbevételüket tekintve 10 millió forint alatt csupán 3, 10 és 100 millió forint között 19, 100 millió és 1 milliárd forint között 44, 1 és 5 milliárd forint között 23 százalékuk található. A választ adó kiskereskedelmi vállalkozások mintegy 90 százalékának éves árbevétele 100 millió és 5 milliárd forint közötti.

Vélemények a kereskedelmi értékesítésről

A kereskedelmi vállalkozások belföldi értékesítésük volumenének jelentős (5–7%) visszaesésére számítanak idén és jövőre is. A külpiaci értékesítésben ezzel szemben bővülést remélnek, 1995-ben mintegy 6 százalékos mértékben. 1995-ben az árbevétel emelkedésére számítanak, 15 százalék közötti növekedést 34 százalékuk, sőt a kiskereskedelemben 49 százalékuk jelzett. Egy enyhe kereskedelmivolumen-növekedés értelemszerűen az árbevétel nagymértékű emelését feltételezi, így az 1996–1997 évben az árbevétel évente átlagosan akár 20–25 százalékkal is emelkedhet.

Az exportértékesítés esetében a kereskedelmi vállalkozók egy része 26 százalék feletti folyó áras árbevétel-növekedést prognosztizál, mégpedig 1994-ben a nagy- és kiskereskedelmi egységek egyharmada és 1995-ben a nagykereskedelmi szervezetek fele.

Az export aránya a vállalkozások megítélése szerint nagyrészt változatlan: összességében 58, sőt a kiskereskedelemben 76 a vendéglátásban pedig 83 százalékos. 1995-ben 4–5 százalékkal lassúbb beszerzésiár-emelkedést prognosztizálnak, kivéve újra a kiskereskedelmet, ahol 26 százalék azok aránya, akik 21–25 százalékos áremelkedést várnak. A beszerzési áraik 1994. évi növekedését relatíve magasnak ítélték a kereskedők és 1995-re változatlan tendenciájú árnövekedéssel számolnak.

A kapacitások kihasználtsága a vélemények szerint növekvő tendenciájú. Míg 1994-ben a vállalkozások 38 százaléka, addig 1995-ben már 53 százaléka szerint javulni fog a kapacitáskihasználtság. A kereskedelmi forgalom jelentősebb emelkedése jobb kapacitáskihasználtságot igényel, és ez várhatóan 1996-tól érezhetővé válik. A korlátozó tényezők súlya az egyes kereskedelmi ágazatokban, a különböző létszám-kategóriákban és tulajdonviszonyoknál eltérő. A kiskereskedelemben például korlátozó tényező a tisztességtelen és a kiélezett verseny, valamint a tőkehiány. Két-három év alatt e helyzetben jelentősebb változás nem várható, a korlátozó tényezők közül csupán a tőkehiány válhat valamivel kedvezőbbé.

A bruttó átlagkeresetek 1994-ben a vállalkozások 44 százaléka szerint még 16–20 százalékkal emelkedik, de 1995-ben már 5–10 százalékkal mérséklődni fog a kereset növekedése. 1996 és 1997-ben az átlagkeresetek a kedvezőbb prognózis szerint újra jelentősebben, 15–20 százalékkal növekedhetnek.

Az importáló kereskedelmi egységeknél a behozatal 1994-ben kissé nőtt, sőt az importbeszerzések 1995-ben tovább emelkednek. Az 1994. évi fogyasztásicikk-import kerete 750 millió dollár volt. A szeptembertől igényelhető mennyiség ebből mintegy 200 millió dollár. 1995-ben hasonló, 1996-ban és 1997-ben már alacsonyabb importbeszerzési keret valószínűsíthető. A vámszabályozás változása, az agrárvámok emelkedése a következő három évben elősegítheti a hazai termékek forgalmazását, kérdéses azonban, hogy a külföldi érdekek hogyan befolyásolhatják a magyar gyakorlatot.

A beruházási hajlandóság 1995-ben is hasonló lesz az elmúlt évekhez. A technológia, a kereskedelemtechnika korszerűsítése érdekében több fontos intézkedést terveznek a kereskedelmi vállalkozások. Kisebbségi fejlesztéseket a kiskereskedelem 67 százaléka, a kooperáció bővítését 20 százaléka, az elavult kapacitások visszafejlesztését 24 százaléka, szakmai befektető bevonását 24 százaléka tervezi. Jelentősebb beruházásokat a kereskedelmi szervezetek 23 százaléka határozott el.

Törzstőkéjük nagysága tekintetében 1995-ben a vállalkozások kétharmadában nem várható változás. 13–17 százalékuk azonban külföldi vagy belföldi magántulajdonos bevonását tervezi. A cégvezetők piaci törekvései az egyes kereskedelmi ágazatokban hasonlóak. Többnyire a már meglévő piacok megtartására törekszenek. Különösen így van ez a kiskereskedelmi szervezeteknél. Az új piacok megszerzése viszont éppen a kiskereskedelemben kevésbé domináns, itt erősebb a jól képzett szakemberek megnyerése és megtartása iránti igény.

A vállalkozások mintegy 40–50 százaléka azt várta, hogy mérleg szerinti eredményük 1994-ben nőni fog. A vállalkozások likviditása 1994-ben összességében kedvező volt, csak néhány napos fizetési zavarok fordultak elő, főleg a kiskereskedelemben, ahol az összes vállalkozás 56 százaléka került ilyen helyzetbe. 1995-ben ezt az állapotot szeretnék fenntartani. A likviditás jelentős javulásával csak a kereskedők 6–8 százaléka számol, egyharmaduk kis javulást valószínűsít.

A vállalkozások szerint a kereskedelmi csődök száma mind a szállítói, mind a vevői körben 1995-ben nem fog emelkedni. A kiskereskedelmi cégeknél néhány százalékkal azonban nagyobb a valószínűsége annak, hogy csökkenhet, illetve nőhet a csődök száma. A felszámolások száma 1995-ben nagyrészt változatlan marad. 1996-tól feltételezhetjük, hogy a kereskedelmi hálózat megszilárdul. Jelentős fluktuáció nem várható, a normális működést sem csőd, sem felszámolás nem fogja zavarni.

A kereskedelmi vállalkozások 46 százaléka a 26–30 és mintegy 30 százalékuk 31–35 százalékra becsüli az 1995. évi várható egy hónapos hitelkamatokat. Egyértelmű, hogy a kereskedelmi forgalom növekedéséhez a hitelkamatok számottevő csökkenése szükséges. Így egy optimista fejlődést feltételezve már 1996-tól 25–30 százalékig csökkenhetnek az egyhónapos kamatok. Kedvezőtlenebb gazdasági helyzetet feltételezve azonban 1996-ban még akár 40 százalékig is felmehetnek a kamatok, és csupán 1997-től csökkennének újra 30 százalék körülire.

Vélemények a gazdálkodás alakulásáról

A vállalkozások gazdálkodását mérleg szerinti eredményük alapvetően minősíti. A szervezeteknek mintegy fele azt várja, hogy eredményük 1995-ben nő. Így van ez a kiskereskedelemben is, ahol a vállalkozások csupán 19 százaléka véli úgy, hogy csökkenni fog eredményességük. Hasonló arányban bíznak a veszteségesek abban, hogy veszteségük csökkenni fog.

2. tábla

Az átlagos kereskedelmi árrés és a 20 legnagyobb árbevételű vállalkozás becsült árrésszintje 1994-ben

Szakágazat	Kiemelt	Szakmai
	átlag (százalék)	
Közúti jármű-kereskedelem	15,02	18,4
Nagykereskedelem		
Mezőgazdasági termelőeszköz
Élelmiszer	15,26	16,79
Ruházati és textil	31,07	30,70
Vegyescikk	17,15	24,19
Tüzelő- és építőanyag	25,47	27,78
Kiskereskedelem		
Ruházati és textil	31,24	30,87
Élelmiszer	19,95	20,45
Tüzelő- és építőanyag	16,76	18,67

A kereskedelmi vállalkozások számára, úgy tűnik, a belföldi értékesítési reláció a legkedvezőbb. A kiskereskedelemben ez egyértelmű, de a szálláshely-értékesítésnél és a vendéglátásban is mintegy 70 százalékos.

Beszerezési áraik 1994. évi növekedését relatíve magasnak tartották. A vállalkozások majdnem felének véleménye szerint 16–20 százalék közötti, sőt a kiskereskedők 63 százaléka 20 százalékhoz közeli és 20 százalékuk még ennél is nagyobb növekedésre

számított. 1995-ben már 4–5 százalékkal lassúbb beszerzésiár-emelkedést prognosztizálnak, kivéve újra a kiskereskedelmet, ahol 26 százalék azok aránya, akik 21–25 százalékos áremelkedést várnak.

A belföldi értékesítési árak alakulásáról is eléggé eltérők a vélemények. A vállalkozások több mint fele 11–20 százalék közötti emelkedést várt 1994-re a kiskereskedőknek pedig 72 százaléka 16–25 százalék közötti árváltozást valószínűsített. 1995-re változatlan tendenciájú árnövekedéssel számolnak a vállalkozók. A forintban számított export értékesítési áraik a vállalkozók mintegy 30 százaléka szerint a 6–10 százalék közötti sávban lesz. Valamivel kevesebben 11–15 százalékos áremelkedést jelöltek meg. Hasonló arányú áremelkedést várnak az exportnál.

Az 1994. évi beruházások nagyságának megítélése nagy szóródást mutatott. Lényegében azonos volt a 85 százalék alatti, a 100 százalék körüli és a 126 százalék feletti szintet prognosztizálók aránya. Talán az állami többségűeknél lett magasabb a 126 százalék feletti és a külföldi érdekeltségűeknél a 85 százalék alatti szintet várók aránya. 1995-ben is hasonló lesz a várakozások szerint a beruházási hajlandóság, sőt lényegében a különböző tulajdonviszonyok, vállalkozások is hasonlóan vélekednek.

A beruházások, fejlesztések során a vállalkozás eszközállományából 27 százalékban az épületeket, 20-20 százalékban a hazai és importgépeket, 15-15 százalékban a szellemi javakat és a járművek állományát kívánják növelni.

Jövedelmezőség, likviditás, tőkeellátottság

A vállalati jövedelmezőség az elmúlt év során lényegében valamennyi szakágazatban romlott. A veszteségesen gazdálkodók aránya megnőtt, de az általános nemzetgazdasági folyamatok következtében a kereskedelem szakágazatainak rangsora nem változott lényegesen és a kereskedelmi folyamatok, valamint az általánosan egységes kereskedelmi szabályozás következtében a belső ragsor sem változott számottevően.

A legjobban jövedelmező vállalkozások az egyéb nem bolti, a hulladékanyag- és a máshová nem sorolt kiskereskedelembe, a legkevésbé jövedelmezők pedig a közútjármű-alkatrész nagykereskedelemben, a tüzelő- és építőanyag- és a csomagküldő kiskereskedelembe tartoztak.

A negatív adózott eredményt mutató vállalkozások száma a kereskedelemben is megnőtt. Kimagaslóan nagy a veszteséges cégek aránya a közútjármű-kereskedelemben (66%), a gépjárműüzemanyag-nagykereskedelemben (66%), a gyógyászati segédeszközök kereskedelmében (63%), a hasznáلتcikk-kereskedelemben (61%) és a csomagküldő kereskedelemben (80%).

A vendéglátásban, szállodai szolgáltatásban majd minden szakágazat vállalkozásainak 60–70 százaléka veszteségesen működik. A javítószolgáltatások körében pedig a személygépkocsi-javítás és az órajavítás vállalkozásainak túlnyomó része (62, illetve 80 százaléka) veszteséges. Megállapítható: a gyógyszer-kiskereskedelem cégeinek 62 százaléka, az alap- és hulladékanyag-nagykereskedelem, a termelőgépek- és -berendezések-nagykereskedelem, a vas-, műszaki- és üvegáru-kiskereskedelem, a tüzelő- és építőanyag-kiskereskedelem vállalkozásainak valamivel több mint a fele nyereséges.

Igazán kedvező helyzetben lényegében csak a gyógyszer-kiskereskedelem van, ahol a vállalkozásoknak majdnem kétharmada (62%) nyereséges. A nyereségesség jellemzi a

ruházati termékek javításával foglalkozó vállalkozások 87 százalékát és a bőrruházati javítást végzők 70 százalékát is.

A kiskereskedelmi üzlethálózat 1993-ban

Üzlet típus	Üzletek száma (aránya)	
Általános áruház	704	(0,4%)
Élelmiszerüzlet	55 605	(34,4%)
Ruházati üzlet	29 504	(18,2%)
Vegyiaúruüzlet	5 707	(3,5%)
Iparcikküzlet	18 456	(11,4%)
Kultúrcikküzlet	13 227	(8,2%)
Egyéb szaküzlet	32 198	(19,9%)
Gyógyszertár	6 399	(3,9%)
<i>Összesen</i>	<i>161 800</i>	<i>(100,0%)</i>

A gazdálkodás folyamatosan felmerülő kötelezettségeinek, a lejáró fizetési követeléseknek a teljesítése alapján likviditását tekintve kifejezetten jó minőségű kereskedelmi szakágazat nincs. A kereskedelmi szakmákat átlagosan a gyenge és az elfogadható likviditással működő gazdálkodók jellemzik.

Az egyes szakágazatok átlagos önfinanszírozó képességét tekintve a kereskedelemben relatíve alacsony a saját tőke és az összes forrás aránya. Ez a sajátosság okozza a jelenleg is állandóan meglévő finanszírozási problémákat. Viszonylag jó azonban a kereskedelemben – az általánosan romló, nehezülő gazdálkodási helyzet ellenére is – a közútijárműalkatrész-nagykereskedelem, a ruházati és textil-kiskereskedelem az élelmiszer-kiskereskedelem helyzete, sőt igen jónak mondható a gyógyszer kis- és nagykereskedelem, az alapanyag- és hulladékkereskedelem, az élelmiszer jellegű vegyeskereskedelem, az egyéb vegyes kiskereskedelem és a hasznáلتcikk-kiskereskedelem önfinanszírozó képessége.

A szállodaiparban és a vendéglátásban is magas a saját tőke aránya, amely az összes forráshoz viszonyítva egyéb kereskedelmi szálláshelyeknél és az éttermi vendéglátásnál nem éri el a kedvezőnek tekintett 50 százalékot. A javító szolgáltatások körében jelenleg az egyéb járműjavítás, a ruházati termékek és a bőrruházati javítások önfinanszírozó képessége mondható jónak.

Az aktivitási ráták, azaz a vállalkozások saját tőke-, illetve eszközarányos forgalmának mutatói a várakozásoknak megfelelően a kereskedelemben a többi szakágazathoz képest – még az itt is jelentkező válság-gazdálkodás ellenére is – valamelyest kedvezőbb képet mutatnak. A saját tőkéhez viszonyított forgalom a közútijármű-kereskedelemben (14,4%), az élelmiszer-nagykereskedelemben (10,3%), a hulladékanyag-kiskereskedelemben (34,3%), a csomagküldő kiskereskedelemben (12,2%), a piaci és vásároló kiskereskedelemben (22,5%) és az egyéb nem bolti kiskereskedelemben (12,8%) az átlagot jóval meghaladó.

A vállalkozások gazdálkodásának finanszírozását vizsgálva több kereskedelmi szakágazatban növekvő és 1994 végére súlyos eladósodottság alakult ki. Míg a hosszú lejáratú kölcsönök aránya többé-kevésbé elfogadható, addig a rövid lejáratú kötelezettségek már sok cégnél vészhelyzetet idéznek elő. Így van ez a kereskedelem legtöbb szakágazatában, de különösen az üzemanyag nagy- és kiskereskedelmében, az élelmiszer- és a vegyicikk-

nagykereskedelemben, a közvetítő kereskedelemben és a külkereskedelemben, a gyógyszer- és gyógyászati segédeszközök kiskereskedelmében, a csomagküldő kereskedelemben. A vendéglátásban, szállodaiparban általánosan, míg a javító szolgáltatások terén a személygépkocsi-javításban és az egyéb javításokban jelentkeztek eladósodottsági

Koncentráció, tulajdonosi szerkezet

A kereskedelemben folyó verseny koncentrációjának vizsgálata során arra a következtetésre jutottunk, hogy az itt működő vállalkozások részesedése – egyes szakágazatokat kivéve – egymáshoz közelítő. Erőteljesebb, bizonyos monopolizált struktúrára utalnak a gyógyszer-nagykereskedelem (0,467), a hulladékanyag-kereskedelem (0,681), a használcikk-kereskedelem (0,599) nettó árbevétel alapján számított koncentrációs indexei. A vállalati méret meghatározó súlyú koncentrációjával a üzemanyag-nagykereskedelemben (0,309), a gyógyszer-nagykereskedelemben (0,620) találkozhatunk. Igen erőteljes a koncentráció a tüzelő- és építőanyag-kereskedelemben (0,737), érdekes módon a ruházati és textil-kiskereskedelemben (0,394), a hulladék- (0,535), a használcikk- (0,881) és a csomagküldő kereskedelemben (0,983).

A vendéglátás, szállodaipar területén az árbevétel alapján számított koncentráció lényegében csak a diákétkeztetésben működő vállalkozásoknál (0,234) mutat bizonyos monopolizáltságot. A saját tőke erőteljesebb koncentrációja pedig az egyéb vendéglátásban (0,294) és az egyéb szálláshely szolgáltatásnál (0,243) figyelhető meg.

A járművek és közszükségleti cikkek javításánál az árbevétel alapján közepes a koncentrációja a ruházati termékek javítása (0,540), a bőr- és lábbeli javítása (0,506), az órajavítás (0,518) szakágazatoknak. A saját tőke koncentrációja pedig lényegében ugyanezeket a tevékenységeket végző vállalkozások körében közepes, vagy annál erősebb.

A jegyzett tőke tulajdoni szerkezet szerinti megoszlása alapján a kereskedelem ágazatonként eltérő mértékben tartozik a külföldi és a különféle belföldi érdekeltségekhez. A közútjármű-kereskedelem (40%), és az üzemanyag-nagykereskedelem (40%) és üzemanyag-kiskereskedelem (75%), az élelmiszer-nagykereskedelem, (33%) az iparcikk jellegű vegyes kiskereskedelem (37%), a villamos és híradástechnikai cikkek kiskereskedelme (39%), a gyógyászati segédeszközök kiskereskedelme (49%), a csomagküldő kiskereskedelem (98%) és az egyéb nem bolti kiskereskedelem (41%) szakágazatokban működő cégek – jegyzett tőkéjük alapján – jelentős részben ma már külföldi érdekeltségű vállalkozásként tevékenykednek.

A magánszemélyek tulajdonában lévő vállalkozásoknak meghatározó súlya lett a jármű-kereskedelemben (30%), a járműalkatrész-kereskedelemben (35%), a mezőgazdaságtermék-nagykereskedelemben (25%), a közvetítő nagykereskedelemben (22%), az élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelemben (30%), az iparcikk jellegű vegyes kiskereskedelemben (23%), az egyéb vegyes kiskereskedelemben (54%), a vas-, műszaki és üvegáru-kiskereskedelemben (18%), a villamos és híradástechnikai cikkek kiskereskedelmében (19%), a gyógyászati segédeszközök kiskereskedelmében (40%), a hulladékanyag-kiskereskedelemben (64%), a máshová nem sorolt kiskereskedelemben (60%), a piaci és vásároló kiskereskedelemben (46%), az egyéb nem bolti kiskereskedelemben (43%).

A magántársaságok tulajdoni arányával együtt ezekben a kereskedelmi tevékenységekben a privát szektor túlsúlya egyértelművé vált, sőt a járműalkatrész-kereskedelemben (70%), a közvetítő nagykereskedelemben (51%), vegyiárú-kiskereskedelemben (57%) önmagában is uralkodó ez a tulajdoni forma.

Az állami tulajdon jelenleg döntő a gyógyszer-kiskereskedelemben (94%), a gyógyszer-nagykereskedelemben (84%), az alap- és hulladékanyag-kereskedelemben (68%), a tüzelő- és építőanyag-nagykereskedelemben (71%) és -kiskereskedelemben (59%), a hasznáلتikk-kiskereskedelemben (72%), sőt a ruházati és textil-kiskereskedelemben is (56%). A szövetkezeti tulajdonlás ma már csupán a mezőgazdaságtermék-nagykereskedelemben (20%) és az egyéb vegyes kiskereskedelemben (30%) érdemleges. A privatizáció során a munkavállalói résztulajdon a kereskedelemben néhány szakágazatban (mezőgazdaságtermék-kereskedelem, ruházati- és textilkereskedelem, vegyes-cikk-nagykereskedelem, termelőeszköz-nagykereskedelem, kultúrcikk-kiskereskedelem) tért nyert, de ott is csak mintegy 1–4 százalékos tulajdoni hányadot jelent.

Az önkormányzatok számottevő tulajdonnal nem rendelkeznek, csupán a vas műszaki és üvegáru-kereskedelemben (16%), a hulladék-kereskedelemben (9%) és a tüzelő- és építőanyag-kereskedelemben (7%) van minimális részesedésük.

A vendéglátásban, szállodaiparban a kereskedelem ágazataihoz hasonló a tulajdoni megoszlás. A szállodai szolgáltatásban 30, az éttermi vendéglátásban 47 százalékos a külföldi érdekeltség. Az állami túlsúly a diákétkeztetésben (94%) és az egyéb vendéglátásban (72%) maradt egyelőre fenn.

A javító szolgáltatásoknál a magántársaságok, illetve magánszemélyek, de az órajavításnál az állami szervezetek (63%), a bőrjavításoknál a külföldi érdekeltségű cégek (92%) a meghatározó tulajdonosok.

A kereskedelemben a tulajdoni átalakulás lényegében lezárult. Állami tulajdon már csak töredék részesedésként található. Döntő szerephez jutott a hazai magántulajdon, részesedése feltehetően 70 százalék feletti, a külföldi többségű cégek adják a kereskedelemben előállított GDP körülbelül 15 százalékát. Ugyanakkor folytatódik a tulajdonosváltás, mert sok cég vagy üzlet tönkremegy, illetve jelentős kereslet van a jól menő (jó helyen lévő) egységek iránt is. Ezért fennáll a veszélye annak, hogy újabb erőfölények alakulnak ki, újabb csírái teremtődnek meg a monopóliumoknak. Egyes területeken a külföldi tulajdon, így a textilkereskedelemben a kínai, az élelmiszer-kereskedelemben az osztrák, német, a háztartási gépek kereskedelmében a német tőke jutott fontos szerephez. Ennek egyik oka, hogy a külföldi tőke az anyaországban érvényes lényegesen kedvezőbb kamatokkal sokkal jobb versenypozícióban van, mint a magyar kereskedelmi szervezetek.

A kereskedelemben és a javító szolgáltatásokban 1994 végén 35 348 jogi személyiségű szervezet működött. Ezek több mint 90 százaléka kft., és mintegy 23 000 szervezet 10 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkozott. 1992 januárjától 817 szervezet jelentett csődöt, ebből 673 kft. A felszámolási eljárás alá került kereskedelmi szervezetek száma pedig 1675, ebből 1414 kft. volt.

A hazánkban 1994 végén működő 774 958 egyéni vállalkozásból 33–33 százalék a kiskereskedők és a kisiparosok aránya.

A kereskedelemben tehát éleződik a verseny. A vállalkozások piaci részesedésük megőrzése érdekében egyre inkább rákényszerülnek technológiájuk, a műszaki háttérük

fejlesztésére. Egyébként az általános gazdaságpolitikai feltételrendszer ezt jól segíti. A tulajdoni átalakulás lényegében lezárult, az állami tulajdon ma már csak szűk körre tejed ki, de a magántulajdon és a külföldi tőke térnyerése tovább folytatódik.

FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGEK

A kereskedelmi folyamatok előrejelzését nagymértékben hátráltatják a statisztikai megfigyelés nehézségei. Az adatok pontossága már az 1990-es évektől megkérdőjelezhető, a szakértők szerint 1993-ig bizonyos túlbecslés történt, és reális adatok lényegében 1994-re sem állnak rendelkezésére. Így a prognózisok még nehezebben készíthetők el. Az előrejelzést az is nehezíti, hogy a kereskedelem tevékenységcsoportjaira, illetve a későbbi gyakorlatot jelentő üzlettípusaira vonatkozó megfigyelések is lehetetlenné váltak. Ezért inkább a konkrét vállalati megkérdezések nyújthatnak támpontot a kereskedelem várható fejlődéséről.

A feketekereskedelem felszámolására tett eddigi intézkedések nem hoztak számottevő eredményt, sőt a kiskereskedők szakmai szövetsége szerint már be sem tartják a rendeletek előírásait, azaz nincs elkobzás, nincs büntető adófizetés. Tavaly a becslések szerint mintegy 150 milliárd forint kárt okozott a feketekereskedelem. A megszüntetésére létrehozott tárcaközi bizottságot a szakmai szövetség alkalmatlannak tartja feladata ellátására. Az érdekképviselő szerint a kereskedelmi szakma felhígult, ezenkívül ma egy vállalkozó 13 jogcímen fizet adót, és minden megszerzett 100 forintból 93-at befizet az államnak. A kiskereskedők szakmai szövetsége előzetes feltételrendszer, hosszú távú stabil szabályozórendszer, valamint új vállalkozásindítási politika kidolgozását sürgeti.

Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium legfontosabb feladatának tekinti, hogy

- szigorúbban szabályozzák a kereskedelmi szakma gyakorlásának feltételeit;
- szigorúbban szabályozzák az üzletkörök működését;
- szigorúbban szabályozzák a jövedéki törvény betartását;
- korszerűsítsék a fogyasztóvédelem jogi és intézményrendszerét;
- hangolják össze a feketegazdaság (és így a feketekereskedelem) elleni intézkedéseket;
- szabályozzák a piacvédelmet, így a vásárok, piacok tartásának rendjét, a közbeszerzéseket;
- korlátozzák vagy szigorítsák átmenetileg az importot néhány terméknel (például az olajkereskedelemben letéteket, a turistaforgalomban azonnali kötelező vámfizetést vezessenek be).

Megjegyzendő, hogy értékes kezdeményezések történtek az elmúlt egy-két évben a fogyasztói érdekvédelem új alapokra helyezésében. Ezért 1995–1996–1997-ben várhatóan a kereskedelem érdekképviselői szervei a korábbinál hatékonyabb munkát tudnak majd végezni, és a vásárlói érdekképviselő és -védelem hatékony formáit is sikerül megteremteni.

A Kereskedelem Intervenciós Alapjának működtetése is problémákkal küszködik. Az évi mintegy 700 millió forintos alaphoz az 1993. évi 150 millió forintos támogatás volt az utolsó állami segítség. 1994-ből már önfenntartónak kellett lennie, de a hús- és szénkészletezéshez nyújtott 400 millió forint visszatérítendő támogatás és a „paprika ügy” 300 millió kiadása jelentősen megcsapolta az alapot. 1995-ben a belpiaci zavarok megelőzése, elhárítása csak akkor lehet sikeres, ha az Alap működtetéséhez az állam visszatéríti az említett vissza nem térítendő támogatásként nyújtott összeget. Erre annál is

inkább szükség van, mert már 1995 elején burgonyaellátási nehézségek jelentkeztek. (29 ezer tonna importra írtak ki azonnal pályázatot 50 százalék árkedvezményrel.) Ehhez hasonló kínálati zavarok pedig többször is előfordulhatnak. Előrejelzések szerint a III. negyedévben például a húskínálatban várhatók majd nehézségek.

A vállalkozások prognózisaiból és a gazdasági-kereskedelmi folyamatok, valamint a lakossági fogyasztás várható alakulásából az egyes kereskedelmi szakmák befektetési lehetőségeire, illetve az árucsoportok forgalmára vonhatunk le következtetéseket.

A kereskedelembe történő beruházások során megfontolandók a forgalmazásban, a kereskedelmi technikában és a fogyasztási szerkezetben várható új tendenciák. A forgalmazási csatornák már megkezdődött átalakulása tovább tart. Növekvő mértékű a termelővállalatok és a nagykereskedelmi cégek közvetlen fogyasztói értékesítése. Jó befektetési területnek tekinthető a fogyasztási cikkek és a termelőeszközök vagy más megközelítésben a lakossági és vállalkozási értékesítés közvetlen összekapcsolása, ez ugyanis új, kedvező jövedelmezőségi feltételeket jelentő forgalmazási csatorna. Tovább növekszik a diszkont árusítás volumene. Az ügynöki, a katalógus és a csomagküldő kereskedelem révén az ún. modern eladási módszerek tovább terjedtek.

A hosszú évtizedekig tartó hiánygazdálkodás, az elhalasztott vásárlási igények a kínálati piac kialakulásával új fogyasztói magtartást alakítottak ki. Ennek jelei, hogy az iparcikk-eladás a jelentős mértékű jövedelemcsökkenés ellenére is némileg növekvő tendenciát mutat. A fejlett kereskedelem-szervezési módszerek átvétele, így például a franchise keretében történő működtetés még több területen válhat általánossá.

Az élelmiszerek és élvezeti cikkek körében egyértelműen az olcsóbb termékek felé tolódik a kereslet. Az értékesítés aránya az alacsonyabb árszinten árusító üzletekben (például diszkontokban) tovább nő, és feltehetően visszaesik a drágább importtermékek súlya az értékesítésben.

Az elmúlt években jó befektetésnek számított az ellátatlan területeken az élelmiszer-forgalmazás. Változatlanul kedvező terület lehet ez, de fejlődésének lassulása várható.

A ruházati cikkekkel foglalkozók továbbra sem számíthatnak forgalmuk növekedésére. A kereskedelemben a ruházati termékek értékesítése jelenti a relatíve legkockázatosabb befektetési területet. Egyrészt nagyfokú rugalmasságot igényel a szakma, másrészt a gyorsan változó divat miatt jelentősek a készletezési költségek, harmadrészt esetenként jelentős engedményeik rontják az értékesítés eredményességét.

Az elkövetkező egy-két év jellemzője lesz a fogyasztás korlátozását célul tűző gazdaságpolitika. Így csak ennek megszűnése után számíthatunk arra, hogy növekedhet a lakásfelszerelési cikkek, az elektronikai-számítástechnikai cikkek, a fotó-optikai, az automatizálási cikkek eladása.

Az iparcikkek kereskedelme szakmánként differenciáltan változik. Az egyes árucsoportokban a megkezdődött tendenciák továbbélhetnek, de csak a gazdasági növekedés esetleges megindulását követően várható az iparcikkek forgalmának további fejlődése. Ezért középtávon a tartós fogyasztási cikkek értékesítése lesz a legdinamikusabb kereskedelmi tevékenység. Amennyiben érvényesül a fejlettebb életszínvonalhoz tartozó fejlettebb fogyasztás elmélete is, úgy az ezzel járó jövedelemnövekedéssel a többi iparcikkszakma eladási forgalma is növekedhet.

A feltételezések szerint a gépjármű-kereskedelem helyzete hasonló lesz az előző évihez. A bútorkereskedelem forgalma a megnövekedett termelés következtében –

amennyiben árszintje megközelítően változatlan marad – némileg növekedhet. Ehhez hasonló lehet az építőanyag-, és a gépipari termékek kereskedelme is.

A kultúrcikkek körében változatlanul stagnálás, sőt csökkenés várható, hasonlóan a sportszer- és hangszer-kereskedelem eladási forgalmához. Az óra- és ékszerforgalom viszont némileg növekedhet, bár az egyre magasabb árszint határt szab a keresletnek. A felhalmozásra történő vásárlás a nagyértékű ékszerek, műkincsek forgalmát is jelentősen növelni fogja.

A gyógyszerforgalom a növekvő árak miatt volumenében is tovább szűkül. A háztartási vegyiárak, festékek kereskedelmi eladásaiban pedig egyre inkább az olcsóbb kiszerezések, a diszkontértékesítés figyelhetők meg.

A vendéglátás forgalma is csökken, csak a gyors és viszonylag olcsó étkeztetés fejlődhet. Az exkluzív szórakoztatóhelyeket eddigi vendégkörük továbbra is eltartja, és az italboltok forgalma is a megszokott mértékben emelkedik.

A feketekereskedelem aránya szakértői becslések szerint a mért legális forgalomnak 1995-ben akár a 35–40 százalékát is elérheti. Ez a nyilvánvalóan igen magas arány jelentős mértékben rontja a legális kereskedelem pozícióit, gazdálkodási körülményeit. A beruházási döntéseknél figyelemmel kell arra lenni, hogy a feketekereskedelem visszaszorítása csak jelentős jövedelembővülés után következhet be. Az illegális kereskedelem differenciáltan jelentkezik az egyes árucsoportokban. Elsősorban a zöldség-gyümölcs, az élelmiszerek, az élvezeti cikkek, a tömegigényt jelentő ruházati termékek és a kisebb értékű iparcikkek területén lehet számítani arra, hogy az elkövetkezendő években akár jelentősebben is megnövekedhet illegális forgalmazásuk.

IRODALOM

Előrejelzés a nemzetgazdaság 1994–1995. évi fejlődéséről. (3. sz. előrejelzés.) GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest. 1994. 85 old.

Ahogy a vállalkozók látják az 1994–95. évet. (Felmérés a kilátásokról és szándékokról.) GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest. 1994. 78 old.

A befektetésekkel, megtakarításokkal összefüggő 1995. évi várakozások. (4. sz. előrejelzés.) GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest. 1994. 81 old.

Dr. Belyó Pál: A fogyasztási cikkek beszerzési és értékesítési piacának helyzete. Országos Kereskedelmi Szövetség. 1995. 42 old.)

TÁRGYSZÓ: Belkereskedelem.

SUMMARY

The Hungarian Economic Research Institute/Economic Research Co. Ltd. conducted a survey at the end of 1994 which covered 154 domestic trade enterprises and extracted information on their business and its possible development.

The following appreciable answers have been received: 34 per cent of the total from the retail trade enterprises, 58 per cent from the wholesale trade, 8 per cent from the catering trade. Two fifth of interviewees were organizations based in the capital.

Domestic sales are considered to be operating more favourably than the sales abroad regarding the development of business.

As to profitability the order of subbranches of trade did not change significantly.

Summing up the author points out that for the enterprises domestic trade is on the upturn. The transformation of ownership has practically been completed, state ownership covers now only a narrow field, however, private ownership and foreign capital continues to gain ground. Sales and production processes make probable, after a slight decrease in 1994, the stagnation of domestic trade in 1995.

A SZEMÉLYGÉPKOCSI-ÁLLOMÁNY MAGYARORSZÁGON, 1950–1993

DR. SZÁSZ KÁLMÁN

E tanulmányban áttekintjük a magyarországi személygépkocsi-állomány alakulását az 1950 és 1993 közötti időszakban. Foglalkozunk az időszak végi állomány gyártmány szerinti összetételével és az egyes gyártmányok arányának változásával. Végül a személygépkocsi-állomány megyei adatai alapján a lakosság jövedelmi helyzetében kimutatható területi eltérésekre hívjuk fel a figyelmet.

A személygépkocsi-állomány évenkénti változása esetenként számottevő ingadozást mutat, ami nehezíti a tartós tendencia felismerését. Ezért a gépkocsiállomány időbeli változását bemutató ábrán öttagú mozgó átlagokat tüntettünk fel. A mozgó átlagot iteratív módszerrel számítottuk az alábbiak szerint:

- az alapadatokból öttagú mozgó átlagot számítottunk;
- ezt követően az alapadatokat összevetettük az adott évre vonatkozó öt éves átlaggal;
- amennyiben a kettő között 20 százalékos meghaladó eltérés mutatkozott, a tényadatot kicseréltük az átlagértékkel;
- az immár vegyes – tény- és trendadatokat tartalmazó – idősorból újból öttagú mozgó átlagot számítottunk.

Mindezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a hagyományos mozgó átlag nem szűri ki a kiugró értékű évek hatását, hanem néhány évre szétteríti azt. Az itt alkalmazott iteratív eljárás jobban megközelíti a kívánt célt, nevezetesen azt, hogy valóban eltekintsünk az adatsorból felfelé vagy lefelé kiugró értékektől.

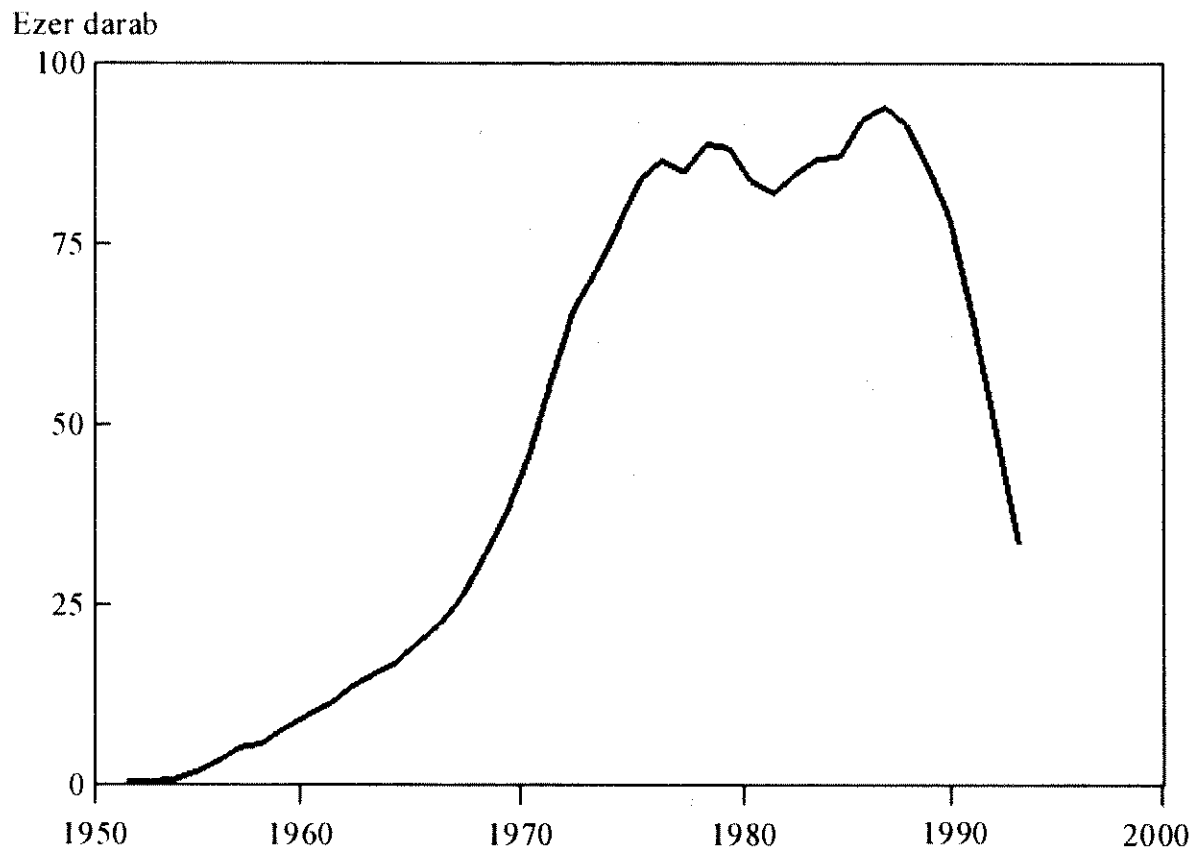
Az időszak elejére és végére, érthető módon, nem lehet öttagú átlagot számítani. Az 1992-re és 1993-ra megadott értékeket (háromtagú átlagot, illetve éves adatot) tájékoztató jelleggel közöljük, tekintettel azok frissességére.

A személygépkocsi-állomány alakulása

Magyarországon a személygépkocsi-állomány az 1950. évi 13 ezerről 1993-ra 2 millió 92 ezerre nőtt. A két szám közötti különbség és még inkább arányuk jól jelzi a motorizáció fejlődését Magyarországon. Emellett érdemes megvizsgálni azt is, hogy évenként hogyan változott a személygépkocsik száma. Az 1960-as évek közepéig mérsékelt volt a növekedés: az állomány változása nem érte el az évi 20 ezer darabot. Ezután egy évtize-

den át fokozatosan gyorsult a növekedés, és az 1970-es évek második felében már évente több mint 80 ezerrel nőtt a személygépkocsik száma. Ez az ütem majd egy évtizedig állandósult, az 1980-as évek második felében még valamelyest nőtt is, majd az 1990-es években fokozatosan mérséklődött. Az időszak végére vonatkozó megállapítás, ami a hazai motorizáció lassulására utal, talán nehezen elfogadható a városi forgalomban gépkocsival utazók számára, de az adatok ezt mutatják.

A személygépkocsi-állomány változása

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 11. old.; Magyar statisztikai zsebkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 154. old.

A személygépkocsi-állomány változása jól tükrözi az életszínvonal emelkedését előtérbe helyező, a kocsi-, a lakás- és a nyaralószertelést lehetővé tevő, ún. konszolidációs politika érvényesülését. Érdekes felhívni a figyelmet arra, hogy az általános gazdasági restriktió idején – az 1980-as évek második felében – inkább gyorsult, mintsem csökkent a gépkocsiállomány növekedésének üteme. Valószínűleg a felvett külföldi hitelek a fogyasztás finanszírozására való felhasználásának egyik formájáról lehet szó. Az ütemnek az 1990-es években bekövetkezett csökkenése részletesebb vizsgálatot érdemel.

A továbbiakban gyártmányonként részletezett állományadatok felhasználásával elvégezzük a növekedést mutató gyártmányoknál a növekedések, a csökkenést mutatóknál a csökkenések összegezését. Az így kapott „állománynövekedés” és „állománycsökkenés” az alsó határát jelzi annak, hogy mennyi lehetett az évenként forgalomba hozott, illetve a forgalomból kivont gépkocsik száma. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy gyártmányon belül is rendre bekövetkezik az új járművek forgalomba helyezése és a régi járművek forgalomból való kivonása. Az itt alkalmazott és talán szokatlan tünő műveletre azért volt szükség, mert hazánkban nem ismert az évenként kiadott új forgalmi engedélyek száma, ami más országok adatközlésében rendszeresen megtalálható.

Az abszolút számok helyett, amelyek mint jeleztük, csak alsó határt jelentenek, fordítsuk figyelmünket azok változására. Úgy véljük, hogy az évenként azonos módon torzító számítás alkalmas az egymást követő évek összehasonlítására. Ezen túlmenően az „állománynövekedés” és az „állománycsökkenés” egyenlegeként meghatározott állományváltozás már valós érték.

1. tábla

A személygépkocsi-állomány változása

Állományváltozás	1991.	1992.	1993.
	évben		
Növekedés	91 082	126 771	142 568
Csökkenés	-20 180	-83 892	-109 279
Változás	70 902	42 879	33 289

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 165. old.; Magyar statisztikai zsebkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 154. old.

Az állománynövekedés (a nyugati gyártmányú gépkocsik számának növekedése) nemhogy mérséklődött volna, hanem még számottevőbb lett. Ugyanekkor azonban ennél nagyobb mértékű volt az állománycsökkenés (a volt szocialista gyártmányok számának csökkenése). Az 1990-es években mutatkozott, ábrán bemutatott visszaesést végül is az állománynövekedés és az állománycsökkenés egymáshoz közelítő értéke okozta.

Mindez kedvező jelenségként is értékelhető, mivel az állománycsökkenés nagyrészt az országos átlag feletti életkorú gyártmányokból (Lada, Moszkvics, Trabant, Skoda) származott. Úgy tűnik, a lakossági jövedelmek polarizálódása, a vállalkozási szabadság megnövekedése és az import liberalizálása a kilencvenes években minőségi cserét indított el, ami már régen kívánatos volt. A hazai személygépkocsi-park ezt figyelembe véve is öreg: átlagos életkora 10 év felett van. A nyugati gyártmányok számának növekedése és a hazai gyártás megindulása az utóbbi két-három évben még nem tudott változtatni ezen a helyzeten. Ez érthető, hiszen az öt évnél fiatalabb gyártmányok (Maruti, Suzuki) részesedése kereken egy százalék.

Az állománynövekedés 1992. és 1993. évi értéke észrevehetően meghaladja az állományváltozás 1980-as évek második felére eső trendjének legmagasabb értékeit. (1990-ig az állományváltozás gyakorlatilag megegyezett az állománynövekedéssel.) A gépkocsit vásárló réteg ugyanis nemhogy eltűnt volna, hanem inkább szélesedett, és ez a réteg ma már nyugati gyártmányokat vásárol. A jelenlegi helyzet megítélésénél figyelembe kell venni, hogy a gépkocsivásárlás a lakosság végső fogyasztása mellett egyre inkább a vállalkozói szféra beruházását is megjelenítő keresletet tükrözi.

A személygépkocsi-állomány összetétele

Személygépkocsi-állományunk gyártmány szerinti összetételéről a 2. tábla adatai tájékoztatnak. (A táblában felsorolt 25 gyártmány a gépkocsiállomány 97 százaléka.)

1993-ban az állomány háromnegyed részét a volt szocialista országok gyártmányai tették ki. Számuk fokozatosan, arányuk lassan, gyártmányonként évi egy százalékpont

körüli értékkel csökken. (A Wartburg 1992. évi állománynövekedése átmeneti jelenség volt.) A nyugat-európai országok gyártmányai 1993-ban az állomány 16, míg a tengerentúliak (japán és amerikai) 7 százalékát tették ki. Ez utóbbiak számának növekedése változó, és arányuk lassú emelkedést mutat: a gyártmányok többségénél nem éri el az évi egy százalékpontot.

2. tábla

*A személygépkocsi-állomány összetétele Magyarországon
gyártmány szerint 1993 végén*

Gyártmány	Darab	Százalék
Lada/Zsiguli	546 276	26,1
Trabant	325 144	15,5
Wartburg	208 013	9,9
Skoda	191 595	9,2
Dacia	136 404	6,5
Polski Fiat	114 581	5,5
Volkswagen	77 951	3,7
Opel	74 083	3,5
Ford	52 384	2,5
Fiat	49 138	2,3
Renault	29 513	1,4
Moszkvics	23 524	1,1
Zastava	23 080	1,1
Mercedes	20 741	1,0
Audi	20 059	1,0
Peugeot	17 013	0,8
Mazda	15 792	0,8
BMW	15 300	0,7
Citroen	14 901	0,7
Datsun	14 217	0,7
Toyota	13 933	0,7
Suzuki	13 370	0,6
Mitsubishi	12 767	0,6
Maruti	9 362	0,4
Honda	8 334	0,4

Forrás: Magyar statisztikai zsebkönyv. 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 154. old.

A szerkezeti arányok gyorsabb változása többféleképpen is bekövetkezhet:

- növekedhet a nyugati kocsit vásárlók száma, amire a lakossági, vállalkozói jövedelmeknek a jelenleginél szélesebb körű emelkedése adhat módot;
- felgyorsulhat az előregedett, döntően keleti gyártmányok forgalomból való kivonása, amit a gépkocsitartás költségeit vállalni nem képesek számának növekedése okozhat;
- az előbbieket egyidejűleg is lejátszódhatnak, amikor a kétféle hatás összegeződik.

Az állományösszetétel változásának iránya – legalábbis ami a növekedési oldalt illeti – biztosabban meghatározható. A 3. tábla az 1991 és 1993 közötti állománynövekedés gyártmány szerinti megoszlásáról ad képet, és itt is érvényes az a korábban említett megállapítás, hogy az adatok jobbára a növekedés alsó határára vonatkoznak. (A táblá-

ban felsorolt 17 gyártmány az állománynövekedés 93–94 százalékát tette ki.) 1991 óta az állománynövekedés kétharmadát a nyugat-európai gyártmányok adják. Az első két helyen és egyre növekvő részesedéssel az Opel és a Volkswagen áll. A tengerentúli és nagyobb-részt japán gyártmányok 1991 óta az állománynövekedés egyharmadát teszik ki. Közülük szembevető a Suzuki előretörése 1993-ban, amikor a magyarországi gyártású kocsik is megjelentek a piacon. Megjegyezzük, hogy a Suzuki állománynövekedésből való részesedésének megugrása nemcsak egyes nyugat-európai gyártmányokkal (Fiat, Renault, Peugeot, Citroen, Audi, Mercedes, BMW) szemben, hanem részben más japán gyártmányok (Honda, Maruti) rovására is következett be.

3. tábla

A személygépkocsi-állomány növekedése gyártmány szerint

Gyártmány	Darab			Százalék		
	1991	1992	1993	1991	1992	1993
Opel	9 561	17 311	25 791	10,4	13,7	18,1
Volkswagen	10 927	19 671	23 624	11,9	15,5	16,6
Ford	8 602	12 522	13 729	9,4	9,9	9,6
Fiat	8 085	10 625	11 006	8,8	8,4	7,7
Suzuki	846	1 233	9 941	0,9	1,0	7,0
Renault	5 604	7 694	7 485	6,1	6,1	5,3
Audi	3 580	6 106	5 560	3,9	4,8	3,9
Mazda	2 886	3 927	4 689	3,2	3,1	3,3
Datsun	2 607	3 604	4 242	2,9	2,8	3,0
Toyota	2 503	3 481	4 173	2,7	2,7	2,9
Mitsubishi	2 668	3 660	4 062	2,9	2,9	2,8
Peugeot	4 127	4 467	4 012	4,5	3,5	2,8
Citroen	3 192	4 259	3 854	3,5	3,4	2,7
Mercedes	5 055	5 286	3 744	5,5	4,2	2,6
BMW	3 550	3 981	2 712	3,9	3,1	1,9
Honda	1 742	2 260	2 207	1,9	1,8	1,5
Maruti	2 830	2 616	1 704	3,1	2,1	1,2

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 165. old.; Magyar Statisztikai zsebkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 154. old.

Az állománynövekedés megoszlását vizsgálva várható, hogy személygépkocsi-állományunk gyártmány szerinti összetétele idővel kiegyenlítettebb lesz a jelenleginél. 1993-ban az állománynak több mint felét három gyártmány (Lada/Zsiguli, Trabant, Wartburg), több mint kétharmadát öt gyártmány adta (az előbbieket, valamint Skoda és Dacia). A kínálati piac immár több tucat gyártmányból való választás lehetőségét biztosítja, szemben azzal a helyzettel, hogy 1990-ig csak fél tucat gyártmány érkezett nagyobb mennyiségben az országba.

A személygépkocsi-állomány megyei adatai

Az ezer lakosra jutó személygépkocsik száma szerint csökkenő sorrendbe rendeztem a fővárost és a megyéket.

1992-ben a felső és az alsó kvartilisba a következők tartoztak:

1. Budapest	264
2. Bács-Kiskun	260
3. Győr-Moson-Sopron.....	238
4. Tolna	234
5. Zala.....	232
.	
16. Békés	191
17. Hajdú-Bihar.....	173
18. Jász-Nagykun-Szolnok	169
19. Szabolcs-Szatmár-Bereg.....	162
20. Borsod-Abaúj-Zemplén.....	151

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 63. old.

A területi megoszlást vizsgálva egyetlen szembetűnő jellegzetességet tapasztalhatunk: az alsó kvartilisba került megyék mind az ország keleti részén találhatók. Eszerint a keleti országrész lemaradása a gépkocsisűrűségben is megnyilvánul. Megjegyezzük, hogy a bemutatott felső kvartilisban Budapest mellett egyaránt szerepel alföldi és dunántúli megye. Az itt fel nem tüntetett 2. és 3. kvartilisban is vegyes a megyék területi megoszlása.

A gépkocsisűrűség egyike azoknak a mutatóknak, amelyek a lakosság jövedelmi helyzetét jelzik. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a mai állapot egy hosszabb folyamat eredménye. Ilyen szempontból említést érdemel, hogy már az 1970-es évek közepén is (amióta a személygépkocsi-állomány megyei adatai rendelkezésre állnak) nagyjából a mostanihoz hasonló volt a kép, sőt az alsó kvartilisba már akkor is ugyanaz az öt megye került, mint 1992-ben. A jelenlegi gépkocsisűrűség mindenesetre nem szükségszerűen az aktuális jövedelmi helyzet mutatója. Ezt a következőkben megkíséreljük mennyiségi, majd minőségi oldalról bemutatni.

A személygépkocsi-állomány megyei adatai először 1991-ben jeleztek csökkenést. Úgy gondoljuk, a személygépkocsik számának csökkenése egyértelműen a jövedelmi helyzet romlására utal. Az 1990 és 1992 között bekövetkezett változás százalékos értéke alapján sorba rendezve a megyéket, a szélső kvartilisekbe az alábbiak tartoznak:

1. Pest	11,8
2. Győr-Moson-Sopron	11,5
3. Fejér.....	10,2
4. Budapest.....	9,1
5. Bács-Kiskun	7,1
.	
16. Nógrád.....	-0,4
17. Komárom-Esztergom	-1,0
18. Békés	-1,0
19. Csongrád	-1,5
20. Jász-Nagykun-Szolnok	-2,1

Forrás: Területi statisztikai évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 19. old.

Győr-Moson-Sopron megyét, Budapestet és Bács-Kiskun megyét szintén a felső kvartilisban találjuk, azaz úgy tűnik, mind hosszabb távon, mind az utóbbi években is kedvezően alakult az itt élők jövedelmi helyzete. Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megye a gépkocsisűrűség és a személygépkocsi-állomány változása szerint is az alsó kvartilisba került, azaz hosszabb távon relatíve, az utóbbi években pedig az abszolút számokat tekintve is kedvezőtlenül alakult az itt élők jövedelmi helyzete. Ezzel egyidőben a „középmezőnyben” (a gépkocsisűrűség szerinti 2. és 3. kvartilis tartományban) felfelé, illetve lefelé történő elmozdulás következett be. A gépkocsik számának növekedése révén leginkább felfelé mozdult Pest és Fejér megye, a csökkenő gépkocsiszám következtében lefelé csúszott Csongrád, Komárom-Esztergom és Nógrád megye.

A területi jövedelmi különbségek utóbbi évekbeni alakulásáról a gépkocsik minőségét és árát tekintve, a nyugati gyártmányok arányának vizsgálatával kaphatunk képet. Ezek állományának növekedése 1990-ig jóval kisebb mértékű volt, mint az azt követő években, azaz a mostani arányok nagyjából az 1991. és 1992. évi változásból adódtak. A nyugati gyártmányok részesedése szerint csökkenő sorba rendezve a megyéket, 1992-ben a felső és az alsó kvartilisba a következők tartoztak:

1. Budapest	25,0
2. Győr-Moson-Sopron	18,4
3. Baranya	16,4
4. Pest	16,3
5. Fejér.....	14,9
.	
16. Nógrád	10,9
17. Borsod-Abaúj-Zemplén	9,6
18. Békés.....	9,5
19. Jász-Nagykun-Szolnok	6,7
20. Szabolcs-Szatmár-Bereg	5,8

Forrás: Országos gépjárműállomány statisztikai adatainak gyűjteménye, 1992. Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium. Budapest. 1993. 301 old.

Mint megfigyelhettük, Budapestet, Győr-Moson-Sopron, Pest és Fejér megyét a személygépkocsik számának változása alapján is a felső kvartilisban találtuk. Az egybeesés nem meglepő: a gépkocsik számának növekedése az 1990-es években gyakorlatilag nyugati gyártmányokból adódik, ami így növeli azok állományon belüli arányát is. A kétféle megközelítés végül is ugyanarra a jelenségre utal.

A nyugati gyártmányok aránya szerinti alsó kvartilishoz képest nem egyértelmű a helyzet. Figyelembe kell venni, hogy csökkenő gépkocsiszám mellett attól függően, hogy inkább keleti vagy nyugati gyártmányokat vontak-e ki a forgalomból, az első esetben nő, míg a másodikban csökken a nyugati gyártmányok aránya. Így viszont eredményül az arány változatlanágát is kaphatjuk. Arra, hogy történetesen miért ilyen a vizsgált csoport összetétele, a forgalomból kivont gépkocsikra vonatkozó adatok hiányában nincs magyarázatunk. Az adatok közreadását ugyanakkor nem tartjuk érdektelennek.

Végül összehasonlítva a nyugati gyártmányok aránya szerinti rangsort az ezer lakosra jutó személygépkocsik száma szerinti sorrenddel, figyelemre méltó az előbbi skála mere-

deksége: az első helyen álló Budapest értéke több mint négyszerese a 20. helyen álló megyének, szemben a gépkocsisűrűség alapján mutatkozó 1,7-szeres aránnyal. (Azt a módszertani lazaságot, hogy eltérő – intenzitási és megoszlási – viszonyszámok arányát vetjük össze, megengedhetővé teszi, hogy a számlálóban szereplő értékeknek mindkét esetben gazdasági természetű felső határa van.) Figyelembe véve azt, hogy a nyugati gépkocsik számának nagyobb növekedése viszonylag új jelenség, a meredekebb skála alapján megkockáztatjuk azt a kijelentést, hogy a területi jövedelmi különbségek az utóbbi években erősödnek.

TÁRGYSZÓ: Jármű.

SUMMARY

The study shows the increasing number of the passenger cars, its acceleration in the 1970s and its declination in the 1990s. It can be pointed out that the latter is due to the increasing withdrawal of cars from traffic. Further on the study the structure of the rolling stock by its type, then indicates the types made and increased in the 1990s. Finally the author draws attention to the regional differences in the inhabitants according to the local data of the rolling-stock.

DR. GYULAY FERENC
(1918-1995)

1995. április 21-én vettünk búcsút *dr. Gyulay Ferenc*től, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezető-helyettesétől, a *Statisztikai Szemle* közel negyed évszázadon át volt főszerkesztőjétől, a kollégától és jóbaráttól.¹

Gyulay Ferenc 1918. november 5-én, Budapesten született és itt élt haláláig, 1995. április 6-ig. Az egykori Érseki Katolikus Gimnáziumban tett érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán 1941-ben avatták doktorrá. Kitűnő egyetemi eredményeinek köszönhetően, valamint a történelmi események közrejátszása miatt (az ország akkori területi változásai következtében külön statisztikai összeírások váltak szükségessé) már 1940 áprilisában a Központi Statisztikai Hivatal segédfogalmazója lett. Először a Népszámlálási, majd az Igazgatási és az Elnöki osztályon dolgozott. Itt került először munkakapcsolatba a *Statisztikai Szemlével*. Ez idő tájt szerzett szervezési tapasztalatai a közigazgatási statisztika és a szerkesztés terén későbbi pályafutása során igen hasznosaknak bizonyultak. Amint erre sokszor és hálával emlékezett vissza, sokat tanult ezekben az években akkori főnökétől, a kiváló statisztikus-demográfustól, *dr. Thirring Lajostól*. 1942-től katonai szolgálatot teljesít, és csak 1947-ben, megviselt egészségi állapotban, hadirokkantként került haza az orosz hadifogságból, ahol azonban megtanulta az orosz nyelvet, melyet később munkájában jól hasznosíthatott. Távollétében B-listázták. E számára oly sok keserűséget okozó határozat megsemmisítése után a Hivatal Pénzügyi majd Tájékoztatási főosztályán kapott beosztást mint fordító, később pedig a fordító csoport vezetőjeként. Amikor 1951-ben létrehozták a Statisztikai Kiadó Vállalatot, itt végezte ezt a munkát és a *Szemle* szerkesztési feladatait. 1959-ben a

Hivatal Nemzetközi Kapcsolatok Önálló osztályán belül megalakult a *Statisztikai Szemle* Szerkesztősége. Ettől kezdve csoportvezetőként, majd 1967-től önálló osztályvezetői beosztásban, felelős szerkesztőként fő feladata a folyóirat szerkesztése volt. 1970-ben – a felelős szerkesztői megbíztatás változatlanul hagyása mellett – új feladatot kapott: az Igazgatási és Költségvetési főosztály osztályvezetője, majd 1974-től főosztályvezető-helyettese lett. Itt jelentős munkát végzett az akkori új statisztikai törvény (1973. évi V. tv.) tervezetének és a KSH Szervezeti és Működési Szabályzatának kidolgozásában. Hasonló odaadással végezte a magyar statisztikai felsőoktatás 200 éves jubileuma megünneplésének megszervezését. Több kormánykitüntetés, 1978-ban pedig a statisztikai főtanácsosi cím elnyerése ismerte el munkájának eredményeit. 1978-ban, amikor romló egészségi állapota miatt nyugdíjazását kérte, nem vált meg a Szerkesztőségtől, 1990-ig a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője maradt. Erre az időszakra (1983) esik a Keleti Károly születésének 150. évfordulója alkalmából tartott ünnepségsorozat megszervezése és a *Statisztikai Szemle* Keleti-emlékszámaának összeállítása, Keleti Károly válogatott műveinek reprint-kiadása, melyet nagy odaadással irányított, és amire mindig büszkén emlékezett. A folyóirat szerkesztése mellett másik nagy tevékenységi területe a magyar hivatalos statisztika történetének a kutatása. Tehette ezt igen eredményesen márcsak azért is, mert a Hivatal egy és negyedszázados történetének több mint öt évtizedében tevélegesen, az események cselekvő résztvevőjeként olykor alakítójaként is közreműködött.

Gyulay Ferenc nemcsak közhivatalnok volt, hanem tudományos tevékenységet is folytatott. Ezt bizonyítja mintegy félszáz önálló tanulmánya, számos ismertetése, részvétele a Tervgazdasági, statisztikai, számviteli bibliográfia két vastos kötetének elkészítésében, a *Statisztikai Lexikon* előkészítésében, számtalan fordítása és a közreműködésével szer-

¹ E megemlékezés a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakcsoportjának Szorospatakon tartott XXXII. Vándorülésén, 1995. május 10-én hangzott el.

kesztett „Szocialista Statisztika Könyvtára” sorozat több tucat kötete. A statisztikai tudomány megbecsülését, fejlesztését szolgálta elfelejtett vagy mellőzött tudósok, kutatók írásainak közzététele és nem utolsósorban jó néhány fiatal statisztikus elindítása, nyilvánosság elé segítése. A hazai társadalmi-tudományos élet igényeinek hatására, a Hivatal munkatársai és külső munkatársak közreműködésével az ő főszerkesztői munkássága során vált a *Statisztikai Szemle* tudományos folyóirattá, a statisztika és a rokon tudományok eredményeit ismertető, új eredményeket ösztönző orgánummá. A tudományos színvonalat volt hívatott honorálni és egyben ösztönözni az 1961-ben alapított és a Gyulay Ferenc által szorgalmazott Fényes Elek Emlékérem is.

Gyulay Ferenc jelentős közreműködésével 1960-ban életre keltették – az 1949-ben megszűnt Magyar Statisztikai Társaság helyébe – a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályát. Ennek keretén belül, az ő irányításával 1963-ban megszerveződött a Statisztikatörténeti Szakcsoport, amelynek 1979-ben örökös tiszteletbeli elnökévé választották. Működése folyamán a Szakcsoport 17 sikeres – általában az ország nagyobb városaiban rendezett – vándorulást tartott. Kiemelkedő az 1967. évi gödöllői, V. Vándorulás, amelyet a Szakcsoport az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat centenáriuma alkalmából szervezett.

Életének szinte utolsó napjáig, gyengülő egészséggel, de töretlen munkakedvvel a Központi Statisztikai Hivatalnak, ennek az egész életét meghatá-

rozó intézménynek a történetét kutatatta. E nagy munka jelentős állomása lett az 1994-ben, *dr. Csahók Istvánnal* közösen összeállított és a KSH Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat gondozásában megjelent „Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kronológiája” című munka I. kötete, mely 1867-től 1948-ig dolgozza fel az intézmény történetét. Ahogy a Bevezetőben írja: „A Kronológia összeállításakor az volt a célunk, hogy az események rövid, szakszerű összefoglalásával és időrendbe állításával, a lehetőségek adta kereteken belül, jól áttekinthető anyagot bocsássunk mind a statisztika gyakorlati művelői, mind a statisztika kutatói számára.” Nos, aki e kötetet kézbe veszi, az valóban nem csupán száraz tényfelsorolást kap, hanem ez a mű betekintést enged egy diszciplína és egy intézmény történetébe, segíti alakulásának, változásának mélyebb megismerését is. A szakma, de a tágabb értelemben vett tudományos élet is sokat veszített azzal, hogy Gyulay Ferenc – bár készült rá – már nem tudta e munkáját befejezni.

Gyulay Ferencnek felesége váratlan halálát követő távozása nemcsak családjá és barátai, közvetlen munkatársai, hanem hivatali tisztelői számára is nagy veszteség: személyében nagy tudású, de szerény, a munkával szemben alázatos tiszteletet tanusító, segítőkész, bölcs tanácsadó, szeretetre méltó ember és igazi jó barát távozott közülünk.

Emlékét méltón, szeretettel őrizzük.

Dr. V. Gy

BESZÁMOLÓ AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK KONFERENCIÁJÁRÓL

„Család a mai magyar társadalomban” címmel az MTA Demográfiai Bizottsága 1994. november 24-25-én, Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia székházában tudományos konferenciát rendezett. A konferencia megrendezésében részt vett a Nemzetközi Családév Titkársága, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya, valamint a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság.

A Nemzetközi Családév központi rendezvénysorozata keretében sorra kerülő tanácskozás célja az volt, hogy bemutassa a magyar családok helyzetével és működésével foglalkozó tudományos kutatások legújabb eredményeit, feltárja a családok problémáit és megvitassa a jövő tennivalóit. A konferenciával a magyar rendező szervek az ENSZ kez-

deményezése nyomán világszerte kibontakozó családkutatási és családpolitikai aktivitáshoz kívántak csatlakozni azzal a szándékkal, hogy a konferencia közelebb visz a család problémáinak jobb megértéséhez, és ösztönzést ad a társadalmi méretű összefogásra a család támogatása érdekében.

A konferenciát *Kovács Pál* népjóléti miniszter nyitotta meg, a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében *Kulcsár Kálmán* akadémikus, a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya nevében *Andorka Rudolf* akadémikus mondott üdvözlő beszédet. Az üléseket az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke, *Klinger András* vezette.

A másfél napos tanácskozás keretében a családok jelenlegi helyzetéről és jövőjéről, a családi viszonyok demográfiai és szociológiai jellemzőiről, az értékek változásának a családok működésére gyako-

kesztett „Szocialista Statisztika Könyvtára” sorozat több tucat kötete. A statisztikai tudomány megbecsülését, fejlesztését szolgálta elfelejtett vagy mellőzött tudósok, kutatók írásainak közzététele és nem utolsósorban jó néhány fiatal statisztikus elindítása, nyilvánosság elé segítése. A hazai társadalmi-tudományos élet igényeinek hatására, a Hivatal munkatársai és külső munkatársak közreműködésével az ő főszerkesztői munkássága során vált a *Statisztikai Szemle* tudományos folyóirattá, a statisztika és a rokon tudományok eredményeit ismertető, új eredményeket ösztönző orgánummá. A tudományos színvonalat volt hívatott honorálni és egyben ösztönözni az 1961-ben alapított és a Gyulay Ferenc által szorgalmazott Fényes Elek Emlékérem is.

Gyulay Ferenc jelentős közreműködésével 1960-ban életre keltették – az 1949-ben megszűnt Magyar Statisztikai Társaság helyébe – a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályát. Ennek keretén belül, az ő irányításával 1963-ban megszerveződött a Statisztikatörténeti Szakcsoport, amelynek 1979-ben örökös tiszteletbeli elnökévé választották. Működése folyamán a Szakcsoport 17 sikeres – általában az ország nagyobb városaiban rendezett – vándorülést tartott. Kiemelkedő az 1967. évi gödöllői, V. Vándorulás, amelyet a Szakcsoport az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat centenáriuma alkalmából szervezett.

Életének szinte utolsó napjáig, gyengülő egészséggel, de töretlen munkakedvvel a Központi Statisztikai Hivatalnak, ennek az egész életét meghatá-

rozó intézménynek a történetét kutatta. E nagy munka jelentős állomása lett az 1994-ben, *dr. Csahók Istvánnal* közösen összeállított és a KSH Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat gondozásában megjelent „Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kronológiája” című munka I. kötete, mely 1867-től 1948-ig dolgozza fel az intézmény történetét. Ahogy a Bevezetőben írja: „A Kronológia összeállításakor az volt a célunk, hogy az események rövid, szakszerű összefoglalásával és időrendbe állításával, a lehetőségek adta kereteken belül, jól áttekinthető anyagot bocsássunk mind a statisztika gyakorlati művelői, mind a statisztika kutatói számára.” Nos, aki e kötetet kézbe veszi, az valóban nem csupán száraz tényfelsorolást kap, hanem ez a mű betekintést enged egy diszciplína és egy intézmény történetébe, segíti alakulásának, változásának mélyebb megismerését is. A szakma, de a tágabb értelemben vett tudományos élet is sokat veszített azzal, hogy Gyulay Ferenc – bár készült rá – már nem tudta e munkáját befejezni.

Gyulay Ferencnek felesége váratlan halálát követő távozása nemcsak családjá és barátai, közvetlen munkatársai, hanem hivatali tisztelői számára is nagy veszteség: személyében nagy tudású, de szerény, a munkával szemben alázatos tiszteletet tanusító, segítőkész, bölcs tanácsadó, szeretetre méltó ember és igazi jó barát távozott közülünk.

Emlékét méltón, szeretettel őrizzük.

Dr. V. Gy

BESZÁMOLÓ AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGÁNAK KONFERENCIÁJÁRÓL

„Család a mai magyar társadalomban” címmel az MTA Demográfiai Bizottsága 1994. november 24-25-én, Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia székházában tudományos konferenciát rendezett. A konferencia megrendezésében részt vett a Nemzetközi Családév Titkársága, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya, valamint a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság.

A Nemzetközi Családév központi rendezvénysorozata keretében sorra kerülő tanácskozás célja az volt, hogy bemutassa a magyar családok helyzetével és működésével foglalkozó tudományos kutatások legújabb eredményeit, feltárja a családok problémáit és megvitassa a jövő tennivalóit. A konferenciával a magyar rendező szervek az ENSZ kez-

deményezése nyomán világszerte kibontakozó családkutatási és családpolitikai aktivitáshoz kívántak csatlakozni azzal a szándékkal, hogy a konferencia közelebb visz a család problémáinak jobb megértéséhez, és ösztönzést ad a társadalmi méretű összefogásra a család támogatása érdekében.

A konferenciát *Kovács Pál* népjóléti miniszter nyitotta meg, a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjében *Kulcsár Kálmán* akadémikus, a Magyar Statisztikai Társaság Demográfiai Szakosztálya nevében *Andorka Rudolf* akadémikus mondott üdvözlő beszédet. Az üléseket az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke, *Klinger András* vezette.

A másfél napos tanácskozás keretében a családok jelenlegi helyzetéről és jövőjéről, a családi viszonyok demográfiai és szociológiai jellemzőiről, az értékek változásának a családok működésére gyako-

rolt hatásáról, továbbá a családgondozás és családvédelem kérdéseiről hangzottak el előadások.

A megnyitót követő első ülés a családok helyzetét vitatta meg demográfiai megközelítésben. „A családok jelenlegi helyzete Magyarországon” címmel Klinger András tartott főreferátumot. A családok és háztartások összetételében demográfiai jellemzőiben bekövetkezett változásokat sokoldalúan bemutató előadást hat felkért hozzászólás követte. *Csernák Józsefné* a házassági viszonyokban tapasztalható újabb tendenciákról, *Kamarás Ferenc* az új gyermekvállalási stratégiákról, *Spéder Zsolt* a családok háztartásgazdaságának jellemzőiről, *Mészáros Árpád* a cigány családokról, *Hablicsek László* a családok és a háztartások jövőbeli alakulásáról, *Miltényi Károly* pedig a család- és háztartásszerkezet várható alakulásának néhány társadalmi, gazdasági összefüggéséről tartott előadást.

A délutáni ülésen a családi értékek szerepeltek napirenden. Az ülés főreferátumában *Cseh-Szombathy László* azt vizsgálta, hogy milyen hatása van az értékek változásának a család működésére. Ehhez a témához négy felkért előadó szólt hozzá. *Somlai Péter* a családi értékrend és szocializáció összefüggéseiről beszélt, *Vaskovics László* a családi értékek európai összehasonlító vizsgálatának eredményeit mutatta be, *Pongrácz Tiborné* a család

és a munka közötti viszony konfliktusos, illetve harmonikus voltát elemezte, végül *Hofer Tamás* a múltat idéző előadásában a parasztcsalád morális ökonómiájáról adott képet. Az előadásokat vita követte.

A konferencia második napján a családgondozás kérdéseit vitatták meg. Az ülés főreferátumát *Makara Péter* tartotta, aki előadásában a társadalmi kihívásokkal és a családgondozás esélyeivel foglalkozott. Az előadást szintén négy felkért hozzászólás követte. *Ranschburg Jenő* előadásában arról szőtt, hogy milyen hatást gyakorol a családi diszharmónia és a válás a gyermek fejlődésére, *Gosztonyi Géza* a helyi közösségek szerepét a családgondozásban, *Pusztai Erzsébet* a családvédelem szervezésének lehetőségeit, *Széman Zsuzsa* pedig az időskorúak gondozásával kapcsolatos problémák innovatív megoldásait taglalta. Az előadásokat élénk vita követte.

A konferencia *Vukovich Györgynek* az MTA Statisztikai Bizottságának képviselőjében mondott zárszavával ért véget, melyben a szónok a tanácskozás tanulságait foglalta össze. (A konferencián elhangzott előadásokat a *Demográfia* 1994. 3-4. száma közölte.)

Csernák Józsefné dr.

SZEMÉLYI HÍREK

Kinevezés. A miniszterelnök a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4. §. (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a 11/1995. (IV.13.) ME határozatával *dr. Katona Tamást* 1995. április 1-jei hatállyal a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesévé kinevezte.

Felmentés. A miniszterelnök a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény 4. §. (2) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a 12/1995. (IV.19.) ME határozatával *dr. Vukovich Györgyöt*, a

Központi Statisztikai Hivatal elnökét – nyugállományba vonulására tekintettel, érdemei elismerése mellett - 1995. május 1-jei hatállyal felmentette tisztségéből.

Megbízás. A miniszterelnök *dr. Katona Tamást* 1995. május 1-jei hatállyal - elnökhelyettesi munkakörének változatlanul hagyásával - megbízta a Központi Statisztikai Hivatal elnöki teendőinek ellátásával.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A Központi Statisztikai Hivatal új elnöke, dr. Katona Tamás 1948-ban született. Felsőfokú tanulmányait a Leningrádi Tudományegyetem matematikai szakán végezte, ahol főleg az operációkutatás, valamint a demográfia módszertani kérdéseivel foglalkozott. Szakdolgozatát is e témakörből írta. Ezt követően a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen szerzett doktori fokozatot, majd 1984-ben a demográfiai tudomány kandidátusa lett „Prognózis módszerek a demográfiában” c. értekezésének megvédésével.

Egyetemi tanulmányai befejezésétől 1990 elejéig a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott. Kezdetben a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos munkatársa, majd 1981-től az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal főosztályvezetője, illetve hivatalvezető-helyettese volt. 1990 elején átszervezés miatt a Belügyminisztériumba került, ahol az Adatfeldolgozó Hivatal helyettes vezetőjeként az informatikai, statisztikai tevékenységet irányította.

Számos tudományos publikációja jelent meg és több ízben tartott előadásokat hazai és nemzetközi fórumokon. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Statisztikai tanszékének docenseként egyetemi oktatói tevékenységet is folytat. 1985-től 1990-ig tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia

Demográfiai Bizottságának és alapító tagja a Magyar Statisztikai Társaságnak.

Szeminárium Budapesten a statisztikai átmenet tapasztalatairól. 1995. április 3. és 7. között az Európai Unió Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) és a Központi Statisztikai Hivatal közös szervezésében szemináriumot tartottak Budapesten a statisztikai átmenet tapasztalatairól. A rendezvényen, amelyet a Független Államok Közösségének segítésére létrehozott ún. TACIS-alap (Technical Assistance of Commonwealth for Independent States - TACIS) támogatott, a térségbeli államok statisztikai hivatali elnökei és vezető munkatársai, a balti államok, Mongólia, Finnország és Olaszország statisztikai hivatalainak képviselői, továbbá számos nemzetközi szervezet küldöttei vettek részt.

A szeminárium munkájának gerincét a magyar statisztikusok előadásai képezték, de meghívott előadóként lengyel és cseh statisztikusok is részt vettek a munkában. Az egyes szakstatisztikai témákhoz kapcsolódó vitát részben az EUROSTAT, részben az egyes nyugat-európai statisztikai hivatalok szakmai tanácsadói vezették.

A szemináriumot *dr. Vukovich György* a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg. Ezt

követően előadások hangzottak el a statisztikai hivatalok szerepéről az átmeneti időszakban (*dr. Lendvai János* e tárgyban elhangzott előadását jelen számunkban közöljük), a regiszterekről, valamint a havi ipar- és kereskedelmi statisztikai felvételekről. A résztvevők látogatást tettek a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóságán, ahol bepillantást nyertek az igazgatóság munkájába és számítógépes adatfeldolgozó tevékenységébe. A rendezvény befejező két napjának napirendjén a munkaerő-felmérés, valamint a Hivatal informatikai koncepciójáról és tevékenységéről szóló részletes tájékoztatás szerepelt, végül a nemzeti számlákhoz felhasználható decentralizált vállalati adatbázis bemutatására került sor. A szeminárium *Alain Chantraine*, az EUROSTAT ez ügyben illetékes igazgatójának zárszavával ért véget.

Az európai demográfiai obszervatórium előkészítő konferenciája 1995. április 28. és 29. között Párizsban tartották francia kezdeményezésre egy felállítandó európai demográfiai obszervatórium előkészítő konferenciáját, melyen mintegy 80 fő vett részt. (A kezdeményezés elindítója *Gerard Calot* volt, aki 1972 és 1992 között a – L'Institut National d' Etudes Demographiques – INED igazgatói tisztét viselte.) A konferencián egyrészt az érintett nemzetközi szervezetek, másrészt az európai országok statisztikai hivatalainak és demográfiai kutató intézeteinek vezetői vettek részt. Az obszervatórium olyan kutató intézet jellegű intézmény lenne, mely egyrészt a demográfiai adatokat és elemzéseket gyűjtené össze és tenné hozzáférhetővé az európai országok körében, másrészt – együttműködve az érintett országokkal – nyomon követné és publikálná a népesedési szempontból releváns törvényeket, illetve jogszabályváltozásokat az egyes országokban.

Az intézmény párizsi székhelyű volna, és jelentős részben francia forrásokból finanszíroznák. Tagdíjat fizetnének azonban a részt vevő országok is; a közép- és keleteurópai országok természetben, szolgáltatások formájában járulnának hozzá működéséhez.

A konferencia résztvevői elvileg támogatták és hasznosnak tartották az obszervatórium létesítésének gondolatát. A szervezeti és működési szabályzat egyes részeivel, főleg finanszírozási kérdésekkel

kapcsolatban azonban bizonyos aggályok is felmerültek. Így számos, a konferencián felvetett kérdés tisztázásra vár, mielőtt az obszervatórium létesítését illetően végleges döntés születne.

A konferencián magyar részről *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, és *dr. Miltényi Károly*, a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója vett részt, támogatva az obszervatórium létesítésének javaslatát és jelezve intézményeik részvételi szándékát.

Statisztikus nap. Kecskeméten 1995. március 9-én tartották a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatósága munkatársai a már hagyományossá vált „Statisztikus Napot”. A rendezvényt *dr. Bercsényi Zoltán* igazgató nyitotta meg. Tiszteletbeli vendégként jelen volt az ünnepségen *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, aki a statisztikai munka aktuális kérdéseiről tájékoztatta a jelenlevőket, majd átadta a helyi alapítású „Kóczián Zoltán Díj”-at *dr. Sántha Józsefné* ny. igazgatóhelyettesnek, aki a munkatársak szavazatai alapján nyerte el a hatodik ízben kiosztott kitüntetést.

Farkas Ida (1903-1995) 1995. február 26-án, életének 92. esztendejében elhunyt *Farkas Ida*, aki több mint ötven esztendőn át a Központi Statisztikai Hivatal szolgálatában állt.

Aktív résztvevője volt már az 1930. és 1941. évi népszámlálásnak, munkássága nagyobb része azonban az iparstatisztikához kötődött.

Munkaszeretete, a munkahelyéhez való hűsége, élete legutolsó időszakáig visszahúzta hivatali kollégái körébe.

1995. március 23-án helyezték a Farkasréti temetőben örök nyugalomra.

Emlékét szeretettel őrizzük.

Japán-magyar statisztikai összehasonlítást tartalmazó kötet jelent meg *Hiriko Niskimara* és *Klinger András* szerkesztésében. A kiadvány 12 tanulmányt tartalmaz a két ország időskorú népességéről, illetve helyzetéről, valamint az e témában végzett kutatások összehasonlításáról.

(The ageing in Hungary and Japan. Comparative Studies about the Developments in the Two Countries. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 239 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

LAUBE, J.:

A SZÁMÍTÓGÉPPEL TÁMOGATOTT TELEFONOS KIKÉRDEZÉSEK

(Internationale Erfahrungen mit computerunterstützten telefonischen Befragungen in der amtlichen Statistik.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1994. 10. sz. 793–799. p.

A telefon kiváló technikai lehetőséget kínál a társadalom legkülönbözőbb rétegeinek az interjúmódszer alkalmazására. A telefonon végrehajtott kikérdezés előnye, hogy kiszűri azokat a torzító és befolyásoló tényezőket, amelyek a személyes kontaktus során óhatatlanul adódnak.

E módszert egyes külföldi statisztikai hivatalok már eredményesen hasznosították, Németországban azonban még csak kísérleti stádiumban van, bár fejlesztése elkerülhetetlen. Ezt indokolják – a kommunikációs technika újabban észlelhető rendkívül gyors előrehaladása mellett – a statisztikai adatok iránt megnövekedett igények. Fontos szempont az is, hogy a telefonon végrehajtott interjúk rendszeresítése megtakarításokat tesz lehetővé. A növekvő követelmények mellett ugyanis a statisztikai hivatalok pénzügyi erőforrásai folyamatosan szűkülnek.

A telefonnak statisztikai felvételek céljára való felhasználása az Egyesült Államokban egészen az 1930-as évekig nyúlik vissza. Más országokban a távbeszélő-hálózat fejletlensége sokáig érdemben lehetetlenné tette az ilyen kísérleteket. Az 1970 utáni időszakban azonban a lakosság telefonnal való ellátottságának gyors javulása, továbbá a számítógépes technológia elterjedése egészen új lehetőségeket tárt fel. Megkezdődhetett a számítógéppel támogatott telefoninterjúk rendszerének (Computer-

Assisted Telephone Interviewing – CATI) kiépülése. Németországban (a Szövetségi Köztársaság régi területén) a telefonnal ellátott háztartások aránya az 1973. évi 51 százalékról 1983-ban 88 százalékra, majd 1993-ban 97 százalékra emelkedett. A szociológiai kutatással foglalkozó szakértők jelentős része az 1980-as évek közepétől kezdve a telefonellátottság színvonalát már megfelelőnek ítélte ahhoz, hogy a lakosság telefon útján való kikérdezése szélesebb körben alkalmazott módszerként elterjedjen. E módszer olcsósága mellett nyilvánvalóvá váltak szervezési, technikai előnyei is, úgyhogy most már valós alternatívát jelenthet a hagyományos kikérdezési módok mellett.

A fejlődés megkövetelte, hogy a telefonos kikérdezés lebonyolításának alapvető feltételeit részletesen kidolgozzák.

A számítógépes kikérdezés rendszerét meg kell különböztetni a telefonos kikérdezés (interjú) azon változatától, amikor az adatok rögzítése hagyományos kérdőíven történik. Hagyományos kitöltési módszer alkalmazása esetén az összeíró akár otthonában, akár az összeíró intézmény központjában folytathatja tevékenységét. A számítógépes módszerhez külön telefonstúdió szükséges, ahol az összeíró saját képernyője előtt ülve, speciális program alapján választhatja ki az interjúalanyokat. A számítógép az eredménytelen hívásokat tárolja és a kívánt időpontokban automatikusan megismétli. Az eredményes telefonkapcsolat létrejötte után a válaszok a kikérdezés meghatározott rendszere szerint betáplálhatók a számítógépbe, amely azokat logikai helyesség és kompatibilitás szempontjából felülvizsgálja, s jelzi az esetleges hibákat. A helyes, illet-

* A *Külföldi Statisztikai Irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

A „Bibliográfiát” a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabványok szerinti feldolgozásban közöljük.

ve a javítás után elfogadott válaszok kerülnek be a feldolgozás folyamatába.

A központi stúdiók létrehozásával megszervezett CATI-rendszer az adatgyűjtések végrehajtása szempontjából számos előnnyel bír. Az előnyök az egész munkafolyamat irányításában megnyilvánulnak. A kapcsolatok felvétele könnyebbé válik, az interjúk logikus rendszere következetesen megvalósítható, az esetleges félreértések, hibák nagyrészt egyszerűen kiszűrhetők. Mindez – párosulva a telefonos kikérdezésből adódó semlegességgel, személytelenséggel – az adatok jobb minőségét és az adatgyűjtési tevékenység hatékonyságát növeli. További lényeges tényező az idő- és költségmegtakarítás. A CATI-stúdió létrehozása egyszeri ráfordítást igényel. Ezt követően azonban a felvétel folyamatos költségei lényegesen csökkennek, ami összefügg azzal, hogy lényegében minden funkciót – kivéve magát a kikérdezést – a számítógép vesz át.

A CATI-rendszer sokoldalú hasznosításának lehetősége jelentős mértékben függ a megfelelő szoftver kiválasztásától. Több ország statisztikai hivatala sikeresen alkalmazza a BLAISE-programcsomagot, illetve azon belül a számítógéppel támogatott kikérdezés céljára kifejlesztett modult. E felhasználóbarát program érvényre juttatja a rendszer gyakorlati előnyeit.

A CATI-rendszer alkalmazásában az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Hollandia és Németország statisztikai szolgálatai szereztek értékes tapasztalatokat.

Az Egyesült Államokban az első igazán korszerű kísérleti projektre 1982-ben került sor. 1985-ben az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala a következő census előkészítési munkálatai keretében, egy 40 állomással rendelkező CATI-stúdiót hozott létre, amelyet elsősorban tesztvizsgálatokra, valamint szűkebb kört érintő kikérdezésekre használt fel. Ezzel nagyjából egyidejűleg több más szervezet (például a Munkaügyi Hivatal) is alakított ki a számítógépes telefoninterjúk céljára szolgáló stúdiókat. 1984 óta az Egyesült Államok hivatalos statisztikai szolgálata által szervezett felvételek 11 százalékát részben vagy teljesen telefonos interjú útján végezték. Természetesen problémát jelentett a hagyományos kérdőívektől eltérő kérdezési rendszer meghonosítása. A gyakorlatban szerzett tapasztalatok révén azonban fokozatosan kirajzolódtak a CATI-rendszer alkalmazásának kedvező vonásai.

Kanadában a háztartások telefonnal való jó ellátottsága szintén viszonylag korán – az 1980-as évek közepén – lehetővé tette a telefonos interjúk elterjesztését. E módszert először a havi munkaerő-statisztika területén próbálták ki. Kezdetben a számítógép

nélküli rendszert alkalmazták, majd decentralizált CATI-interjúkra tértek át.

Ausztráliában a Központi Statisztikai Hivatal a telefonos interjú rendszerének bevezetését beható módszertani vizsgálatoktól tette függővé, minthogy a hagyományos kérdőíves kikérdezéssel szemben várható előnyöket illetően bizonyos kétségek merültek fel. Az elemi feltételeket a telefonellátottság biztosította, minthogy az elmúlt évtized elején az ausztrál háztartásoknak hozzávetőlegesen 80 százaléka rendelkezett telefonnal. Ily módon végül az egyik piacutató szervezet által kifejlesztett szoftver alkalmazásával megkezdődhetett a CATI-rendszer gyakorlatba való átültetése. Az első tapasztalatok alapján, 1984-ben, a háztartási kiadások vizsgálatánál, majd 1986-ban a munkaerő-felmérésnél próbálták ki a rendszert. 1991-től az Ausztrál Központi Statisztikai Hivatal saját kivitelezésű alkalmazási programjával folyik a számítógéppel támogatott telefonos interjúk szélesebb körű elterjesztése. A rendszert alternatív kikérdezési módszernek tekintik, amelyet különösen az egyszerűbb és kevés kérdést tartalmazó statisztikai felmérések esetében lehet ajánlani.

Hollandia statisztikája a CATI-rendszer fejlesztésében, alkalmazásában és a tapasztalatok szerzésében az európai statisztikai szolgálatok között vezető szerepet játszott. A számítógéppel támogatott telefonos interjúkat kísérleti jelleggel már 1982-ben megkezdhatték. Ezt arra alapozhatták, hogy a lakosság telefonnal való ellátottsága addigra már elérte a 87 százalékos arányt. Kétéves kísérleti periódus után a rendszert használhatónak ítélték, és a társadalom statisztikában bevezették. A mintegy tízéves tapasztalatok összegezésével arra a következtetésre jutottak, hogy a rendszer igen rugalmas és sokféle igény kielégítésére tehető alkalmassá. A sokoldalúságot ténylegesen a már említett BLAISE-programcsomag tette lehetővé. A CATI-rendszer alkalmazásának legjelentősebb területe jelenleg a munkaerő-felmérés. A rendszert tovább kívánják építeni, amit az új stúdió felállítása is jelez.

Németországban az első tapasztalatokat az 1987. évi mikrocensus során szereztek, amikor az írásbeli, a szóbeli és a telefonos kikérdezési formák együttes alkalmazása lehetőséget kínált az összehasonlításra. A telefonos kikérdezések viszonylag nagy – 9900 háztartásra kiterjedő – száma Észak-Rajna-Vesztfáliában és Bajorországban hasznos következtetések levonását eredményezte. Ezeket az interjúkat még számítógép bekapcsolása nélkül hajtották végre. E hiányosság azonban akkor nem okozott problémát, mert a fő cél még csak magának a telefonnak mint az interjú eszközének a kipróbálása

volt. A telefonos interjú módszerének bevezetését alapos előkészületek előzték meg. A Bajor Statisztikai Hivatal például a kijelölt telefon-előfizetőknek levelet küldött, amely részletes információkat tartalmazott a kikérdezés céljáról, jellegéről, terjedelméről; utalt továbbá arra, hogy a személyi adatokat titkosan kezelik és csak statisztikai célra használják fel. A levelek elküldését úgy időzítették, hogy az írásbeli tájékoztatást az interjúalany röviddel a tele-

fonhívás előtt kézhez kapja. Ezáltal igen nagy mértékben sikerült megnyerni az adatgyűjtésbe bevont személyeket. Az eredmények meggyőzők voltak, nyilvánvalóvá tették a módszer széles körű hasznosításának lehetőségét. A tapasztalatok alapján most már a Szövetségi Statisztikai Hivatal is tervehette CATI-stúdiók létrehozását.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AMENDOLA, G. – PERUCCI, A.:

A CSÚCSTECHNOLÓGIÁT KÉPVISELŐ TERMÉKEK SPECIALIZÁLTSAGA EURÓPÁBAN

(European patterns of specialisation in high-technology products: a new approach.) – *STI Review*. 1994. 14. sz. 153–170. p.

Napjainkban egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy adott gazdaság nemzetközi versenyképessége nagymértékben függ műszaki fejlettségének színvonalától. A műszaki színvonal jellemzésére számos mutatószámot használnak, ide értve a kutatás-fejlesztési (K+F) ráfordítások arányát, a szabadalmak, tudományos publikációk számát, a fizetési mérlegben e tekintetben jelentkező bevételeket és kiadásokat, továbbá a csúcstechnológiát képviselő termékek külkereskedelmi forgalmát. Az utóbbi mutatószám tartalmi definíciója azonban még nem tekinthető teljesen kialakultnak. A szerzők tanulmányukkal főleg a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) keretében folyó kutatásokhoz kívánnak hozzájárulni. Céljuk kettős: egyrészt felhívni a figyelmet a csúcstechnológiát képviselő termékek minél részletesebb osztályozásának fontosságára, másrészt erre támaszkodva bemutatni az Európai Unió országaiban, mindenekelőtt Olaszországban e tekintetben elért specializáció mértékét.

A hetvenes évek óta számos tanulmány szerzője tett kísérletet a csúcstechnológia fogalmának meghatározására. A szerzők véleménye szerint a kutatás-fejlesztés intenzitásának ágazati szintű megközelítései a következők miatt vitathatók.

– Adott ágazat termékei technológiailag rendkívül eltérő szinteket képviselhetnek (például az irodagépek köre az egyszerű írógépektől a számítógépekig terjed).

– A kutatási-fejlesztési ráfordítások intenzitási mutatója (vagyis a költségeknek az értékesítéshez viszonyított aránya) általában csak adott cégek legfontosabb termékeiről áll rendelkezésre. Az országok rendszeresen publikált adatai így többnyire hiányosak és csak nagy fenntartásokkal hasonlítha-

tók össze. (A telepi megfigyelésen alapuló cenzusadatok tisztább képet adnának, ezek a tízévenkénti felvételek azonban nem elegendők e gyorsan változó jelenség elemzéséhez.)

– A kutatási-fejlesztési ráfordításokon belül általában nem különítik el a konkrét termékhez kapcsolódó költségeket a termelési eljárások általános fejlesztésének ráfordításaitól, s ez esetenként nehezen értelmezhető eredményeket ad. Például, elég kétséges lenne a gázolint csúcstechnológiát képviselő terméknek tekinteni, annak ellenére, hogy a kőolaj-feldolgozás a magas kutatás-fejlesztés igényű ágazatok közé tartozik.

– A közvetlen K+F-tevékenységen kívül egyéb tényezők (például a formatervezés, a begyakorlottság fejlődése) is hozzájárulhatnak az innovációs eredményekhez.

– Adott ágazat K+F-ráfordításaiban nem jutnak kifejezésre az ún. ágazatközi technológiaáramlás hatásai, amelyek a más ágazatokban végbement innováció eredményeként (például a máshol kifejlesztett nagyobb teljesítményű gépek vagy modernebb nyersanyagok bevezetése révén) az adott ágazatban is jelentkeznek.

Az ágazati megközelítés felsorolt gyengeségeit a szerzők véleménye szerint két módon lehet kiküszöbölni: egyrészt, ha a technológiai fejlettséget nem csupán a kutatás-fejlesztés intenzitása alapján határozzák meg; másrészt, ha a csúcstechnológiát képviselő termékek jegyzékét magukból a konkrét termékekből kiindulva alakítják ki. Erre a célra egy 245 termékből álló jegyzéket javasolnak, amelyet Olaszország egy új technológiákkal, energiagazdálkodási és környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó intézetében dolgoztak ki.

A jegyzék kialakításakor a magas technológiai színvonalat képviselő ágazatok közül az adatfeldolgozó gépek, a hírközlési és az elektronikai fogyasztási cikkek, az elektronikai alkatrészek, a légi közlekedési eszközök, a villamosipari és elektronikai szerszámok és készülékek gyártását, valamint a gyógyszeripart, míg az alacsonyabb K+F igényű ágazatok közül a szerszámgyártást és a vegyipart vették figyelembe.

A termékek kiválasztását az Európai Közösség külkereskedelmi árunómenklatúrája (NIMEXE) alapján végezték. Feldolgozóipari vállalatok, valamint költségvetési és magán-kutatóközpontok

volt. A telefonos interjú módszerének bevezetését alapos előkészületek előzték meg. A Bajor Statisztikai Hivatal például a kijelölt telefon-előfizetőknek levelet küldött, amely részletes információkat tartalmazott a kikérdezés céljáról, jellegéről, terjedelméről; utalt továbbá arra, hogy a személyi adatokat titkosan kezelik és csak statisztikai célra használják fel. A levelek elküldését úgy időzítették, hogy az írásbeli tájékoztatást az interjúalany röviddel a tele-

fonhívás előtt kézhez kapja. Ezáltal igen nagy mértékben sikerült megnyerni az adatgyűjtésbe bevont személyeket. Az eredmények meggyőzők voltak, nyilvánvalóvá tették a módszer széles körű hasznosításának lehetőségét. A tapasztalatok alapján most már a Szövetségi Statisztikai Hivatal is tervehette CATI-stúdiók létrehozását.

(Ism.: Fóti János)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AMENDOLA, G. – PERUCCI, A.:

A CSÚCSTECHNOLÓGIÁT KÉPVISELŐ TERMÉKEK SPECIALIZÁLTSAGA EURÓPÁBAN

(European patterns of specialisation in high-technology products: a new approach.) – *STI Review*. 1994. 14. sz. 153–170. p.

Napjainkban egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy adott gazdaság nemzetközi versenyképessége nagymértékben függ műszaki fejlettségének színvonalától. A műszaki színvonal jellemzésére számos mutatószámot használnak, ide értve a kutatás-fejlesztési (K+F) ráfordítások arányát, a szabadalmak, tudományos publikációk számát, a fizetési mérlegben e tekintetben jelentkező bevételeket és kiadásokat, továbbá a csúcstechnológiát képviselő termékek külkereskedelmi forgalmát. Az utóbbi mutatószám tartalmi definíciója azonban még nem tekinthető teljesen kialakultnak. A szerzők tanulmányukkal főleg a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) keretében folyó kutatásokhoz kívánnak hozzájárulni. Céljuk kettős: egyrészt felhívni a figyelmet a csúcstechnológiát képviselő termékek minél részletesebb osztályozásának fontosságára, másrészt erre támaszkodva bemutatni az Európai Unió országaiban, mindenekelőtt Olaszországban e tekintetben elért specializáció mértékét.

A hetvenes évek óta számos tanulmány szerzője tett kísérletet a csúcstechnológia fogalmának meghatározására. A szerzők véleménye szerint a kutatás-fejlesztés intenzitásának ágazati szintű megközelítései a következők miatt vitathatók.

– Adott ágazat termékei technológiailag rendkívül eltérő szinteket képviselhetnek (például az irodagépek köre az egyszerű írógépektől a számítógépekig terjed).

– A kutatási-fejlesztési ráfordítások intenzitási mutatója (vagyis a költségeknek az értékesítéshez viszonyított aránya) általában csak adott cégek legfontosabb termékeiről áll rendelkezésre. Az országok rendszeresen publikált adatai így többnyire hiányosak és csak nagy fenntartásokkal hasonlítha-

tók össze. (A telepi megfigyelésen alapuló cenzusadatok tisztább képet adnának, ezek a tízévenkénti felvételek azonban nem elegendők e gyorsan változó jelenség elemzéséhez.)

– A kutatási-fejlesztési ráfordításokon belül általában nem különítik el a konkrét termékhez kapcsolódó költségeket a termelési eljárások általános fejlesztésének ráfordításaitól, s ez esetenként nehezen értelmezhető eredményeket ad. Például, elég kétséges lenne a gázolint csúcstechnológiát képviselő terméknek tekinteni, annak ellenére, hogy a kőolaj-feldolgozás a magas kutatás-fejlesztés igényű ágazatok közé tartozik.

– A közvetlen K+F-tevékenységen kívül egyéb tényezők (például a formatervezés, a begyakorlottság fejlődése) is hozzájárulhatnak az innovációs eredményekhez.

– Adott ágazat K+F-ráfordításaiban nem jutnak kifejezésre az ún. ágazatközi technológiaáramlás hatásai, amelyek a más ágazatokban végbement innováció eredményeként (például a máshol kifejlesztett nagyobb teljesítményű gépek vagy modernebb nyersanyagok bevezetése révén) az adott ágazatban is jelentkeznek.

Az ágazati megközelítés felsorolt gyengeségeit a szerzők véleménye szerint két módon lehet kiküszöbölni: egyrészt, ha a technológiai fejlettséget nem csupán a kutatás-fejlesztés intenzitása alapján határozzák meg; másrészt, ha a csúcstechnológiát képviselő termékek jegyzékét magukból a konkrét termékekből kiindulva alakítják ki. Erre a célra egy 245 termékből álló jegyzéket javasolnak, amelyet Olaszország egy új technológiákkal, energiagazdálkodási és környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó intézetében dolgoztak ki.

A jegyzék kialakításakor a magas technológiai színvonalat képviselő ágazatok közül az adatfeldolgozó gépek, a hírközlési és az elektronikai fogyasztási cikkek, az elektronikai alkatrészek, a légi közlekedési eszközök, a villamosipari és elektronikai szerszámok és készülékek gyártását, valamint a gyógyszeripart, míg az alacsonyabb K+F igényű ágazatok közül a szerszámgyártást és a vegyipart vették figyelembe.

A termékek kiválasztását az Európai Közösség külkereskedelmi árunómenklatúrája (NIMEXE) alapján végezték. Feldolgozóipari vállalatok, valamint költségvetési és magán-kutatóközpontok

műszaki szakértőit kérték fel arra, hogy a termékeket különböző technológiai paraméterek (például a kutatás-fejlesztés intenzitása, a termelés automatizáltsága, a termék használhatósági jellemzői és élelciklusa) alapján minősítsék. A bevont szakértők nagy száma lehetővé tette a szubjektív megítélésből eredő hibák minimalizálását. (A szerzők említést tesznek más, hasonló célú kutatásokról is, amelyeket – szintén az OECD-irányelvek alapján – egyesült államokbeli, kanadai, illetve német szakértők hajtottak végre.)

A konkrét termékeket minősítő – vagyis alulról felfelé építkező – eljárás szerint a csúcstechnológiát képviselő termékek az Európai Közösség 1987. évi feldolgozóipari exportjának 9,7 százalékát jelentették, míg a hagyományos, vagyis az ágazatok egészét minősítő – felülről lefelé irányuló – eljárás erre 17,1 százalékos arányt jelzett. A főbb tagállamok esetében a két eljárás eredményei ugyanezen mutató tekintetében a következők: Németország 8,3, illetve 17,2; Egyesült Királyság 15,5, illetve 23,9; Franciaország 12,4, illetve 20,2; Olaszország 5,9, illetve 11,8 százalék.

A pontosabb megítélés mellett a termékszintű eljárás előnye, hogy könnyen korszerűsíthető. A csúcstechnológiát képviselő új termékek bármikor belefoglalhatók a jegyzékbe, a túlhaladott termékek pedig törölhetők abból. (Az ágazati szintű elbírálás nem ad lehetőséget ilyen korrekcióra.)

A csúcstechnológiát képviselő termékek jegyzéke hasznos bázisul szolgálhat egyrészt az egyes országok technológiai versenyképességének vizsgálatához, másrészt e technológiák nemzetközi terjedésének nyomon követéséhez. Szem előtt kell azonban tartani, hogy a vizsgált termékek külkereskedelmi forgalma önmagában nem átfogó mutatója az adott ország versenyképességének, mert ebben az innovációs tevékenység más aspektusai is szerepet játszanak.

Az Európai Közösség csúcstechnológiát képviselő exportjában három országnak van meghatározó szerepe: az 1987. évi adatok szerint Németország részesedése 30,3, az Egyesült Királyságé 19,1, Franciaországé 18,6 százalékos volt. A negyedik és ötödik helyen Hollandia (9,8), illetve Olaszország (8,4) álltak, utánuk pedig sorrendben Belgium (5,4), Írország (4,0), Dánia (2,0), Spanyolország (2,0), Portugália (0,4) és Görögország (0,04) következett.

Az ágazatonkénti arányokat tekintve – a légi közlekedés termékeit kivéve – minden csúcstechnológiát előállító ágazatban Németország foglalja el a vezető helyet, domináns részesedéssel például az automatizált szerszámgépek (64,5), az elektromos és elektronikai szerszámok és készülékek (40,6), illetve

a hírközlési eszközök gyártása (38,8) területén. Az Egyesült Királyság – légi közlekedési áruexportjának 33,6 százalékos részesedésén kívül – különösen versenyképes az elektromos és elektronikus szerszámok terén (23,4). Franciaország szorosán követi őt a légi közlekedési áruk exportjában (28,8), és viszonylag magas a részesedése az elektronikai alkatrészek kiviteléből is (21,7). A többi tagország az export egy-egy területén mutat fel kiemelkedő arányt: Hollandia a vegyi cikkek (20,2), Olaszország az automatizált szerszámgépek (12,2), Belgium az elektronikus fogyasztási cikkek (16,2), Írország az adatfeldolgozó berendezések (13,9) százalékos részesedésével.

Ezzel összhangban a csúcstechnológiát képviselő termékek terén a specializáltság mértéke is (a jól ismert Balassa-index alapján számítva) a kis tagországokban a magasabb. E tekintetben (1987-ben) Dánia állt az első helyen, majd sorrendben Belgium, Spanyolország, Írország, Olaszország, Hollandia, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország következtek. (Portugália és Görögország adatai kívül estek az értékelhető tartományon.)

Az ilyen típusú vizsgálatok azért különösen időszerűk, mert a vámunió feltételei között minden tagországnak elsődleges érdeke, hogy exportrészesedését a számára legnagyobb kompetitív előnyt nyújtó területeken tudja növelni. Az integráció tekintetében azonban figyelemreméltó különbségek is észlelhetők. Az Egyesült Királyság csúcstechnológiát képviselő exportjának például csak 34,5 százaléka irányult más EK-országba, s Dánia, illetve Franciaország esetében is viszonylag alacsony az integrációs hányad.

Olaszország versenyképességével a szerzők részletesebben is foglalkoznak, a közösségi viszonylatokon kívül főleg az Egyesült Államokkal és Japánnal összehasonlítva. Míg az ágazati szintű elbíráláskor Olaszország valamennyi csúcstechnológiai ágazatban hátrányos helyzetben van, néhány termék esetében versenyképes, bár a technológiai vezető helyre e termékek sem esélyesek.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

BRODSKY, M. M.:

MUNKAERŐ-PIACI RUGALMASSÁG

(Labor market flexibility: a changing international perspective.) – *Monthly Labor Review*. 1994. november. 53–60. p.

Az elmúlt 30 évben az OECD-tagországok több, a munkaerőpiac rugalmasságát növelő intézkedést

műszaki szakértőit kérték fel arra, hogy a termékeket különböző technológiai paraméterek (például a kutatás-fejlesztés intenzitása, a termelés automatizáltsága, a termék használhatósági jellemzői és élelciklusa) alapján minősítsék. A bevont szakértők nagy száma lehetővé tette a szubjektív megítélésből eredő hibák minimalizálását. (A szerzők említést tesznek más, hasonló célú kutatásokról is, amelyeket – szintén az OECD-irányelvek alapján – egyesült államokbeli, kanadai, illetve német szakértők hajtottak végre.)

A konkrét termékeket minősítő – vagyis alulról felfelé építkező – eljárás szerint a csúcstechnológiát képviselő termékek az Európai Közösség 1987. évi feldolgozóipari exportjának 9,7 százalékát jelentették, míg a hagyományos, vagyis az ágazatok egészét minősítő – felülről lefelé irányuló – eljárás erre 17,1 százalékos arányt jelzett. A főbb tagállamok esetében a két eljárás eredményei ugyanezen mutató tekintetében a következők: Németország 8,3, illetve 17,2; Egyesült Királyság 15,5, illetve 23,9; Franciaország 12,4, illetve 20,2; Olaszország 5,9, illetve 11,8 százalék.

A pontosabb megítélés mellett a termékszintű eljárás előnye, hogy könnyen korszerűsíthető. A csúcstechnológiát képviselő új termékek bármikor belefoglalhatók a jegyzékbe, a túlhaladott termékek pedig törölhetők abból. (Az ágazati szintű elbírálás nem ad lehetőséget ilyen korrekcióra.)

A csúcstechnológiát képviselő termékek jegyzéke hasznos bázisul szolgálhat egyrészt az egyes országok technológiai versenyképességének vizsgálatához, másrészt e technológiák nemzetközi terjedésének nyomon követéséhez. Szem előtt kell azonban tartani, hogy a vizsgált termékek külkereskedelmi forgalma önmagában nem átfogó mutatója az adott ország versenyképességének, mert ebben az innovációs tevékenység más aspektusai is szerepet játszanak.

Az Európai Közösség csúcstechnológiát képviselő exportjában három országnak van meghatározó szerepe: az 1987. évi adatok szerint Németország részesedése 30,3, az Egyesült Királyságé 19,1, Franciaországé 18,6 százalékos volt. A negyedik és ötödik helyen Hollandia (9,8), illetve Olaszország (8,4) álltak, utánuk pedig sorrendben Belgium (5,4), Írország (4,0), Dánia (2,0), Spanyolország (2,0), Portugália (0,4) és Görögország (0,04) következett.

Az ágazatonkénti arányokat tekintve – a légi közlekedés termékeit kivéve – minden csúcstechnológiát előállító ágazatban Németország foglalja el a vezető helyet, domináns részesedéssel például az automatizált szerszámgépek (64,5), az elektromos és elektronikai szerszámok és készülékek (40,6), illetve

a hírközlési eszközök gyártása (38,8) területén. Az Egyesült Királyság – légi közlekedési áruexportjának 33,6 százalékos részesedésén kívül – különösen versenyképes az elektromos és elektronikus szerszámok terén (23,4). Franciaország szorosán követi őt a légi közlekedési áruk exportjában (28,8), és viszonylag magas a részesedése az elektronikai alkatrészek kiviteléből is (21,7). A többi tagország az export egy-egy területén mutat fel kiemelkedő arányt: Hollandia a vegyi cikkek (20,2), Olaszország az automatizált szerszámgépek (12,2), Belgium az elektronikus fogyasztási cikkek (16,2), Írország az adatfeldolgozó berendezések (13,9) százalékos részesedésével.

Ezzel összhangban a csúcstechnológiát képviselő termékek terén a specializáltság mértéke is (a jól ismert Balassa-index alapján számítva) a kis tagországokban a magasabb. E tekintetben (1987-ben) Dánia állt az első helyen, majd sorrendben Belgium, Spanyolország, Írország, Olaszország, Hollandia, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország következtek. (Portugália és Görögország adatai kívül estek az értékelhető tartományon.)

Az ilyen típusú vizsgálatok azért különösen időszerűk, mert a vámunió feltételei között minden tagországnak elsődleges érdeke, hogy exportrészesedését a számára legnagyobb kompetitív előnyt nyújtó területeken tudja növelni. Az integráció tekintetében azonban figyelemreméltó különbségek is észlelhetők. Az Egyesült Királyság csúcstechnológiát képviselő exportjának például csak 34,5 százaléka irányult más EK-országba, s Dánia, illetve Franciaország esetében is viszonylag alacsony az integrációs hányad.

Olaszország versenyképességével a szerzők részletesebben is foglalkoznak, a közösségi viszonylatokon kívül főleg az Egyesült Államokkal és Japánnal összehasonlítva. Míg az ágazati szintű elbíráláskor Olaszország valamennyi csúcstechnológiai ágazatban hátrányos helyzetben van, néhány termék esetében versenyképes, bár a technológiai vezető helyre e termékek sem esélyesek.

(Ism.: *Tűz Lászlóné*)

BRODSKY, M. M.:

MUNKAERŐ-PIACI RUGALMASSÁG

(Labor market flexibility: a changing international perspective.) – *Monthly Labor Review*. 1994. november. 53–60. p.

Az elmúlt 30 évben az OECD-tagországok több, a munkaerőpiac rugalmasságát növelő intézkedést

próbáltak ki a gyakorlatban. A szerző (aki az OECD egyik koordinátora) tanulmányában a munkaerőpiac rugalmasságának alakulását a változó gazdasági feltételek függvényében tekinti át.

A 60-as évek első felében, alacsony munkanélküliség mellett a kormányok több rugalmasságnövelő programot dolgoztak ki és vezettek be. A legfontosabb ezek közül a munkaerő-piaci szolgáltatóhálózat fejlesztése volt. Egyes országokban összekapcsolták azt az átképző központokkal (Egyesült Államok), más országokban kibővítették működési körüket, kiterjesztve például a közvetítést az egyetemi végzettségűekre (Egyesült Királyság), illetve általában a szellemi munkakörben dolgozókra (Svédország). A másik jelentős fejlesztési súlypontot a képzés, átképzés jelentette; Kanada, Franciaország és Svédország például ekkor hozta létre felnőttoktatási programjait. Más országok speciális eszközökkel támogatták a munkaerőnek olyan országrészekbe irányuló mobilitását, ahol nagy tömegben jöttek létre új munkahelyek. 1965-ben az OECD ajánlást dolgozott ki tagországai részére, melyek éppen ezeket az intézkedéseket, a területi mobilitás növelését, a széles körű átképzést helyezték középpontjukba.

A nagyarányú inflációval párosuló 1974–1975-ös recesszió a munkanélküliség növekedésével járt együtt, és ez nagymértékben megváltoztatta a munkanélküliség csökkentésére alkalmazott eszközöket is. Így egyes országokban előtérbe került a munkaidő-rövidítés, a válságágazatok (hajógyártás, kohászat stb.) támogatása, másokban közmunkaprogramokat dolgoztak ki. Ebben az időszakban terjedtek el a munkaerő-kínálatot csökkentő olyan intézkedések, mint például a korengedményes nyugdíj rendszere. 1975 és 1983 között a munkanélküliségi ráta az európai OECD-országokban ennek ellenére több mint kétszeresére, 4,4 százalékról 9,9 százalékra nőtt. A politikusok a munkanélküliség magas szintjét a következő tényezők hatásával magyarázták:

- a gazdasági növekedés elégtelensége,
- az élőmunka-helyettesítő technológiák elterjedése,
- az alacsony munkaerőköltség jellemezte országok versenye,
- a bérekhez képest magas munkanélküliségi járulék,
- a tartósan munkanélküliek rossz elhelyezkedési esélye,
- a munkaerőpiac alacsony hatékonysága.

Az „euroszklerózis”-nak elnevezett tünetegyüttes, mely rugalmatlan munkaerőpiaccal járt együtt, nagymértékben hozzájárult az európai országok munkanélküliségi szintjének növekedéséhez. Míg a rugalmas munkaerőpiaccal rendelkező Egyesült Államokban 1974 és 1984 között 18 millió új mun-

kahely jött létre, ugyanebben az időszakban a legnagyobb gazdasági potenciállal rendelkező európai országokban a munkahelyek száma stagnált. Ez újra ráterelte a figyelmet azon intézkedések fontosságára, melyek alkalmasak lehetnek a munkaerőpiac rugalmasságának növelésére. Az OECD-országokat a 80-as évek elején a szociális és jóléti programok prioritása jellemezte, s ez nagymértékben csökkentette a munkaerőpiac rugalmasságát. Az OECD 1984. évi jelentése azonban már olyan intézkedéseket sürgett, mint a szociális és az adópolitika ártértékelése, a járulékrendszer újragondolása. A példát az Egyesült Államok szolgáltatta, melynek munkaügyi szakemberei a különböző nemzetközi fórumokon mindent elkövettek, hogy sikeres politikájuk titkát megosszák a többi országgal.

Ennek egyenes folytatásaként az OECD magas szintű bizottságot hozott létre a téma tanulmányozására, s ennek végeredményét, a munkaerőpiac rugalmasságára ható főbb tényezőket és az azokra vonatkozó ajánlásokat a következőkben fogalmazta meg:

- munkaerőköltség (a bérek növekedése ne előzze meg a hatékonyságát),
- foglalkoztatási körülmények (egyensúlyt kell tartani a munkásoknak a munkahely változatlanságára irányuló óhaja és a gazdasági hatékonyság között),
- munkamódszer (növelni kell a munkások szakképzettségi szintjét, és törekedni kell arra, hogy a napi munka minél változatosabb legyen),
- szabályozás (ésszerű egyensúly kialakítása a közvetett és közvetlen eszközök között),
- mobilitás (le kell építeni a mobilitás olyan akadályait, mint a nem transzferálható nyugdíj-megállapítás vagy a me-rev lakás piac),
- oktatás, szakképzés (széles körű képzési, átképzési programokra van szükség, s annak tudatosítására, hogy mindenkinek egy életen át kell tanulnia).

A 80-as évek végére az európai politikusok számos, az OECD, illetve az Egyesült Államok szakértői által tett ajánlást igyekeztek megfogadni annak érdekében, hogy növekedjen a munkaerőpiac rugalmassága. Több kutató véleménye szerint a továbbra is magas nem bér jellegű munkaerőköltség-hányad (ide tartozik többek között a társadalombiztosítás és a hasonló bérhez kötődő befizetések) a döntő oka annak, hogy a munkahelyek száma mégsem nő. Ezzel a magyarázattal azonban kevésbé nyerhetők meg a politikusok, mivel ez a járulékbevételek csökkenését tételne fel, s ráadásul a gyakorlat nem is igen bizonyította, hogy a nem bér jellegű munkaerőköltségek és a munkanélküliség szintje között közvetlen kapcsolat áll fenn. A másik sokat tanulmányozott téma a bér és a segély viszonya és ennek hatása a munkanélküliség szintjére. A

munkanélküli-járulékra való jogosultság szabályai a fontosabb európai OECD-országokban alig változtak, s továbbra is a „nagyvonalúság”, az 1-2, de esetenként a 3 évet is elérő segélyezési időszak a jellemző.

A munkahelyek számának az Egyesült Államokban megfigyelt növekedéséhez azonban a munkaerőpiac rugalmasságán kívül a szakértők szerint más tényezők is hozzájárultak. Közülük a legfontosabbak:

- az alacsony bérnövekedési ütem, ami a szintén alacsony termelékenység növekedését kísérte. (miközben 1979 és 1989 között a munkatermelékenység az Egyesült Államokban 0,8 százalékkal emelkedett, a fizikai foglalkozásuk reálóraberé a magánszektorban még némileg csökkent is);
- növekvő kereslet a munka iránt, ami elsődlegesen a szolgáltatási szektorban jelentkezett;
- expanziós pénzügyi politika, ami a fokozódó eladósodás mellett a munkahelyek számának növekedésével is járt.

A 80-as évek végétől az európai országok is igyekeztek olyan intézkedéseket hozni, amelyek nö

velhetik a munkaerőpiac rugalmasságát. Egyes országokban korlátozták a pályakezdek segélyezését, különböző képzési formákkal váltva fel azt. Mások külön csomagtervet dolgoztak ki a tartósan munkanélküliek elhelyezkedése érdekében, de a rugalmasságnövelő intézkedések közé tartozik a vállalkozóvá válás elősegítése is, például bizonyos adók, befizetések elengedésével.

Ennek ellenére az európai OECD-országok munkanélküliségi rátája tovább emelkedett, a változatlanul magas nem bér jellegű munkaerőköltségelemek mellett. Az elemzők szerint az amerikai típusú munkaerő-piaci rugalmasság ugyanis továbbra is távol áll az európai országok gondolatvilágától, s mint egy angliai konferencia résztvevője találóan megfogalmazta: „A munkaerőpiac rugalmassága olyan varázsszó a munkáltató számára, amely megindokolja, hogy miért kell csökkenteni a béreket és leépíteni az alkalmazottak egy részét.”

(Ism.: *Lakatos Judit*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HEIN, B.:

AZ EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT FELMÉRÉSE

(Fragen zur Gesundheit. Ergebnis des Mikrozensus 1992.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1994. 7. sz. 549–556. p.

Az 1992. évi németországi mikrocenzus kérdőíve – az 1989. évihez hasonlóan – a betegségek és a baleseti egészségkárosodások időtartamáról, a baleset jellegéről, a gyógyítás módjáról és időtartamáról, a munkaképtelenség előfordulásáról is tartalmaz kérdéseket. Foglalkozik ezenkívül a dohányzási szokásokkal és a jódózott só felhasználásával. Az e témaköröket érintő kérdéseket a lakosság 0,5 százalékának tették fel.

A mikrocenzus során a válaszmegtagadás körülbelül 10 százalékos volt.

1992 májusában a német lakosság 11,7 százaléka érezte magát betegnek, illetve baleseti sérültnek. Ebből a betegek aránya 10,4, a baleseti sérülteké 1,3 százalék volt.

A betegek hányada az életkorral meredeken nőtt. A növekedés 65 év felett volt ugrásszerű. A nők aránya – lévén több az idős nő, mint a férfi – magasabb volt a férfiakénál.

A területi megoszlás igen nagy eltéréseket mutat. A várostartományokban (Hamburg, Bréma, Berlin) az átlagnál magasabb volt az arány, és a volt Német Szövetségi Köztársaság területén nagyobb beteg-

rány mutatkozott, mint a volt német demokratikus köztársasági tartományokban. (Megjegyzendő, hogy a nyugati tartományokban az 1989. évi felmérésekhez képest némi javulás mutatkozott.) Az értékek a települések nagysága szerint is eltérnek egymástól. A nagyobb lakosságszámú helységekből magasabb, a kevésbé lakottakban pedig kisebb volt a betegek aránya.

A felmérés alapján egyértelműen kiderült, hogy a keresőfoglalkozást folytatók között lényegesen kisebb a betegek és a balesetet szenvedettek arányszáma, mint a munkanélkülieknél, és kisebb (több mint 36 százalékkal), mint a gazdaságilag inaktívak körében. A gazdaságilag aktív 15–65 éves korcsoportban ugyancsak a munkanélküliek között volt magasabb a betegek aránya. Valószínűleg a rosszabb egészségi állapotban lévők nehezebben találnak munkát, illetve kedvezőtlenebben ítélik meg saját egészségi állapotukat. A keresőtevékenységet folytatók között a munkások körében magasabb volt a betegek aránya, mint az önállóknál és az alkalmazottaknál.

A felmérés során azt is vizsgálták, hogy a keresőtevékenységet folytatók a felmérési időszakban (vagyis a kikérdezés napján és az azt megelőző négy hétben) legalább egy napot hiányoztak-e a munkahelyükről.

Az igennel válaszolók aránya 6,5 volt a keresőtevékenységet folytatók százalékában, az

munkanélküli-járulékra való jogosultság szabályai a fontosabb európai OECD-országokban alig változtak, s továbbra is a „nagyvonalúság”, az 1-2, de esetenként a 3 évet is elérő segélyezési időszak a jellemző.

A munkahelyek számának az Egyesült Államokban megfigyelt növekedéséhez azonban a munkaerőpiac rugalmasságán kívül a szakértők szerint más tényezők is hozzájárultak. Közülük a legfontosabbak:

- az alacsony bérnövekedési ütem, ami a szintén alacsony termelékenység növekedését kísérte. (miközben 1979 és 1989 között a munkatermelékenység az Egyesült Államokban 0,8 százalékkal emelkedett, a fizikai foglalkozásuk reálóraberé a magánszektorban még némileg csökkent is);
- növekvő kereslet a munka iránt, ami elsődlegesen a szolgáltatási szektorban jelentkezett;
- expanziós pénzügyi politika, ami a fokozódó eladósodás mellett a munkahelyek számának növekedésével is járt.

A 80-as évek végétől az európai országok is igyekeztek olyan intézkedéseket hozni, amelyek nö

velhetik a munkaerőpiac rugalmasságát. Egyes országokban korlátozták a pályakezdek segélyezését, különböző képzési formákkal váltva fel azt. Mások külön csomagtervet dolgoztak ki a tartósan munkanélküliek elhelyezkedése érdekében, de a rugalmasságnövelő intézkedések közé tartozik a vállalkozóvá válás elősegítése is, például bizonyos adók, befizetések elengedésével.

Ennek ellenére az európai OECD-országok munkanélküliségi rátája tovább emelkedett, a változatlanul magas nem bér jellegű munkaerőköltségelemek mellett. Az elemzők szerint az amerikai típusú munkaerő-piaci rugalmasság ugyanis továbbra is távol áll az európai országok gondolatvilágától, s mint egy angliai konferencia résztvevője találóan megfogalmazta: „A munkaerőpiac rugalmassága olyan varázsszó a munkáltató számára, amely megindokolja, hogy miért kell csökkenteni a béreket és leépíteni az alkalmazottak egy részét.”

(Ism.: *Lakatos Judit*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

HEIN, B.:

AZ EGÉSZSÉGI ÁLLAPOT FELMÉRÉSE

(Fragen zur Gesundheit. Ergebnis des Mikrozensus 1992.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1994. 7. sz. 549–556. p.

Az 1992. évi németországi mikrocenzus kérdőíve – az 1989. évihez hasonlóan – a betegségek és a baleseti egészségkárosodások időtartamáról, a baleset jellegéről, a gyógyítás módjáról és időtartamáról, a munkaképtelenség előfordulásáról is tartalmaz kérdéseket. Foglalkozik ezenkívül a dohányzási szokásokkal és a jódozott só felhasználásával. Az e témaköröket érintő kérdéseket a lakosság 0,5 százalékának tették fel.

A mikrocenzus során a válaszmegtagadás körülbelül 10 százalékos volt.

1992 májusában a német lakosság 11,7 százaléka érezte magát betegnek, illetve baleseti sérültnek. Ebből a betegek aránya 10,4, a baleseti sérülteké 1,3 százalék volt.

A betegek hányada az életkorral meredeken nőtt. A növekedés 65 év felett volt ugrásszerű. A nők aránya – lévén több az idős nő, mint a férfi – magasabb volt a férfiakénál.

A területi megoszlás igen nagy eltéréseket mutat. A várostartományokban (Hamburg, Bréma, Berlin) az átlagnál magasabb volt az arány, és a volt Német Szövetségi Köztársaság területén nagyobb beteg-

rány mutatkozott, mint a volt német demokratikus köztársasági tartományokban. (Megjegyzendő, hogy a nyugati tartományokban az 1989. évi felmérésekhez képest némi javulás mutatkozott.) Az értékek a települések nagysága szerint is eltérnek egymástól. A nagyobb lakosságszámú helységekből magasabb, a kevésbé lakottakban pedig kisebb volt a betegek aránya.

A felmérés alapján egyértelműen kiderült, hogy a keresőfoglalkozást folytatók között lényegesen kisebb a betegek és a balesetet szenvedettek arányszáma, mint a munkanélkülieknél, és kisebb (több mint 36 százalékkal), mint a gazdaságilag inaktívak körében. A gazdaságilag aktív 15–65 éves korcsoportban ugyancsak a munkanélküliek között volt magasabb a betegek aránya. Valószínűleg a rosszabb egészségi állapotban lévők nehezebben találnak munkát, illetve kedvezőtlenebben ítélik meg saját egészségi állapotukat. A keresőtevékenységet folytatók között a munkások körében magasabb volt a betegek aránya, mint az önállóknál és az alkalmazottaknál.

A felmérés során azt is vizsgálták, hogy a keresőtevékenységet folytatók a felmérési időszakban (vagyis a kikérdezés napján és az azt megelőző négy hétben) legalább egy napot hiányoztak-e a munkahelyükről.

Az igennel válaszolók aránya 6,5 volt a keresőtevékenységet folytatók százalékában, az

összes beteghez képest pedig 72,1 százalék. Ezen belül ez a hányad a munkásoknál 78,5, az alkalmazottaknál 70,0, a tisztviselőknél 68,2 és az önállóknál mintegy 50 százalék volt.

A betegek és a balesetet szenvedettek mintegy felénél az egészségkárosodás időtartama 6 hétnél hosszabb volt. Különösen jellemző ez az idősebb korosztályra, de a 40–65 év közöttieknél is a betegek egyharmadát tette ki az egy évnél hosszabb ideig betegeskedők aránya. Minden negyedik megkérdezett, aki a felmérést megelőző négy hétben beteg volt, a kikérdezési napon már egészségesnek mondta magát. A gyógyulási folyamat e megkérdezetteknek az esetek 52,3 százalékában 3 nap és két hét közé esett, hat hétnél hosszabb ideig ebben a csoportban csak 6,9 százalék gyógyult. A betegség jellegéről nem tettek fel kérdést. A balesetek mintegy negyedrésze üzemi volt, ugyanennyi szabadidőben történt, 20 százaléka háztartási és közel 15 százaléka közlekedési baleset volt.

A betegek és a balesetet szenvedettek túlnyomó többsége (90 százaléka) felkereste az orvost. Ezek háromnegyede csak ambuláns kezelésben részesült. A 65 éven felüli betegek közül lényegesen többen (közel minden ötödik) fordultak orvoshoz, mint a fiatalabbak.

Németország 10 éven felüli lakosságának több mint egynegyede dohányzik. Ezeknek mintegy 64 százaléka rendszeres dohányosnak mondja magát.

A dohányzás fontos egészségi rizikófaktor, ezért a mikrocenzus a dohányzás mértékét is vizsgálta. A válaszokból megállapítható, hogy a rendszeresen dohányzó német lakosság több mint 80 százaléka napi 20 cigarettánál kevesebb, de 1,4 százaléka 40 darabnál több cigarettát szív. Az átlag napi 15,8 cigarettát volt 1992-ben. A legnagyobb mértékben a 25–40 éves korcsoport dohányzik, az ennél idősebbek és fiatalabbak kisebb hányada hódol e szenvedélynek, de a dohányosok 0,5 százaléka a 10–15 éves korcsoportba tartozik. A dohányosok nagyobb része férfi. A területi megoszlás azt mutatta, hogy a várostartományokban lakók dohányoznak a legnagyobb arányban. Ezt követően a dohányosok hányada északról délre csökken. Ugyancsak csökken a dohányosok aránya a nagyobb településektől kiindulva a kisebb helységek felé. Megemlíthető még, hogy a volt Német Demokratikus Köztársaság területén lakók között kevesebb a dohányos, mint az ország többi tartományában.

A keresőtevékenységet folytatók nagyobb arányban (36,3%) dohányoznak, mint a gazdaságilag inaktívok (15,1%). Ezzel szemben a munkanélküliek igen nagy hányada (44,8%) dohányzik. Különösen a munkanélküli férfiak erős dohányosok. A jövede-

lemforrást tekintve hasonló a helyzet. A munkanélküli- és szociális segélyben részesülők között sokkal magasabb a dohányosok aránya, mint az országos átlag.

A jódozott étkezési só használata kiküszöbölheti a jódihiányból származó betegségeket (például a strútmát). A felmérés szerint 1992 májusában a német lakosság 62,4 százaléka használt jódozott sót. Ez az előző, 1989. évi felméréshez képest 13,2 százalékpont emelkedést jelent. A területi megoszlást vizsgálva a volt Német Demokratikus Köztársaság, illetve az északi tartományok jódozottsó-fogyasztása jelentősen alacsonyabb az országos átlagnál. A jódozottsó-fogyasztás az idősebb korosztályokban sokkal kisebb, mint a fiatalabbaknál és a gyermekeknek. A munkanélküliek ugyancsak kevesebb jódozott sót használnak, mint a keresőtevékenységet folytatók, illetve az inaktívok.

(Ism.: *Nádas Péter*)

WOOLBRIGHT, L. A.:

AZ ANYA DOHÁNYZÁSÁNAK HATÁSA.

(The effects of maternal smoking on infant health.) – *Population Research and Policy Review*. 1994. 3. sz. 327–339. p.

Az anya dohányzása több szempontból is kedvezőtlenül befolyásolhatja a születendő gyermek egészségét. Egyrészt koraszüléshez vezethet, másrészt – a méhen belüli fejlődés lelassulása folytán – növeli annak kockázatát, hogy az újszülött kis testsúllyal jön világra, harmadrészt pedig későbbi egészségkárosodások (például légzési nehézségek) forrása lehet.

A kutatások e sokféle hatásból rendszerint egyet-egyet ragadnak ki csupán, holott azok szorosan összefüggenek egymással. Ez a felismerés vezette a tanulmány szerzőjét, amikor az általa vezetett empirikus kutatásban az anya dohányzásából fakadó különféle egészségi problémák együttes vizsgálatára vállalkozott.

A kutatás adatbázisát az Egyesült Államok Alabama államában 1988 és 1991 között született gyermekek születési és halotti anyakönyvi kivonatai alkották.

A kezdő időpontot az indokolta, hogy a születési anyakönyvi kivonaton 1988-tól szerepel információ az anya dohányzási szokásairól. A vizsgált időszakban Alabama államban mintegy 255 ezer újszülött jött világra. Ezek közül csupán 5400 esetben hiányzott az anya dohányzásáról adat, ami az összes születésnek alig több mint 2 százaléka. Az

összes beteghez képest pedig 72,1 százalék. Ezen belül ez a hányad a munkásoknál 78,5, az alkalmazottaknál 70,0, a tisztviselőknél 68,2 és az önállóknál mintegy 50 százalék volt.

A betegek és a balesetet szenvedettek mintegy felénél az egészségkárosodás időtartama 6 hétnél hosszabb volt. Különösen jellemző ez az idősebb korosztályra, de a 40–65 év közöttieknél is a betegek egyharmadát tette ki az egy évnél hosszabb ideig betegeskedők aránya. Minden negyedik megkérdezett, aki a felmérést megelőző négy hétben beteg volt, a kikérdezési napon már egészségesnek mondta magát. A gyógyulási folyamat e megkérdezetteknel az esetek 52,3 százalékában 3 nap és két hét közé esett, hat hétnél hosszabb ideig ebben a csoportban csak 6,9 százalék gyógyult. A betegség jellegéről nem tettek fel kérdést. A balesetek mintegy negyedrésze üzemi volt, ugyanennyi szabadidőben történt, 20 százaléka háztartási és közel 15 százaléka közlekedési baleset volt.

A betegek és a balesetet szenvedettek túlnyomó többsége (90 százaléka) felkereste az orvost. Ezek háromnegyede csak ambuláns kezelésben részesült. A 65 éven felüli betegek közül lényegesen többen (közel minden ötödik) fordultak orvoshoz, mint a fiatalabbak.

Németország 10 éven felüli lakosságának több mint egynegyede dohányzik. Ezeknek mintegy 64 százaléka rendszeres dohányosnak mondja magát.

A dohányzás fontos egészségi rizikófaktor, ezért a mikrocenzus a dohányzás mértékét is vizsgálta. A válaszokból megállapítható, hogy a rendszeresen dohányzó német lakosság több mint 80 százaléka napi 20 cigarettánál kevesebb, de 1,4 százaléka 40 darabnál több cigarettát szív. Az átlag napi 15,8 cigarettát volt 1992-ben. A legnagyobb mértékben a 25–40 éves korcsoport dohányzik, az ennél idősebbek és fiatalabbak kisebb hányada hódol e szenvedélynek, de a dohányosok 0,5 százaléka a 10–15 éves korcsoportba tartozik. A dohányosok nagyobb része férfi. A területi megoszlás azt mutatta, hogy a várostartományokban lakók dohányoznak a legnagyobb arányban. Ezt követően a dohányosok hányada északról délre csökken. Ugyancsak csökken a dohányosok aránya a nagyobb településektől kiindulva a kisebb helységek felé. Megemlíthető még, hogy a volt Német Demokratikus Köztársaság területén lakók között kevesebb a dohányos, mint az ország többi tartományában.

A keresőtevékenységet folytatók nagyobb arányban (36,3%) dohányoznak, mint a gazdaságilag inaktívok (15,1%). Ezzel szemben a munkanélküliek igen nagy hányada (44,8%) dohányzik. Különösen a munkanélküli férfiak erős dohányosok. A jövede-

lemforrást tekintve hasonló a helyzet. A munkanélküli- és szociális segélyben részesülők között sokkal magasabb a dohányosok aránya, mint az országos átlag.

A jódozott étkezési só használata kiküszöbölheti a jódihiányból származó betegségeket (például a strútmát). A felmérés szerint 1992 májusában a német lakosság 62,4 százaléka használt jódozott sót. Ez az előző, 1989. évi felméréshez képest 13,2 százalékpont emelkedést jelent. A területi megoszlást vizsgálva a volt Német Demokratikus Köztársaság, illetve az északi tartományok jódozottsó-fogyasztása jelentősen alacsonyabb az országos átlagnál. A jódozottsó-fogyasztás az idősebb korosztályokban sokkal kisebb, mint a fiatalabbaknál és a gyermekeknel. A munkanélküliek ugyancsak kevesebb jódozott sót használnak, mint a keresőtevékenységet folytatók, illetve az inaktívok.

(Ism.: *Nádas Péter*)

WOOLBRIGHT, L. A.:

AZ ANYA DOHÁNYZÁSÁNAK HATÁSA.

(The effects of maternal smoking on infant health.) – *Population Research and Policy Review*. 1994. 3. sz. 327–339. p.

Az anya dohányzása több szempontból is kedvezőtlenül befolyásolhatja a születendő gyermek egészségét. Egyrészt koraszüléshez vezethet, másrészt – a méhen belüli fejlődés lelassulása folytán – növeli annak kockázatát, hogy az újszülött kis testsúllyal jön világra, harmadrészt pedig későbbi egészségkárosodások (például légzési nehézségek) forrása lehet.

A kutatások e sokféle hatásból rendszerint egyet-egyet ragadnak ki csupán, holott azok szorosan összefüggenek egymással. Ez a felismerés vezette a tanulmány szerzőjét, amikor az általa vezetett empirikus kutatásban az anya dohányzásából fakadó különféle egészségi problémák együttes vizsgálatára vállalkozott.

A kutatás adatbázisát az Egyesült Államok Alabama államában 1988 és 1991 között született gyermekek születési és halotti anyakönyvi kivonatai alkották.

A kezdő időpontot az indokolta, hogy a születési anyakönyvi kivonaton 1988-tól szerepel információ az anya dohányzási szokásairól. A vizsgált időszakban Alabama államban mintegy 255 ezer újszülött jött világra. Ezek közül csupán 5400 esetben hiányzott az anya dohányzásáról adat, ami az összes születésnek alig több mint 2 százaléka. Az

egyedülálló szövetségi államok közötti együttműködés révén az Alabamából elköltözött és másutt meghalt gyermekek adatait is sikerült feldolgozni.

A születési anyakönyvi kivonaton az anya dohányzásával kapcsolatos adatok nem csupán a dohányzás tényét, hanem az elszívott cigaretták számát is jelezték. Ennek a változónak az eloszlása azonban olyannyira ferde volt (a nők jelentős része nem dohányzott, erős dohányos pedig igen kevés akadt), hogy a szerző végül is a durvább mérési mód mellett döntött, s csupán a dohányzó és a nem dohányzó nőket különböztette meg egymástól, lemondva a dohányosokon belüli további csoportosításról.

Az így létrehozott mutató más adatforrásokkal való összehasonlítás alapján megbízhatónak tűnt. Igaz ugyan, hogy a dohányosok mintegy 16 százalékos aránya a vizsgált anyák körében kissé elmaradt a szülőképes korú nőknél más kutatásokban tapasztalt értéktől, ez azonban jórészt annak tulajdonítható, hogy a gyermeket szülő nők átlagéletkora alacsonyabb, mint a szülőképes korúaké, a fiatalok pedig általában kevésbé dohányoznak, mint az idősebbek.

A dohányzás mellett a szerző figyelme kiterjedt az anya egyéb tulajdonságaira (például iskolai végzettségére, etnikai hovatartozására) is. Ezen változók bevonását az elemzésbe az indokolta, hogy egyrészt hamis oksági kapcsolatot teremthetnek a dohányzás és a gyermek egészségi állapota között, másrészt épp ellenkezőleg: elrejtethetik a cigarettázás káros hatásait. Ismert ugyanis, hogy az alacsonyabb iskolázottságú nők rendszerint többet dohányoznak, mint az iskolázottabbak, egyszersmind az ő gyermekeiknél eleve – a cigarettafogyasztástól függetlenül – gyakoribbak az egészségi problémák. Elképzelhető tehát, hogy ami a dohányzás ártalmas következményének látszik, valójában az alacsony iskolázottságból adódik. Másfelől az is ismert, hogy a színes bőrűek a fehéreknél kevesebbet dohányoznak, gyermekeik viszont – megint csak függetlenül a cigarettafogyasztástól – nagyobb egészségi kockázatnak vannak kitéve. Ha ez valóban így van, akkor a bőrszín elrejtí, a ténylegesnél kisebbnek mutatja a dohányzás káros hatását.

Az elemzés során a szerző többféle módszerrel is igyekezett megragadni az anya dohányzásának a gyermek egészségére gyakorolt hatását. Egyrészt kiszámította a dohányosoknak a nem dohányzókéhoz viszonyított ún. relatív kockázatát, ami nem más mint a két csoportban megfigyelt értékek (születési súly vagy koraszülési gyakoriság) hányadosa. Ahol az elemszám lehetővé tette, ott a relatív kockázatot az anya különféle társadalmi-demográfiai jellemzői-

nek ellenőrzése után is kiszámította; ez a megtisztított mutató a dohányzás tényleges, más tényezők befolyásától mentes hatását tükrözi. A relatív kockázat mellett a szerző meghatározta azoknak az egészségkárosodásoknak a számát, amelyek elkerülhetők lennének akkor, ha az anyák nem dohányoznának. Ezt úgy számította ki, hogy a károsodások tényleges számából kivonta azt a feltételezett számot, amit akkor kapnánk, ha a gyermekek kockázata egyforma lenne a dohányzók és a nem dohányzók körében.

A vizsgálat eredményei egyértelműen bizonyítják, hogy az anya dohányzása több szempontból is károsan befolyásolja a születendő gyermek egészségét. A dohányos nők újszülöttjei körében 8 százalékkal nagyobb annak a kockázata, hogy világra jövetelük után intenzív kórházi kezelésre szorulnak. Ez látszólag csekély különbség, ha azonban figyelembe vesszük az anya bőrszínét, akkor a dohányosok „többletkockázata” 20 százalékra ugrik. Ez az eredmény is jelzi, mennyire fontos az anya egyéb tulajdonságainak a bevonása az elemzésbe. Az említett példában az a tény, hogy a színes bőrűek kevesebbet dohányoznak, ugyanakkor gyermekeik gyakrabban szorulnak intenzív ápolásra, elfedte, a valószínűségeknél kisebbnek mutatta a cigarettázás káros hatását.

Egyértelműen látható a dohányzók hátránya a csecsemőhalandóság tekintetében is. Valamennyi halálokot együtt vizsgálva a dohányzó anyák gyermekeinek kockázata 22 százalékkal múlja felül a nem dohányzókéét; a bőrszín figyelembevétele után azonban ez az érték 39 százalékra ugrik. Egyes halál oka csoportokon belül még nagyobbak a különbségek. A légzőrendszer megbetegedései esetében például közel háromszoros a dohányzó nők újszülötteinek többletkockázata, és hasonló eltérés tapasztalható az ún. hirtelen csecsemőhalál kategóriájában is.

Ami a koraszülések gyakoriságát illeti, a dohányosok kockázata látszólag nem sokkal (mindössze 8 százalékkal) nagyobb, mint a nem dohányzókéé, ez a csekély eltérés azonban ismét a bőrszín „elrejtő” hatásának tulajdonítható; e változó ellenőrzése után a dohányosok kockázata már 24 százalékkal múlja felül a nem dohányzókéét.

Igen jelentős különbségek tapasztalhatók a dohányzó és a nem dohányzó anyák gyermekeinek születési súlyában is. A kis súllyal születés kockázata a dohányosok körében 55 százalékkal nagyobb, mint a nem dohányosok között, a bőrszín hatásának kiküszöbölése után pedig ez a többletkockázat 81 százalékára ugrik.

A relatív kockázat mellett a szerző a dohányzás megszüntetésével elkerülhető károsodások számával

igyekezett megragadni a dohányzás káros egészségi következményeit. Ennek során figyelembe vette az anyák egyéb tulajdonságainak (például bőrszínének és iskolázottságának) torzító hatását is. Számításai szerint ha az anyák lemondának napi cigarettaadagjukról, akkor – a vizsgált 4 éves időszakra vo-

natkoztatva – a csecsemőhalálozások száma 129-cel, a koraszülötteké 768-cal, az alacsony súllyal született gyermekeké pedig több mint 2000-rel csökkenne Alabama államban.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ECONOMIE ET STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

- Dinh, Q. C.*: Franciország népessége 2050-ig.
Deschamps, L. - *Gléau, J. P.*: Milyen lesz a francia népesség területi megoszlása 2015-ben.
Floch, J. M.: Farmerék: ágazatok szerinti trendek.
Esquieu, P.: Az iskoláskorú népesség és a pedagógusok számának trendjei és előrejelzései.
Gottlely, J. - *Vilian, A.*: A holnap orvosai.

1994. ÉVI 5-6. SZÁM

- Buchwald, W.* - *Saglio, A.*: Franciaország és Németország összehasonlítható fogyasztóiár-indexei.
Buchwald, W. - *Seglio, A.*: Franciaország és Németország, 1992–1993. Az inflációs különbség tényezői.
Bussy, J. C. - *Carpenter, C.* - *Kabla, I.*: Francia vállalatok az európai szabadalom korában.
Barré, R. - *Laville, F.*: Szabadalmi bibliometrika: a technológiai tevékenység mérése.
Guellec, D. - *Kabla, I.*: A szabadalom – egy eszköz a technológiai innováció birtoklásához.
Kabla, I.: Egy innovációs mutató: a szabadalom.
Turpin, É. - *Wolkowitz, M.*: Szabadalmak és ipari stratégia: a telekommunikációs példa.
Crépon, B. - *Duguet, E.*: Innováció: mérések, megtérülések és verseny.
Duguet, E.: Technológiai együttműködés közös európai szabadalmakon keresztül.

JOURNAL OF THE AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 427. SZÁM

- Taylor, J. M. G.* - *Gumberland, W. G.* - *Sy, J. P.*: Egy sztochasztikus modell longitudinális AIDS-adatok elemzésére.
Robins, J. M. - *Greenland, S.*: Prophylaxis terápiai különbségi arányok finomítása AZT-kezelésnél.

Heitjam, D. F. - *Landis, J. R.*: Ismétlődő trendek becslése a vérnyomásban: egy többszöri helyettesítési módszer.

Gibbons, R. D. - *Hedeker, D.* - *Charles, S. C.* - *Frisch, P.*: Véletlen hatású probit modell helytelen orvosi kezelési panaszok előrejelzésére.

Tamura, R. N. - *Faries, D. E.* - *Andersen, J. S.* - *Heiligenstein, J. H.*: Adaptív klinikai kísérleti esettanulmány.

Grilenzoni, C.: Dinamikus modellek optimális rekurzív becslése.

Stahel, W. A. - *Ruckstuhl, A. F.* - *Senn, P.* - *Dressler, K.*: Robosztus becslés bonyolult molekuláris szinképelemzésben.

Priebe, C. E.: Adaptív keverékek.

Sain, S. R. - *Baggerly, K. A.* - *Scott, D. W.*: Többváltozós sűrűségek keresztellenőrzése.

Che, M. - *H.*: Fontosság szerinti súlyozott marginális bayesi utólagos sűrűségbecslés.

Jones, M. C. - *Davies, S. J.* - *Park, B. U.*: Magtípusú regressziós becslések változatai.

Kim, D. K. - *Taylor, J. M. G.*: Mindkét oldali transzformáció-módszer túlszóródó binominális adatokra, ha N nincs megfigyelve.

Dabrowska, D. M. - *Sun, G.-W.* - *Horowitz, M. M.*: Cox-regresszió egy Markov-féle felújítási modellben.

Wang, M. C. - *Kennedy, W. J.*: Kiválasztott centrális és nemcentrális egyváltozós valószínűségi függvények valószínűségeinek önellenőrzött kiszámítása.

Woodruff, D. L. - *Rocke, D. M.*: Többváltozós hely és forma kiszámítható robusztus becslése.

Heritier, S. - *Ronchetti, E.*: Robosztus korlátozott hatású tesztek általános parametrikus modellekben.

Newton, M. A. - *Geyer, C. J.*: Boost-srap-visszahurkolás: egy Monte-Carlo-módszer beágyazott bootstrapre.

Inclan, C. - *Tiao, G. C.*: Négyzetek kumulatív összegeinek használata szórásváltozás visszatekintő kijelzésére.

Liebermann, O.: Kvadratikus formák arányeloszlásának nyeregpont-közelítése normális változóknál.

Park, B. U. - *Simar, L.*: Hatékony szemiparametrikus becslés egy sztochasztikus modellben.

Toman, B.: Bayes-féle optimális tervek két- és háromszintű faktoriális kísérletekre.

Samaniego, F. J. - *Reneau, D. M.*: Pontbecslésekre vonatkozó bayesi valamint gyakorisági megközelítések egyeztetése.

Liu, J. S.: Az összevont Gibbs-mintavevő bayesi számításokban.

Sackrowitz, H. - *Samuel-Chan, E.*: Ésszerűség és torzítatlanság hipotézistesztelésben.

Gastwirth, J. L. - *Johnson, W. O.*: Szűrés költséghatékony minőségellenőrzéssel: lehetséges alkalmazások HIV- és kábítószer-tesztelésre.

Hughes Oliver, J. M. - *Swallow, W. H.*: Egy kétlépcsős adaptív csoporttesztelési eljárás kis arányok becslésére.

igyekezett megragadni a dohányzás káros egészségi következményeit. Ennek során figyelembe vette az anyák egyéb tulajdonságainak (például bőrszínének és iskolázottságának) torzító hatását is. Számításai szerint ha az anyák lemondának napi cigarettaadagjukról, akkor – a vizsgált 4 éves időszakra vo-

natkoztatva – a csecsemőhalálozások száma 129-cel, a koraszülötteké 768-cal, az alacsony súllyal született gyermekeké pedig több mint 2000-rel csökkenne Alabama államban.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ECONOMIE ET STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

- Dinh, Q. C.*: Franciország népessége 2050-ig.
Deschamps, L. - *Gléau, J. P.*: Milyen lesz a francia népesség területi megoszlása 2015-ben.
Floch, J. M.: Farmerék: ágazatok szerinti trendek.
Esquieu, P.: Az iskoláskorú népesség és a pedagógusok számának trendjei és előrejelzései.
Gottlely, J. - *Vilian, A.*: A holnap orvosai.

1994. ÉVI 5-6. SZÁM

- Buchwald, W.* - *Saglio, A.*: Franciaország és Németország összehasonlítható fogyasztóiár-indexei.
Buchwald, W. - *Seglio, A.*: Franciaország és Németország, 1992–1993. Az inflációs különbség tényezői.
Bussy, J. C. - *Carpenter, C.* - *Kabla, I.*: Francia vállalatok az európai szabadalom korában.
Barré, R. - *Laville, F.*: Szabadalmi bibliometrika: a technológiai tevékenység mérése.
Guellec, D. - *Kabla, I.*: A szabadalom – egy eszköz a technológiai innováció birtoklásához.
Kabla, I.: Egy innovációs mutató: a szabadalom.
Turpin, É. - *Wolkowitz, M.*: Szabadalmak és ipari stratégia: a telekommunikációs példa.
Crépon, B. - *Duguet, E.*: Innováció: mérések, megtérülések és verseny.
Duguet, E.: Technológiai együttműködés közös európai szabadalmakon keresztül.

JOURNAL OF THE AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 427. SZÁM

- Taylor, J. M. G.* - *Gumberland, W. G.* - *Sy, J. P.*: Egy sztochasztikus modell longitudinális AIDS-adatok elemzésére.
Robins, J. M. - *Greenland, S.*: Prophylaxis terápiai különbségi arányok finomítása AZT-kezelésnél.

Heitjam, D. F. - *Landis, J. R.*: Ismétlődő trendek becslése a vérnyomásban: egy többszöri helyettesítési módszer.

Gibbons, R. D. - *Hedeker, D.* - *Charles, S. C.* - *Frisch, P.*: Véletlen hatású probit modell helytelen orvosi kezelési panaszok előrejelzésére.

Tamura, R. N. - *Faries, D. E.* - *Andersen, J. S.* - *Heiligenstein, J. H.*: Adaptív klinikai kísérleti esettanulmány.

Grilenzoni, C.: Dinamikus modellek optimális rekurzív becslése.

Stahel, W. A. - *Ruckstuhl, A. F.* - *Senn, P.* - *Dressler, K.*: Robosztus becslés bonyolult molekuláris szinképelemzésben.

Priebe, C. E.: Adaptív keverékek.

Sain, S. R. - *Baggerly, K. A.* - *Scott, D. W.*: Többváltozós sűrűségek keresztellenőrzése.

Che, M. - *H.*: Fontosság szerinti súlyozott marginális bayesi utólagos sűrűségbecslés.

Jones, M. C. - *Davies, S. J.* - *Park, B. U.*: Magtípusú regressziós becslések változatai.

Kim, D. K. - *Taylor, J. M. G.*: Mindkét oldali transzformáció-módszer túlszóródó binominális adatokra, ha N nincs megfigyelve.

Dabrowska, D. M. - *Sun, G.-W.* - *Horowitz, M. M.*: Cox-regresszió egy Markov-féle felújítási modellben.

Wang, M. C. - *Kennedy, W. J.*: Kiválasztott centrális és nemcentrális egyváltozós valószínűségi függvények valószínűségeinek önellenőrzött kiszámítása.

Woodruff, D. L. - *Rocke, D. M.*: Többváltozós hely és forma kiszámítható robusztus becslése.

Heritier, S. - *Ronchetti, E.*: Robosztus korlátozott hatású tesztek általános parametrikus modellekben.

Newton, M. A. - *Geyer, C. J.*: Boost-srap-visszahurkolás: egy Monte-Carlo-módszer beágyazott bootstrapre.

Inclan, C. - *Tiao, G. C.*: Négyzetek kumulatív összegeinek használata szórásváltozás visszatekintő kijelzésére.

Liebermann, O.: Kvadratikus formák arányeloszlásának nyeregpont-közelítése normális változóknál.

Park, B. U. - *Simar, L.*: Hatékony szemiparametrikus becslés egy sztochasztikus modellben.

Toman, B.: Bayes-féle optimális tervek két- és háromszintű faktoriális kísérletekre.

Samaniego, F. J. - *Reneau, D. M.*: Pontbecslésekre vonatkozó bayesi valamint gyakorisági megközelítések egyeztetése.

Liu, J. S.: Az összevont Gibbs-mintavevő bayesi számításokban.

Sackrowitz, H. - *Samuel-Chan, E.*: Ésszerűség és torzítatlanság hipotézistesztelésben.

Gastwirth, J. L. - *Johnson, W. O.*: Szűrés költséghatékony minőségellenőrzéssel: lehetséges alkalmazások HIV- és kábítószer-tesztelésre.

Hughes Oliver, J. M. - *Swallow, W. H.*: Egy kétlépcsős adaptív csoporttesztelési eljárás kis arányok becslésére.

Aly, E.-E. A. A. – Kochar, S. C. – McKeague, I. W.: Néhány teszt kumulatív előfordulási függvények és okspecifikus kockázati arányok összehasonlítására.

Ledwina, T.: A Neyman-féle sima illeszkedésű teszt adatvezérelt változata.

Tang, D. I.: Egyenletesen erősebb tesztek egyoldalú többváltozós problémára.

Berger, R. L. – Boos, D. D.: Egy megbízhatósági halmozon maximalizált P -értékek.

Lu, H. H. S. – Wells, M. T. – Tiwari, R. C.: Következtetés léptetési függvényekre.

Formann, A. K.: Változás mérése rejtett alcsoportokban dichotom adatok segítségével.

Binder, D. A. – Patak, Z.: Becslő függvények használata komplex felvételekből származó becslésre.

Hayakawa, Y.: Új, kétváltozós exponenciális eloszlások konstruálása bayesi perspektívából.

Fu, J. C. – Koutras, M. V.: Sorozatok eloszlásmélete: egy Markov-lánc modell.

Goodman, L. A.: Kvázi-függetlenség és kvázi-függőség kontingenciátláblakban.

Albert, J.: Baseball ütési adatok feltárása.

Bassett, G. W. – Persky, Jr. and J.: A korcsolyázás osztályozása.

Dawkins, B. P. – Andrae, P. M. – O'Connor, P. M.: Olimpiai hétpróba-adatok elemzése.

Ridder, G. – Cramer, J. S. – Hopstaken, P.: A labdarúgásbeli piros lap hatásának becslése.

Stern, H. S.: Egy Brown-mozgás modell a sporteredményekre.

1994. ÉVI 428. SZÁM

Phillips, D. B. – Smith, F. M.: Bayesi felületek hierarchikusminta-modellen.

Rathbun, S. – Cressie, N.: Idő-tér túlélési pontfolyamat egy hosszúlevelű fenyőerdőre Dél-Georgiában.

Lee, R. D. – Tuljapurkar, S.: Sztochasztikus népesség-előrejelzések az Egyesült Államokra.

Merrill, S.: Valószínűségi modell többpárti jelöléseknél a párttámogatás térbeli megoszlására.

Gentleman, R. C. és mások: A HIV-1 Elisa-teszt statisztikai minőségellenőrzése.

Mesenbrink, P. és mások: Egy „hullámforrasztási” folyamat jellemzése és optimalizálása.

Allenby, G. M. – Lenk, P. J.: Háztartási vásárlási szokások modellezése logisztikus normál regresszióval.

Galbraith, R. F.: Sugárirányú ábrák néhány alkalmazása.

Soofi, E. S.: A megfoghatatlan információ koncepciója.

Hastie, T. – Tibshirani, R. – Buja, A.: Flexibilis diszkriminancia-elemzés optimális pontozással.

Croux, C. – Rosseeuw, P. J. – Hössjer, O.: Általánosított S -becslések.

Booth, J. G. – Butler, R. W. – Hall, P.: Boot-strap-módszerek véges sokaságokra.

Burr, D.: Bizonyos boot-strap megbízhatósági intervallumok összehasonlítása a Cox-modellben.

Politis, D. N. – Romano, J. P.: A stacionárius boot-strap.

Cook, J. R. – Stefanski, L. A.: Szimulációs-extrapolációs becslés egy paraméteres mérésihiba-modellben.

Atkinson, A. C.: Gyors és nagyon robusztus módszer többszörös kiugró értékek jelzésére.

Antoniadis, A. – Gregoire, G. – McKeague, I. W.: Kishullám-módszerek görbék becsléséhez.

Hunsberger, S.: Egy szemiparametrikus javítás.

Books, R. – Stone, M.: Együttes kontinuum-regresszió többszörös magyarázó változóra.

Rolle, J. D.: Legjobb nemnegatív invariáns, részlegesen ortogonális kvadratikus becslés normál regresszióban.

Ryu, K.: Arányos kockázati modelles csoport tartamelemzése.

Tjøstheim, D. – Auestad, B. H.: Nemlineáris idősorok nemparaméteres azonosítása: előrejelzések.

Tjøstheim, D. – Auestad, B. H.: Nemlineáris idősorok nemparaméteres azonosítása: előrejelzések – szignifikáns kérések kiválasztása.

Robinson, P. M.: Nemstacionárius hipotézisek tesztje.

Fahrmeir, L. – Tutz, G.: Dinamikus sztochasztikus modellek időfüggő, rendezett páru összehasonlító rendszerekre.

Bandein-Roche, K.: Additív keverékek felbontása forrásösszetevőkre és járulékokra.

Meilijson, I.: Kompetitív kockázatok koherens megbízhatósági rendszereken.

Rayens, W. S. – Srinivasan, C.: Általánosított Liouville-elosztások függőségi tulajdonságai.

Slate, E. H.: Kvadratikus szórásfüggvényű természetes exponenciális családok paraméterezése.

Cheng, K. F. – Wu, J. W.: Finomított legkisebb négyzetes becslések a skálázott regressziós együtthatókhöz.

O'Neill, T. J.: Egyenletek becslésének torzítása.

Maller, R. A. – Zhou, S.: Teszt az elegendő nyomonkövetéshez és kiugró értékekre túlélési adatoknál.

Schmoyer, R. L.: Permutációs tesztek korrelációra regressziós hibáknál.

Owen, A. B.: Korrelációk ellenőrzése latin hiperkocka mintáknál.

Li, Z. – Begg, C. B.: Véletlenhatás-modellek ellenőrzött és nem ellenőrzött vizsgálatokból származó eredmények kombinálásához.

Lewis, R. J. – Berry, D. A.: Csoportos szekvenciális klinikai próbák: bayesi döntésméleti tervek klasszikus elemzése.

Madigan, D. – Raftery, A. E.: Modellkiválasztás, valamint modellbizonytalanság számbavétele grafikus modelleknél.

Carvalho, F. D. – Dellaert, N. P. – Osório, M. S.: Statisztikai felfedés kétdimenziós statisztikai táblákban: általános táblák.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA (A SZOROZAT)

1994. ÉVI 3. SZÁM

Simpson, S. N.: A brit népszámlálás és lakásösszeírás.

Hand, D. J.: A statisztikai kérdőívek kérdéseinek átszerkesztése.

Spiegelhalter, D. J. – Freedman, L. S. – Parmar, M. K. B.: Bayesi módszerek véletlen sorozatokra.

Bhargava, A.: A Fülöp-szigeteki gyermekek egészségének modellezése.

Diggle, P. J. – Rowlingson, B. S.: Egy feltétel módszer megemelt kockázat-pontfolyamat modellezéséhez.

Islam, M. A.: Többállapotú túlélési modellek átmenetekre és fordított átmenetekre.

STATISTISCHE HEFTE STATISTICAL PAPERS

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1994. ÉVI 1. SZÁM

Hassler, U.: (1) folyamatok minta autokorrelációs függvénye.

Herrmann, E.: Sáv szélesség-szelektorok aszimptotikus eloszlása magregresszió-becslésben.

Kahle, W.: Szimultán megbízhatósági területek kárfolyamatok paramétereire.

Eichenauer-Herrmann, J. Ickstadt, K. Weiss, E.: Gamma-minimax eredmények az unimodális priorok osztályára.

Nassrallah, B. Ehsanes Saleh, A. K. M.: Két exponenciális eloszláshely paramétereinek összehasonlítása, ha a skálaparaméterek különbözők vagy ismeretlenek.

Chandrasekar, B. Prabakaran, T. E.: Megjegyzés az optimális vektor torzítatlan előrejelzéséhez.

Iwase, K. Kanefuji, K.: Becslés a háromparaméteres lognormális eloszlásra ismeretlen léptetésű origóval.

1994. ÉVI 2. SZÁM

Baltagi, B. H. Li, Q.: Egy egyszerű rekurzív becslési módszer lineáris regressziós modellekre $AR(p)$ megzavarásokkal.

Srivastava, V.K. Toutenburg, H.: Stein-típusú becslés alkalmazása ismételt kísérletekből származó regressziós becslések kombinálásában.

Singhal, R. A. Sahai, H.: A nemnormalitás hatásai a hatványfüggvényre egy egydimenziós véletlen modellben.

Kahn, S.: Béta várható értékű tűrési terület heteroszkedasztikus többszörös regressziós modellre többváltozós Student-féle t hibával.

Ariyawansa, K. A.: Két likelihood-függvény maximálójának létezése és egyértelmősége.

Abouammoh, A. M. Ali, A. M. Mashour, A. F.: Diszkrét alfa-modelítés jellemzéseiről és szóráshatáiról.

Ohtani, K.: Egy előtesztbecslés kockázati viselkedése normálszórásra Stein-típusú becsléssel.

Gupta, S. S. Miescke, K. J.: Bayes-féle előrettekintő egylépcsős mintavételi kijelölések a legnagyobb normális átlagra.

Weinhardt, C.: Áras jövedelem-szituációk hatékonysága: a valódi átlagjövedelem.

1994. ÉVI 3. SZÁM

Czado, C.: Paraméteres kapcsolatmódosítás mindkét szélre bináris regresszióanalízis.

Dietz, E. Bogning, D.: Longitudinális adatok elemzése véges keverékmodell segítségével.

Fahrmeir, L. Klinger, J.: Általánosított lineáris modellek becslése és tesztelése egyenlőtlenségi feltételekkel.

Kukuk, M.: Rejtett változós modellek eloszlási szempontjai.

Mühleisen, M. Zimmermann, K. F.: Monte-Carlo-integráció alkalmazása a munkaerőpiaci állapotokra és átmenetekre.

Pigeot, I. Strugholtz, H.: A Mantel-Haenszel-becslés jackknife szórásai és megbízhatósági intervallumai.

Pruscha, H.: Parciális reziduálisok kumulatív regressziós modelleknél sorrendi adatokra.

1994. ÉVI 4. SZÁM

Haldrup, N.: Heteroszkedaszticitás nemstacionárius idősorokban. Néhány Monte-Carlo-bizonyíték.

Reschenhofer, E.: Frakcionálisan integrált-e a GDP?

Baltagi, B. H. Krämer, W.: Konzisztencia, aszimptotikus torzítatlanság és korlátok a szórásnégyzet-torzításra lineáris regressziós modellben.

Schneeweiss, H. Srivastava, V. K.: A derivált becslés torzítása és átlagos négyzetes hibája.

Klufa, J.: Elfogadó mintavétel változók segítségével, ha az elutasított húzások maradékát megvizsgálják.

Chakravarty, S. R. Chatpadhyay, N.: A marginális és a teljes termelési költség-indexekről.

Frohn, J.: Egy hasznos transzformáció a multinomiális logit-modellre.

Farebrother, R. W.: A Durbin-Watson és egyéb invariáns tesztstatistikák eloszlásának kiszámítására használt néhány új módszer.

STATISTICA

A BOLOGNAI PÁDUAI ÉS PALERMÓI EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 1. SZÁM

Constantini, D. Garibaldi, U.: Az asszociációról.

De Gooijer, J. G. Pukkila, T.: Becslésekkel kapcsolatos elvárásról általános ARMA-folyamatoknál.

Stoppa, G.: A $Z(p)$ görbe és a Pareto-eloszlás lambda és k-szi indexeinek mintabeli eloszlásai.

Pardo, M. C. és mások: Különböző hypoentrópia statisztikák közötti aszimptotikus különbség analitikai vizsgálata.

Cominato, F.: Alárendeltség és optimális feltételi tesztek.

Benedetti, R. Palma, D.: Térbeli sorok dezaggregálása, interpolációja és integrálása.

Llacobini, A.: Szűrőhatás a termelésifolyamat-szabályozás folyamatábráinak használatában.

1994. ÉVI 2. SZÁM

Meaux, L. M. Young, D. M. Seaman, J. W.: Többváltozós regresszió-elemzés függő változókkal: feltételek a Lawley-Hotelling-teszteloszlás invarianciájára modell hasznosság esetén.

Michels, S. Ogon, S. Krämer, W.: Megjegyzés a jövedelemegyenlőtlenség Chakravarty-féle kiterjesztett Gini-indexéhez.

Dezhbakhsh, H.: A Durbin-féle h -statisztika képzetes értékeinek interpretálásáról.

Tracy, D. S. Osahan, S. S.: Véletlen nemválasz a vizsgált, illetve vizsgált és segédváltozókra.

Cupello, L.: Két khi-négyzetes teszt erőfüggvényei közötti összehasonlítás.

Parpinel, F.: Maximum-likelihood-becslés Ito-folyamatokra.

Pastorello, S.: Véletlen szórásos opciós árazási modellek becslése: empirikus elemzés.

Brentari, E.: A megbízhatósági intervallum hossza a Gini-féle koncentráció-hányadosra.

Singh, S. és mások: Alternatív eszköz randomizált választásokra.

D'Epifanio, G.: Megjegyzés keverékmodellekhez, amikor a keverési sűrűség normális.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 9. SZÁM

Zeidler, S.: Sporttevékenységek Ausztriában. (1992. decemberi mikrocenzus.)

Pomezny, W.: Gyakorlati segítség gyakorisága magánháztartásokban. (1992. márciusi/szeptemberi mikrocenzus.)

Dungler, H.: Lakásépítés, 1993.

Gerhold, S. Mautner, U.: Ökológiai elszámolások: környezetvédelmi kiadások, 1993.

Bittermann, W.: Természeteserőforrás-elszámolások: a talaj. A földhasználat válogatott idegenforgalmi és szabadidőeszközök szerint.

Rohrböck, G. J.: Szállítási mérleg 1993-ban az állatiermék-szektorban.

Velechovsky, G.: Építőipari rendelésállomány 1993. március 31-én.

Eichwalder, R.: Az osztrákok utazási szokásai, 1993.

Pinsolitsch, M.: Külkereskedelem 1994 júniusában és első félévében.

1994. ÉVI 10. SZÁM

Ladstätter, J.: 1991-es népszámlás: gazdasági aktivitás és fő megélhetési források.

Fraji, A.: 1991-es népszámlás: oktatási eredmények.

Egenhart, V.: Hírlapok és újságok olvasására fordított idő. (1992. decemberi mikrocenzus.)

Bartunek, E. - Hawlik, E.: Foglalkoztatottság 1993-ban.

Haruth, L.: Járványos állatbetegségek, 1993.

Göttl, F.: Szántóföldi termények, 1994.

Velechovsky, G.: Épület- és köztérfejlesztés. 1992-es éves felvétel.

Milota, L.: Termelési érték az ipari szektorban, 1993.

Kniesz, J.: Forgalmiadó-statisztikák, 1991.

Milz, J.: Ipari- és kereskedelmiadó-statisztikák, 1990.

1994. ÉVI 11. SZÁM

Fraji, A.: 1991-es népszámlás: a gazdaságilag aktív népesség foglalkozási státus és társadalmi-gazdasági helyzet szerint.

Gisser, R.: Utónevek 1992-ben és 1993-ban.

Hawlik, E.: Foglalkoztatottság és munkanélküliség körzetek szerint 1994. július végén.

Scmitzberger, F.: Személyi vonatkozású statisztikák a munkanélküliségi struktúráról Ausztriában, 1993.

Bartunek, E.: EUROSTAT munkaerő-felvétel.

Hammer, G.: A külföldiek életszínvonala Ausztriában.

Haupt, L.: Az 1994. augusztus 3-i sertésállomány.

Mazanek, R.: Ipari szerkezeti felvétel, 1992.

Milota, L.: A fűrészipar termelése 1993-ban és 1994 első félévében.

Schwarzl, R.: Ausztria nemzeti jövedelme, 1993.

1994. ÉVI 12. SZÁMA

Ladstätter, J.: 1991-es népszámlás: a gazdaságilag aktív népesség gazdasági ágak szerint.

Wolf, W. - Kronsteiner, Ch.: Önalkalmazottak kereseti személyenként és háztartásonként, 1993.

Gerhold, S.: Anyagforgalom: famérleg, 1991-1993.

Riess, R.: A tartományi közigazgatások energiafogyasztása, 1993.

Mazanek, R.: Iparstatisztika - éves felvétel, 1992.

1995. ÉVI 1. SZÁM

Grillitsch, K. és mások: Az 1993-as társadalombiztosítási és az 1991-es jövedelemstatisztikai adatokon alapuló kereseti statisztikák.

Konsteiner, C.: A tartós fogyasztási cikkek használata és elérhetősége az osztrák magánháztartásokban, városi-falusi és tartományi nagy társadalmi csoportok szerint.

Skolarz, G.: Idegenforgalom az 1994 nyara

Eichwalder, R.: Az osztrákok utazási szokásai, 1993. Úticélok. (1993. decemberi mikrocenzus.)

Kniesz, J.: Társaságiadó-statisztikák, 1990.

Rainer, N.: A gazdasági tevékenységek osztályozásának felülvizsgálat nemzetközi rendszere.

Rainer, N. - Blattner, T. Zeller, M.: A gazdasági tevékenységek statisztikai osztályozása, ÖNACE 1995.

1995. ÉVI 2. SZÁM

Wolf, W.: Alkalmazottak háztartási jövedelme háztartástípusok szerint. (1993. júniusi mikrocenzus.)

Bauer, M.: Az alkalmazottai keresetek.

Pfeiler, E.: Az „átlagos termelő munkás”. OECD-projekt (APW). Nemzetközi összehasonlítás.

Maurer, H.: Egyeztetett minimálbér-index, 1994.

Gross, L.: Időmérleg-felvételek, 1981 és 1992.

Milota, E.: Felújítható tüzelőanyagok potenciális energetikai felhasználása.

Rohrböck, G. J.: Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási szállítási mérleg, 1993-1994.

Meraner, A.: Gyümölcsstermelés.

Velechovsky, G.: Rendelésállomány az építőiparban.

STATISTIKA

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 8-9. SZÁM

Jilek, J.: A cseh lakosság bevételeinek és kiadásainak változása 1990 és 1993 között.

Vytlačil, J. Kucharová, Z.: Az 1992-es mikrocenzus.

Az 1995-ös statisztikai adatgyűjtési program előkészítése.

Minarik, B.: A Statgraphics és a Statgraphics Plus statisztikai programrendszerek.

Tesarova, D.: Foglalkoztatottság és munkanélküliség a Cseh Köztársaságban és néhány fejlett országban a 90-es években.

1994. ÉVI 10. SZÁM

Sujan, I. Sujanova, M.: Rövid távú idősorok szezonális kiigazítása a SEZAN-programmal.

Jencovska, V. Svecova, J.: Áruszállítások a Cseh és a Szlovák Köztársaság között 1991-től 1993-ig.

Fliglova, A.: Magánvállalkozások felvételének elemzése válogatott piaci szolgáltatások terén.

1994. ÉVI 11. SZÁM

Rezanková, H.: Új tendenciák a statisztikai számítástechnikai környezetben.

Bilková, D.: Jövedelemeloszlások modellezése lognormális görbékkel.

1994. ÉVI 12. SZÁM

Vintrová, R.: Mit nem jegyez fel a statisztikai szolgálat a gazdasági növekedési mutatókban?

Cár, M.: Háztartási költségvetési felvételek az Európai Unió tagországaiban.

Balaszová, H.: A háztartási kiadások statisztikájának sorai között.

1995. ÉVI 1. SZÁM

Outrata, E.: A cseh állami statisztikai szolgálat jelenlegi feladatai.

Nachtigal, V.: Statisztikai visszatekintés. A Cseh Köztársaság makroökonómiai fejlődése.

1995. ÉVI 2. SZÁM

Mejstrik, B. Makalous, I.: A lakásállomány struktúrájának reprezentatív felvétele, kivonatos eredmények. (1994. március-május.)

Petrikovits, E. Palas, S.: Konceptcionális megoldás a gazdasági egységek új regiszteréhez.

Rezanková, H.: Hiányzó adatok kezelése programrendszerekben.

WIADOMOSCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 5. SZÁM

Panek, T.: A szegények köre Lengyelországban 1990 és 1992 között.

Mlonek, K.: A fiatalság a munkaerőpiacon.

Baruk, J.: Az ipari telepek innovációs tevékenysége.

Krzyzanowska, Z.: A parasztok magatartása a megváltozott gazdálkodási feltételek között.

Prazmo, B.: Városok a próbafelvételi programban.

Rola-Kunach, S.: Városok költségvetései 1992-ben.

Malarska, A.: A munkanélküliség területi struktúrájának változásai a shift-shave módszer szerint.

Radcenko, J.: A monotonitási függvény mérése gazdasági felvételekben.

Mielecka-Kubien, Z. Stawicki, J.: Numerikus szűrő módszer az alkoholizmus következményeit vizsgáló felvételben.

Doktor, T.: A vallások osztályozása Lengyelországban.

1994. ÉVI 6. SZÁM

Jakobiak, B. Zienkowski, L.: Az intézményi szektorok nemzeti elszámolásai.

Opalle, M.: A gazdasági átalakulások területi különbözősége.

Baruk, J.: Az innováció bevezetése iparvállalatoknál.

Mijakowska, J.: Társadalmi haladás – Lengyelország helyzete a világranglistán.

Kowerski, M.: Lengyelország népessége 1992-ben.

Rola-Kinach, S.: A lengyel települések népessége 1975 és 1992 között.

Prazmo, B.: A települések demográfiai és társadalmi jellemzői, 1985-1992.

Kordas, J.: Indexelési eljárás a háztartási kiadások felvételben.

1994. ÉVI 7. SZÁM

Fengler, Z. Mozaryn, H.: Változások a vállalatok pénzügyi feltételeiben.

Szczecny, W.: Megjegyzések az ország költségvetési deficitjéhez.

Baruk, J.: Az innovatív passzivitás okai.

Nowacka, B.: A kereskedelmi hálózat differenciálása Lengyelországban.

Daszynska, M. Ochocki, A.: Trendek a háztartási felvételekben.

Pogorzelski, W.: Skaláris eljárás a többdimenziós minőségben.

Kozuch, A.: Mezőgazdasági szövetkezeti eljárás a piacgazdasághoz való igazodáshoz.

1994. ÉVI 8. SZÁM

Skretowicz, B.: Születésszabályozás vidéken.

Sucholinski, A.: A szolgáltatások és a munkanélküliség kapcsolata.

Fudala, T.: Öregkori nyugdíjak és leszámolópolási segélyek.

Dobrzelecka, E.: A beruházások gazdasági hatékonyságának értékelési technikája.

Slaby, T.: A szegénységi felvétel szerkezete.

Szostak, K.: Az orvosbiológiai paraméterek számának csökkentése.

Kania, T.: A Világbank gazdasági összehasonlításai.

Jarosinski, W.: A GNP Egyesült Államok és Lengyelország közötti összehasonlításáról.

Latuch, M.: Népességvándorlási politika a világon.

1994. ÉVI 9. SZÁM

Sobczak, E.: A külkereskedelem szerkezete és a GDP a világban.

Salman, S. L.: Beruházások a lengyel élelmiszerszektorban.

Nowacka, B.: A kereskedelmi hálózat feltételeinek és szerkezetének átalakulása.

Obrebalski, M.: A helyi statisztikák problémái.
Zawadzki, W.: Műszaki infrastruktúra a vidéki területeken.

1994. ÉVI 10. SZÁM

Walczak, T.: Statisztikai stratégia Közép- és Kelet-Európa országaiban.
Szostak, K.: Minőségi árucsoportok kiválasztása faktoranalízis segítségével.
Mazur, K. P.: Műszaki fejlődés és termelésítényező-hatékonyság.
Kodeniec, B.: A statisztikai munka javítása.
Roeske-Slomka, I.: A háztartások szerkezete a támogatott gyermekek száma szerint.
Fronk, M. - Grebowiec, M.: Külkereskedelmi forgalom a Lengyel Statisztikai Főhivatal és az EUROSTAT adatai szerint.
Salman, S. L.: A lengyel mezőgazdasági feldolgozóipar és az Európai Közösséggel való integráció.

1994. ÉVI 11. SZÁM

Holzer, J. Z.: Nemzetközi konferencia: népesedés és népességfejlődés.
Mozolowski, R.: Világnépesedési konferencia.
Wasilewski, M.: A k legközelebbi szomszéd módszer mezőgazdasági felvételekben.
Maksymiak, E.: Változók kiválasztási módszere előrejelzési modellekhez.
Mazur, K. P.: A műszaki fejlődési arány becslése.
Gładzicka-Janowska, A.: Részidős munkavégzés.
Posim, M.: Lakásépítés Lengyelországban.
Kubow, A.: A szociális infrastruktúra szerkezete.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 8. SZÁM

Schäfer, D. - Schwarz, N.: A háztartások termelési értéke, 1992.
Petter, R.: Statisztikai munkahely kialakítása integrált PC segítségével.
Bechtold, S. - Blanke, K.: Az európai háztartási panel próbafelvétele.
Linkert, K. - Richter, G.: Az éves nagykereskedelmi felvétel eredményei, 1992.
Seewald, H.: Lakásépítési támogatás a Szövetségi Köztársaság korábbi területén.
Fiebigler, H.: Kiválasztott magánháztartások kiadásai, 1993.
Kuhn, M. - Rademacher, W. - Stahmer, C.: Környezetgazdasági trendek, 1960-1990.

1994. ÉVI 9. SZÁM

Essig, H. - Strohm, W.: Nemzeti számlák, 1994. I. félév.

Blanke, K. - Ehling, M.: Az időmérleg-felvétel módszertana és megvalósítása.

Hin, M.: Az Európa Parlament 1994-es választási eredményei a választási információs rendszer alapján.

Riede, T. - Emmerling, D.: A mikrocenzus kérdések önkéntes válaszainak elemzése.

Petrauschke, B. - Pesch, K.-H.: Földhasználat a Német Szövetségi Köztársaságban.

Nicodemus, S.: Alkoholos befolyásos közúti balesetek, 1993.

Deininger, D.: Az ifjúsági munka mértéke, 1992.

Heppt, E.: A munkavállalói nyugdíjrendszer típusait és körét vizsgáló felvételek módszertana 1990-ben.

1994. ÉVI 10. SZÁM

Minding, B.: A termelőiár-index számítása az ipari termékek esetén az új tartományokra, Kelet-Berlinre, valamint Németországra.

Laube, J.: Nemzetközi gyakorlat a számítógéppel összekapcsolt telefoninterjúknál a statisztikai hivatalokban.

Mayer, H.: Termékek és szolgáltatások előállítása és felhasználása, 1980-1990.

Hegar, K.: Mélytengeri halászat, 1993.

Linkert, K. - Cambertz, J.: Gazdasági trendek és szerkezeti fejlemények a kiskereskedelemben.

Angele, J.: Megtakarítások lakásépítési célokra, 1993.

Müller, W.: Egészségügyi kiadások, 1992.

Schütz, H. - Renz, M. - Müller, W.: Közpénzek 1994.

1994. ÉVI 11. SZÁM

Lauber, U. - Riege-Weislo, W. - Schäfer, D.: Környezetvédelmi mértékek a környezetgazdasági elszámolásban.

Gaspers, K.: A 13. Bundestag-választások végleges eredményei.

Petrauschke, B.: A mezőgazdaságilag hasznosított földbirtokok vásárlási értékei, 1993.

Bayer, W.: Energiastatisztika a Német Szövetségi Köztársaságban napjainkban.

Deininger, D.: Nem intézetben élő fiatal gyermekeknek nyújtott oktatási segítség, 1992.

Hetmeier, H.-W.: A felsőoktatási intézmények pénzügyi statisztikája: módszertan, adatgyűjtési és -feldolgozási koncepciók 1992 óta.

Neuhäuser, F.: Kulturális közkiadások, 1975-1991.

1994. ÉVI 12. SZÁM

A német és a francia fogyasztóiár-indexek összehasonlítása.

Sommer, B.: Házasságok, születések és halálozások, 1992.

Hammes, W.: Válások, 1993.

Hin, M.: Az 1994-es Bundestag-választások eredményei a „választói” információs rendszerből.

Cornelsen, C.: A foglalkoztatottság alakulása a gazdasági tevékenység ágazatai és foglalkozások szerint.

Spörel, U.: Szálláshely-kapacitás, 1993.

Walter, J. - Schmidt, P.: Fiatalkocsivezetők közúti balesetei, 1993.

Rostek, K.-H.: A belföldi vízi szállítás vállalatai, 1993.

Fischer, R.: Kereskedelmi légiszállítás, 1993.

Gräß, Ch.: Halálozások halálokok szerint, 1993.